T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI

OSMANLI DÖNEMİ KADIN GİYİM KUŞAMINDA AVRUPA ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

ELİF TUĞÇE DEMİR

İstanbul - 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI

OSMANLI DÖNEMİ KADIN GİYİM KUŞAMINDA AVRUPA ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

ELİF TUĞÇE DEMİR

Danışman: Prof. SİBEL ARIK

İstanbul - 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Güzel Sanatlar Enstitüsü

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Elif Tuğçe DEMİR**

Anasanat Dalı : **Geleneksel Türk Sanatları**

Tezin Adı : **Osmanlı Dönemi Kadın Giyim Kuşamında Avrupa Etkileri**

27/03/2015 tarihinde yapılan savunma sınavında başarılı bulunan tez; kapsam, nitelik ve şekil yönünden **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman	**Kurumu**	**İmza**
Prof.Sibel ARIK	M.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesi	
Sınav Jüri Üyeleri		
Doç.Sevim ARSLAN	M.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesi	
Yrd.Doç.Dr.Altan ORAN	Gedik Üniv.Güzel Sanatlar Fak.	
Yedek Jüri Üyeleri		
Yrd.Doç.Hakan ÇİLOĞLU	M.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesi	
Prof.Hamdi ÜNAL	Beykent Üniv.Güzel Sanatlar Fak.	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü yönetim Kurulu'nun 04./05./2015.tarih ve..X1/7.... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof.Nilüfer ERGİN DOĞRUER
Müdür

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....I

ÖZET.....II

SUMMARY.....III

GİRİŞ IV

1. OSMANLI İMPARATORLUK TARİHİNE GENEL BAKIŞ.....2

1.1. Beylikler Dönemi.....2

1.2. Kuruluş (1299-1453) 5

1.3. Yükselme (1453-1683) 6

1.4. Duraklama (1683-1827) 8

1.5. Gerileme ve Modernleşme (1828-1908) 12

1.6. Dağılma (1908-1922).....15

2. OSMANLI KÜLTÜR VE UYGARLIĞINDA TOPLUMLAR ARASI ETKİLEŞİM.....17

2.1. Toplumlar Arası Etkileşim.....17

2.2.Osmanlı Toplumunda Avrupa Etkilerinin Tarihsel Süreci.....18

2.3. Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Etkilerinin Nedenleri ve Sonuçları.....28

2.3.1. "Batıcılık" Yaklaşımı ve Giyim Kuşamda Etkileşim.....28

2.3.2. "Sanayii Devrimi"ne Yaklaşım-Girişim ve Giyim Kuşamda Değişim.....38

3. OSMANLI TOPLUMUNDA KIYAFET KAVRAMI.....52

3.1. Osmanlı Toplumunda Kıyafet ve Moda'nın Tarihsel Süreci.....54

3.2. Osmanlı Kadın Kıyafetlerine Genel Bakış.....55

3.2.1.Ev Kıyafetleri.....57
3.2.2.Sokak Kıyafetleri.....62
3.2.3.Saray Kıyafetleri.....70
3.2.4.Gayri Müslim Kadın Kıyafetleri.....76

4. OSMANLI DÖNEMİ KADIN KIYAFETLERİNDE AVRUPA ETKİLERİ. 83
4.1.Osmanlı-Avrupa Etkileşim Süreci Avrupa Kadın Kıyafet Modası.....88
4.2. Osmanlı-Avrupa Etkileşim Sürecinde Osmanlı Kadın Kıyafetleri Modasında Değişim.....103

5. 17 - 18. YÜZYIL AVRUPA VE OSMANLI KADIN KIYAFETLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI VE YORUMLANMASI.....111
5.1 Kıyafet Modası Açısından.....117
5.2 Kıyafet Biçimi Açısından.....126
5.3 Kıyafetlerde Kullanılan Kumaşlar ve Malzemeler Açısından.....154
5.4 Kıyafetlerde Renk ve Desen Olgusu Açısından.....167
5.5 Aksesuar Olarak Tamamlayıcı Kıyafet Öğeleri Açısından.....182

6. SONUÇ.....198
KAYNAKÇA.....200
RESİM LİSTESİ.....205
ŞEKİL LİSTESİ.....212
KISALTMALAR.....213
TEZ SÖZLÜĞÜ.....214

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, kuruluş yılı 1299'dan itibaren altı yüzyıl boyunca hâkimiyet sürmüş, siyasal ve kültürel yönden hızlı bir ilerleme göstermiş ve topraklarında birçok farklı medeniyeti barındırmıştır.

Bir beylikten, İmparatorluğa kadar yükselen Osmanlı Devleti; 17. yüzyıl sonunda başlayıp 18. yüzyılda gelişme gösteren "Batı" karşısında öncelikle askeri daha sonra tüm alanlarda zayıflamaya başlamıştır. Bu değişim sosyal yapıyı etkisi altına almış ve değişimler özellikle giyim kuşama da yansımıştır.

Osmanlı Dönemi Kadın Giyim Kuşamında Avrupa Etkileri, Batılılaşma Hareketleri olarak anılan tarihsel süreçte özellikle etkindir. Toplumların yapısal değişikliklerinin yansıması açısından sosyal hayatın bir aynası olarak kabul edilen kadın giyim ve kuşamındaki değişimler Osmanlı devletindeki Kadın kıyafetlerinde de batılılaşma hareketleri ile bağlantılı olarak açıkça izlenmektedir.

Araştırmamız aşamasında, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kütüphanesinde, Sadberk Hanım Müzesinde, Atatürk Kitaplığında ve Beyazıt Kütüphanesinde çalışmalar yapılmıştır. Tez konumuz ile ilgili makaleler, tezler, kataloglar, ansiklopediler ve sözlükler gibi yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır. Tezimizde yer alan görseller, resmi izinle Sadberk Hanım Müzesi Arşivi'nden edinilmiştir.

Tez amacımız; Osmanlı Dönemi'nde, öncelikle Askeri alanda başlayan değişme sürecinin kadın kıyafetlerindeki yansımasını araştırıp tarihsel giyim ve kuşamımızın değişim nedenlerini örnekleriyle ortaya koymak ve kıyafet tarihini belgelerle açıklayarak bu alanda gelecek çalışmalara kaynak olmaktır.

Tez çalışmamızda; öncelikle beni yönlendiren, konumun amacına yönelik bilgilendiren, araştırma aşamasında karşılaştığım sorunların çözümünde bana yardımcı olan, fikir ve düşünceleriyle bana destek olan Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Halı Kilim – Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalı Öğr. Üyesi sayın Hocam Prof. Sibel Arık'a teşekkürler ederim.

Bu süreç içerisinde her zaman bana destek olan sevgili aileme ve ayrıca yardımları ve manevi varlıklarıyla her zaman yanımda olanlara teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul, 2015 Elif Tuğçe DEMİR

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde Avrupa etkileri 17. yüzyılda başlamış ve 18. yüzyılda etkisini yoğun olarak değişik alanlarda yansıtmıştır. 18. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı bir dönemidir, bu nedenle kurtuluş Avrupa'da aranmıştır. Özellikle; askeri, toplumsal, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda Avrupa örnek alınmıştır.

18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin girdiği gerileme döneminden kurtulma çabaları öncelikle askeri alanda değişimi başlatmış, ardından toplumsal değişimler izlenmiştir. Toplumsal değişimlerden öncelikle kadınlar etkilenmiş, Avrupa yaşam biçimini örnek alan Osmanlı kadınları yeni giyim stilleri ile sosyal alanlarda kendilerini göstermeye başlamışlardır. Yüzyılın sonlarına doğru kadınların bu çıkışı hükümeti rahatsız etmiş, hükümet için önemli bir mesele haline gelen "kadın giyim ve kuşamı" fermanlarla düzenlenmiştir.

Bu dönemde, Avrupa ise; askeri zaferlerin memnun edici sonuçlarını yaşamakta, coğrafi keşifler, Rönesans ve bilimdeki ilerlemeler sayesinde hızlı bir gelişme göstermektedir. Tüm gelişmeler, doğal olarak; sosyal hayatı ve kadın giyim kuşamını da etkilemiş ve Avrupa kadın kıyafetleri tüm zarafet, renk, çizgi ve stilleriyle ön plana çıkmıştır. Kadınlar saraylı ve asiller gibi giyinmeye çalışıp, Paris ve İngiliz modasını takip ederek, ince zevkin ürünü olan kumaşları kıyafetlerinde yaygın olarak kullanmışlardır. Tercih edilen mücevherler, saç düzenlemelerinde kullanılan şapkalar, aksesuarlar, broşlar ve süslü ayakkabılar Osmanlı dönemi kadınlarının giyim ve kuşamlarını da etkilemiş, kadınlar sosyal yaşamlarında bu değişimi sergilemekten çekinmemişlerdir.

Özetle Osmanlı kadını; bu dönemde yaşanan toplumsal değişimler karşısında, geçmişten beri kullandıkları ferace, yaşmak, şalvar, bel kuşakları ve baş süslemesinde yer alan hotoz gibi giyim kuşam detaylarını, Avrupa kadın modasına göre yeniden tasarlayarak kullanmaya başlamıştır.

Avrupa da yaşanan bilimsel ve toplumsal ilerlemeler karşısında Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılda Batıyı örnek alma çabaları ilerlemiş olsa da bütün bu etkilenmeler saray tarafından belli bir ölçüde tutulmuş ve gerçek anlamda bir yenileşme hareketi yaşanamamıştır.

ABSTRACT

The European influence on Ottoman Empire started in the 17th century and had an intensive effect on various fields in the 18th century. The 18th century is a clouded period for Ottoman Empire for that reason, they tried to find find a solution in Europe. Europeans inspired Ottomans especially in military, social, politics and cultural fields.

In 18th century, the salvation attempts by the Ottoman Empire for the regression period started the changes in military field and then the social changes followed them. The social changes affected mainly the Ottoman women and the women who were influenced by European lifestyle, showed themselves up in social areas with their new clothing style. Towards the end of 18th century, this rise by women annoyed the Ottoman Empire and "the woman clothing and style" which turned into a serious issue for them were regulated by rescripts.

In this period, the Europeans enjoyed the satisfying results of military the conquests and they experienced fast paced developments thanks to geographical explorations, Renaissance and the developments in the science. As a matter of course, all of these developments influenced the social life and women's clothing style and European woman dresses stood out by all elegance, lines, colors and style they had. The women tried to dress up like the courts and aristocrats, used the fabrics of elegant tastes in on their clothes mainly by following Paris and British fashion. The popular jewelleries and hats, accessories and brooches in hair styling and fancy schoes affected the Ottoman women's clothing style and the women didn't hesitate to show this change In their social lives.

In conclusion, in accordance with the changes experienced in this period, the Ottoman women used the details like crest in their traditional ferace, yashmak, shalwar belly band and head ornaments by re-designing in accordance with European women fashion..

Although the attempts of sampling the Europe in 18th century by the Ottomans advanced through the scientific and social developments experienced in Europe, all of these inspirations were objected to limitations by the court and the innovation movements couldn't take place properly.

GİRİŞ

Osmanlı giyim kuşam kültürü, Orta Asya'nın kuzeyinde yaşamış göçebe atalarının giyim kültürüne dayanmaktadır. İki bin yıllık geçmişinde, yaşanan coğrafya ve yaşam koşullarına bağlı olarak, karşılaşılan kültürlerden de etkilenerek biçimsel ilkelerini korumuş ve giyim kuşam detaylarında değişim göstermiştir.

Orta Asya Türklerinin kendilerine benzer hayat tarzı olan kavimlerle ortak olan bir giyim kültürü vardır. Göçebeliğin getirdiği koşullara uygun olarak şalvar benzeri pantolon, iç gömleği, önden boydan boya açık yırtmaçlı ve kemerli üst entari veya kaftan uzun yıllar giyimin temel biçimi olarak kullanılmıştır. Osmanlı giyim kuşamında da altı yüz yıl boyunca benzer kıyafetler tarzı izlenmiş ve batı etkilerinin baskın hale gelmesi nedeni ile 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak son yirmi beş yılında büyük bir değişim göstermiştir.

Osmanlı giyim kuşam kültüründe; kıyafetin rengi, biçimi, modeli, kumaşın cinsi kişinin toplum düzeyini yansıtmış, kıyafetler kişinin toplum içindeki yerini simgeleyen göstergelerden biri sayılmıştır. Osmanlı dönemi kadın giyim kuşamında da bu özellikler izlenmektedir.

Tez konumuz olan; "Osmanlı Dönemi Kadın Giyim ve Kuşamında Avrupa Etkisi" Osmanlı Devleti'nde yaşanan Batılılaşma Hareketleri ile bağlantılı olarak ele alınmıştır.

Osmanlı Kadın giyim kuşamındaki etkileşim; Osmanlıların siyasi, ekonomik ve sosyal yapısının tarihsel süreç içinde gelişimi ile bağlantılıdır. Bu nedenle çalışmamız, Osmanlı Devletinin bir beylikten imparatorluk seviyesine kadar geldiği süreyi özetlemekle başlamaktadır. 1299 yılında kurulan Osmanlı Devleti 1453 yılında İstanbul'un fethiyle yükselme dönemine geçmiş, 17. yüzyılda devlet düzeninin azalması, Avrupa'nın içinde yaşadığı iç değişimler, coğrafi keşifler gibi ilerlemelerin yarattığı sonuçlar Osmanlı da devlet gelirlerin azalmasına neden olmuş ve duraklama dönemine girilmiştir. 18. yüzyıl Avrupa'nın kaydettiği ilerleme karşısında Osmanlı Devleti ve kadınları kayıtsız kalamamış gerileme ve modernleşme süreci görülmüştür. Osmanlı Devleti, gerileme döneminin buhranlı yıllarından kurtulabilmek için öncelikle askeri alanda daha sonra kültürel ve siyasi alanda Avrupa'yı takip etmeye başlamıştır. Avrupa medeniyet seviyesinde kalabilmek için de Batılı devletleri örnek almaya başlamış, bu hareket istenilen alanlar kadar istenilmeyen alanlarda da kendisini

göstermiştir. Osmanlı Devleti köklü bir değişim geçirememiş ama modernleşme isteği toplumun her kesimine yayılmıştır. Gerçek anlamda Batılılaşamayan, devlet, askeri ve toplumsal yapının getirdiği sorunlar karşısında çözüm üretemeyen Osmanlı, Cumhuriyet'in ilanı ile son bulmuştur.

Avrupa esintilerin iyiden iyiye hakim olduğu, modernizmin etkilerinin tarihi süreci ve bu etkilerin nedenleri ve sonuçlarının Osmanlı giyim kuşamına etkisini belirtmek ancak tarihsel süreç içinde kadın kıyafetlerini anlatılması ile mümkündür. Bu nedenle çalışmamızda; Osmanlı Devleti kıyafet kavramı üzerinde durulmakta, kadınların ev, sokak kıyafetleri, gayrimüslim kadınlarının kıyafetleri ve kadın giyimine yön veren saray kıyafetleri incelenmektedir. Osmanlı kadınlarının kültüründe yer alan kıyafetler ve sarayın Müslüman kadın ile gayrimüslimi birbirinden ayırt etmek için yaptığı kıyafet düzenlemeleri açıklanmaktadır.

Osmanlı dönemi kadın kıyafetlerinde Avrupa etkileri ve nedenleri, Batı'dan alınan düşünce akımlarının yansımaları, 18. ve 19. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Avrupa'da ki moda akımından, tüm Avrupalı kadınların Paris ve İngiltere merkezli moda merkezlerinden, dönemin kıyafet özellikleri çalışmamızda yer almıştır. Bu bağdamda, Osmanlı kadın kıyafetleri; ferace, yaşmak, şalvar, entari, hotoz gibi giyim kuşamın vazgeçilmez parçalarından ve Batılılaşma sürecindeki değişimleri açıklanmaktadır. Kültürel ve sosyal değişimlerde özellikle konumuzu kapsayan kadın hayatındaki kültürel yaşam, sosyal hayat incelecek, devlet için sorun haline gelen, fermanlarla düzenlenen kadın kıyafetlerindeki değişimlere dikkat çekilecektir.

Çalışmamızın son bölümlerinde karşılaştırmaya yer verilmiştir; batılılaşma sürecinin kendini hissettirdiği 17. yüzyıl ve etkilenmelerin derinlemesine yaşandığı 18. yüzyıl da Osmanlı ve Avrupa kadın kıyafetleri karşılaştırılmaktadır. Bu dönemlerde Avrupa ve Osmanlı'daki kıyafet modası, dikkat çeken aksesuarlar, kıyafetlerde görülen renk, kumaş ve biçimsel özellikler detaylarına odaklanarak anlatılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı ile etkileşiminin ve bu etkileşimlerin neden olduğu sonuçlar üzerinde durulduğu çalışmanın sonuç bölümünde ise; Osmanlı Devleti'nde geride kalmışlığı ortadan kaldırmak için örnek alınan Avrupa'nın özellikle kadının sosyal hayatına ve giyim kuşamına olan yansımaları üzerinde durulmuştur.

1.OSMANLI İMPARATORUK TARİHİNE GENEL BAKIŞ

Türkiye tarihi, Oğuz Türklerinin Selçukoğulları izinde Anadolu'yu almasıyla başlamış ve günümüze kadar sürmüştür. Bu dönem beş büyük devreye ayrılmıştır.

- Anadolu'nun Oğuz Türkleri tarafından alınışı
- Anadolu Selçuklu Sultanlığı devri
- Anadolu Türk Beylikleri devri
- Osmanlı İmparatorluğu devri
- Türkiye Cumhuriyeti devri

Anadolu deyiminin çıkışıyla ilgili birçok rivayet vardır. Esas anlamı 10. yüzyılda Bizans İmparatorluğu zamanında çıkmıştır. Bizans İmparatorluğu bu yüzyılda Asya'daki topraklarını bir çok illerle ayırmıştır. Bunlara da Thema adı verilmiştir. Bunlardan biri de "Thema Anatolika'dır. Thema Rumca il "vilayet", Anatolika ise doğu anlamına gelmektedir. Bu kelime Rumca Anatolus'dan türemiştir.

Osmanlı Devleti kurulduktan sonra, Anadolu sözcüğü bir eyaletin adı olarak görülmüş ve bu eyalet I. Murat zamanında kurulmuş, 1864 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Anadolu'nun Türkleşmesi ise 1071 Malazgirt Savaşıyla olmuştur ve Türklerin siyasi olarak Anadolu'ya yerleşmesi sağlanmıştır[1].

XI. yüzyıl ortalarına doğru 1040 yılında gerçekleşen Dandanakan Savaşından sonra Tuğrul ve Çağrı Beyler tarafından yeni bir Türk Devleti kurulmuş ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu adı verilmiştir.

[1] Korel Haksun, **Tarihten Notlar 1**, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2004, s.241.

1.1 Beylikler Dönemi

Alpaslan'dan sonra gelen Melikşah Anadolu'ya yerleşme niyetini göstermemiştir ve Anadolu'da beylikler kurulmaya başlamıştır.

- Danişmentoğulları (1071-1177)
- Mengüç oğulları (1071- 1252)
- Saltuk oğulları (1071-1201)
- Anadolu Selçuklu Sultanlığı (1077-1308)

Danişmentoğulları, Sultan Melikşah'ın hizmetinde bulunan Emir Danişment'in kurduğu bir beyliktir. Danişmentliler, kuruluşlarından başlayarak Sivas ve Malatya bölgeleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Daha sonra bu iki bölge ilk kez Anadolu Selçuklu Sultanlığı tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Mengüçler Beyliği, Erzincan, Kemah Divriği ve Şarki Karahisar şehirlerini fethederek 13. yüzyılın ortalarına kadar bu bölgeleri hâkimiyetleri altında tutmuşlardır. Kaynaklarda Mengüç beyliği hakkında az bilgi bulunmaktadır. Aileye adını veren Mengüç Gazi'dir. Alpaslan'ın, Malazgirt Savaş'ında bulunan Artuk, Saltuk ve Danişment gibi beylerinden birisidir. Zaferden sonra Erzincan, Kemah şehirleri fethedilmiş, Gürcü ve Rumlarla savaşılmıştır. Mengücükoğulları bir dönem Erzincan ve Divriği adı altında ikiye ayrılmış sonradan her iki grupta Anadolu Selçuklu Sultanının egemenliğini kabul etmişlerdir. Mengüçler Beyliği bu bölgelerde çok değerli sanat eşyaları bırakmışlardır.

Saltukoğulları 1071-1201 yılları arasında varlığını sürdürmüş, Erzurum Beyliği adıyla da bilinen bir beyliktir. Kurucu Türkmen Beylerinden Ali Bin Ebul Kasım'dır. Bu beyliğin ilk dönemleri hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Ebul Kasım'ın Alpaslan'ın komutanlarından biri olduğu ve Malazgirt Savaşından sonra Erzurum ve çevrelerini Ebul Kasım'a verdiği bilinmektedir. Saltuk beyliği doğuda, Gürcülerle savaşmış ve 1201 yılında Anadolu Selçuklu egemenliğini kabul eden beyliklerden biri olmuştur.

"Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nın kurucusu, Kutalmış oğlu Süleyman'dır. Kutalmış Selçuk'un oğullarından İsrail'in oğludur"[2]. Kutalmışoğlu Süleyman, 1071 yılında Büyük Selçukluların egemenliğini tanımış ve Orta Anadolu'nun hükümdarı olmuştur. Hükümdar olunca Konya'yı kendisine merkez yapmıştır. Ardından gelen Süleyman Bizans İmparatorluğundaki saltanat kavgasında etkili olmuş, sınırları genişleterek İznik'i alarak merkez yapmış, Sultanlık Ege ve Marmara'ya kadar dayanmıştır[3].

1048 yılında Süleyman'ın ölümünden sonra oğlu I. Kılıçaslan 1094 yılında Anadolu valiliğine getirilmiştir. Kılıçaslan döneminde Haçlı Seferleri başladığı için, bu dönem Anadolu Selçuklu tarihinde büyük öneme sahiptir.

Bu dönemin üçüncü önemli olayı 3. Haçlı seferleridir. Haçlıların başında bulunan Frederik Barbaros ve ordusu, Anadolu'ya girerek Konya'yı almıştır. Frederik Barbaros'un ölümünden sonra Haçlılar dağılmıştır. II. Kılıçaslan ölümünden önce ülkeyi on bir oğluna bölmüştür , bu nedenle ülke parçalanmış ve kardeşler arasında uzun taht mücadelesi başlamıştır. 1196 yılında kardeşlerden Tokat Meliki Ruknettin Süleyman kardeşlerini yenerek devleti bir yönetim altında toplamayı başarmıştır[4].

22 yıllık Alaeddin Keykubat döneminde ise, Selçuklu Devleti; siyasal, ekonomik, bayındırlık alanında yükselişe çıkmıştır. Ancak, bunun yanında, Selçuklu Devleti'nin yıkılması da Alaeddin Keykubat ile başlamaktadır[5].

1243 yılındaki Kösedağ yenilgisinden sonra Selçuklu Sultanlığı Moğol egemenliğine girmiştir. Türkmenler tarafından Bizans topraklarına karşı yapılan saldırılar başarıyla sonuçlanmış ve Anadolu Selçukluların çöküşü gibi Bizans İmparatorluğu da çökmeye başlamıştır. Böylece uç beyleri, aldıkları bölgelerde küçük beylikler kurmaya başlamış ve batı sınırında Germiyan, Eşref, Hamid, Menteşe ile Osmanlı Beyliği, Aydın Beyliği kurulmuştur[6].

[2] Haksun, s.243.
[3] Haksun, s.244.
[4] Haksun, s.246.
[5] Haksun, s.247.
[6] Haksun, s.255.

1.2 Kuruluş (1299-1453)

Oğuzların Günhan koluna ait Kayı boyu, 1071 yılında ki Malazgirt Savaşından sonra Anadolu'yu fethe gelen diğer Oğuz boylarının içinde yer almıştır. Kayı boyundan olanların Anadolu'ya gelişleri, ilerleyen tarihlerde de devam etmiştir. "24 Oğuz boyu içinde önemli bir yeri bulunan Kayı boyunun damgası, iki ok ile bir yaydan oluşmaktaydı. Kayı'nın anlamı, güç ve kudret sahibi demekti".



Şek. 1: Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu dönemde Anadolu'daki beylikler.

"Osmanlı Beyliği'nin yurt edindiği topraklar, Bizans İmparatorluğu'nun Marmara bölgesi topraklarıyla komşuydu". Bu topraklar üzerinde Bizans İmparatorluğu'nun büyük kentleri ve kasabaları bulunmaktaydı. " Bölgede, Bizans kent ekonomisinin ürünlerinin pazarlandığı, takas edildiği büyük pazarlar kuruluyor, bu pazarlar bölgeye, dolayısıyla Osmanlı beyliğine büyük bir ekonomik potansiyel kazandırıyordu. Ayrıca Osmanlı beyliğinin kurulduğu topraklar, Bizans'ı Tebriz'e bağlayan ticaret yolu üzerinde bulunuyordu. Bu işlek ticaret yolunun Osmanlı beyliğinin topraklarından geçmesi, vergi, haraç ya da yağma biçiminde beyliğe büyük gelirler sağlıyordu"[7].

[7] Nejdet Zeybek, Kemal Kara, **1299-1922 Osmanlı Tarihi**, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2005, s.8.

1451 yılında tahta çıkan Mehmed'in cülusundan sonra Osmanlı Devleti artık bir imparatorluğa dönüşmekteydi. Bunu takip eden gelişmelerle "devlet" ile ifade edilemeyecek bir büyüme kazanmaktaydı. Osmanlı'nın sosyal ve etnik yapısı, takip ettiği siyaset, merkezi idare ve saltanat sistemi dolayısıyla "devlet-i aliyye" karşılığı da kullanılmaktaydı. Bunun temelleri II. Mehmet zamanında atılmış, Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise gelişme sürecinin doruğuna ulaşmıştır[8].

1.3. Yükselme Dönemi (1453-1683)

II. Mehmet, Türk ve Müslüman mirası göz ardı etmemiş, siyasal açıdan üç kültürü bir bütün içinde birleştiren imparatorluk kurmaya çalışmıştır. II. Mehmet 29 Mayıs 1453'te İstanbul'u fethiyle Bizans İmparatorluğuna son vermiştir[9].

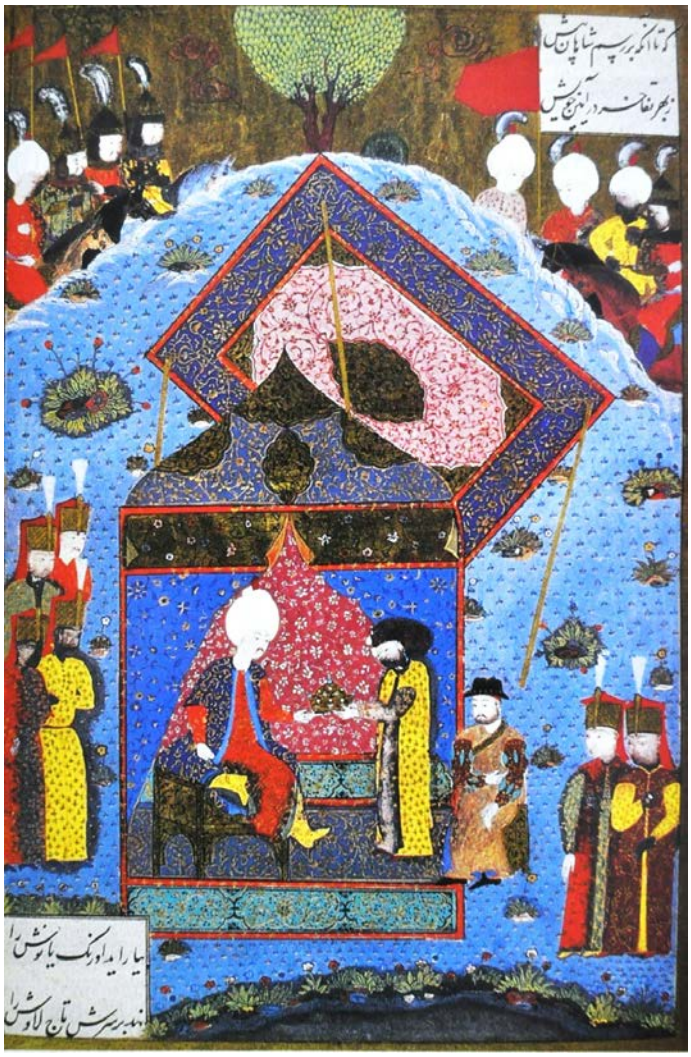


Şek. 2: Konstantinopolis'in alınmasının eşiğinde Osmanlı İmparatorluğu

[8] Feridun Emecen, Kemal Beydilli ve Diğerleri, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi 1**, İstanbul: Ircıca Yayınları, 1994,s.22.

[9] Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I Kuruluş ve Yükseliş Yılları**, 8. Basım, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007, s.82.

Osmanlı siyasi gücünü doğuda kanıtladıktan sonra batıya karşı yeniden canlanabilirdi. Osmanlı devleti dünya siyasetinde yeni bir denge unsuru olmaya hazırlanıyor, askeri başarıların ardından Avrupa diplomasisinde de önemli rol üstlenmeye başlıyordu. Bu siyaset Osmanlı devletini Avrupa'nın üç önemli imparatorluğundan biri haline getirmiştir (Habsburg İmparatorluğu, Moskova Çarlığı ve Osmanlı İmparatorluğu). Osmanlı'nın bu güce ulaşmasındaki önemli etkenlerden biri Süleyman dönemindeki (1520-1566) yoğun siyasi ve askeri faaliyetlerdir[10].



Resim 1: Macaristan'ın fethi üzerine Kanuni'ye Macaristan Krallığı tacının sunuluşu (Süleymanname'den Arifi'nin bir minyatürü)

[10] Emecen, Beydilli ve Diğerleri, s.22.

Ancak, bu dönemde yapılan uzun savaşlar sonunda Osmanlılar Fatih'ten bu yana takip ettikleri cihan hakimiyeti fikrinden vazgeçmişler, "Ebedi devlet" anlayışları sarsılmış, askeri üstünlük zaafları da kendisini belli etmiş, klasik tımarlı sipahiler döneminin sonu gelmiştir. Bu ise; Osmanlı'nın, idari, sosyal ve iktisadi sistemlerini büyük ölçüde etkileyecek gelişmelere zemin hazırlamıştır.

1.4. Duraklama (1683-1827)

Osmanlılar'ın Safeviler ve Habsburglar'la yapmış oldukları uzun savaşlar temelinde, sosyal hayatı, idari ve maliyeyi olumsuz olarak etkilemiştir. Osmanlı padişahın otoritesinin sarsılması, niteliksiz olan devlet adamlarının önemli yetkilerle taçlandırılması, devşirme ve yeniçeri sisteminin bozulması, hazinenin boşalmasıyla sorunlar ortaya çıkmıştır. Devlet yapısındaki bu sistemin bozulması Kanuni döneminde başlamış ve III. Murat (1574-1595) dönemlerinde ise kendini göstermiştir. Osmanlılar Batı'da yaşanan gelişmelere, yeni dünya sistemine ve anlayışına yetişmemelerinin asıl nedenlerinden biri de, mensup oldukları yapı sisteminin ve geliştirdikleri devlet anlayışlarının kaçınılmaz bir sonucudur[11].

"Osmanlı devleti mutlakıyetle yönetilen teorik bir devletti". Devletin olan bütün gücü ve kuvveti padişahın kimliği altında toplanmaktaydı. İmparatorluk çeşitli uluslardan oluşmaktaydı ve bu ayrı toplumlardan oluşan ulusların tamamı padişahın gücü altında toplanıyordu. Padişahın yetişme şekli, kişiliği, gücü ve iktidarı, imparatorluğun yönetiminde etkisi olan önemli faktörlerdi.

Osmanlı devletinde, 16. yüzyılda devlet yönetim şeklinde padişahlar adalete bağlıyken, 17. yüzyılda tersi uygulanarak devlet yapısında bozulmalar başlamış, yasalara ve devlet düzenine uyulmamıştır. Bunun nedenlerinin başında da o yüzyılda padişahların bir kısmının çocuk olması, bir kısmının da ruhsal dengesinin bozuk olması geliyordu. Durum böyle olunca da devlet işlerine saray kadınları, ulemalar, ocak ağaları, saray ağaları karışmaya başlamıştır. Sadrazamlık görevine getiren kişiler çoğu zaman adam kayırma, rüşvet ile görevlerine getirilmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı onlarda

[11] Emecen, Beydilli ve Diğerleri, s. 45

kendilerini bu göreve getiren saray mensuplarına hizmetten başka bir şey düşünmemişler ve haksızlıklar yapılmış, devlet memurları para ile satılmıştır. 17. yüzyılda padişahların silik kişiler olması, sorumsuz ve güçsüz yönetimi ülke gidişatını aksatmıştır[12]. Dönem içerisinde bazı dürüst ve namuslu devlet adamları olduysa da görevlerinde az kalmışlardır. Bu devirde değil padişahı eleştirmek, onun sözünü vahiy kabul edecek kadar ona yaranmaya çalışan devlet adamları vardı. Bir gün Sultan İbrahim, Sultanzade Mehmet Paşa'ya "Mehmet senden önceki sadrazamlar bana bazen itiraz ederler, bu iş olası değildir derlerdi. Senden hiç böyle bir itiraz işitmedim. Neden?" dediğinde Mehmet Paşa: "Siz yeryüzünün halikisiniz. Tanrının gölgesisiniz. Kalbinize gelen her şey tanrının ilhamıdır. Sizden hiç bir zaman kusur beklenmez ki itiraz edeyim. Görünürde olmayacak, mantıksız gibi görünen bazı işler olsa bile onun altında bazı incelikler vardır. Bu bizce bilinmez onun için itiraz etmeye cesaret edemem" demiştir[13].

Batıdaki iç değişimler ile ortaya çıkan coğrafi keşifler, denizaşırı ülkelerdeki zenginliklerin ele geçirilmesi, değerli maden bolluğunun sağlanmasına neden olmuştur. Gerçekleşen bu olay kapitalist gelişmeyi hızlandırmış, bu gelişmeler karşısında Avrupa'nın hammadde kaynağı ve üretilen malların satıldığı pazarı haline dönüşmüştür. Sonuç olarak devlette gelir azalmış, fiyatlar yükselmiş, saray harcamalarının tutarsız olmasıyla devlet giderleri artmıştır. Artış gösteren bu giderleri azaltmak için iç kaynaklara başvurulmuş, vergiler yükseltilmiş, iltizam düzeni tefeciliğe dönüşmüştür.

Bu dönemde köylü giderek yoksullaşmış, toprakları ele geçiren tefeciler özel mülk sahibi olmuş, devlet toprağı özel çiftliklere dönüşmüştür. Bu dönemde ve öncesi Osmanlı devleti bu gelişmeleri tahmin edemeyerek sadece askeri gücünü ön planda tutmuş ve gelir kaynaklarına göz dikileceğini düşünememiştir. Bundan da yararlananlar Avrupalı kapitalistler olmuştur. Sağladıkları ekonomik ayrıcalıklar ile Osmanlı devletini güç duruma düşürmüşlerdir.

[12] Korel Haksun, **Tarihten Notlar 2, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan, Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşuna Dek Devam Eden Dönemi İnceleyen Araştırma Kitabı,** 1. Basım, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2004, s. 89.
[13] Haksun, s.90.

Batının kapitalist gelişmesi, Osmanlı pazarlarına ucuz ve kaliteli mallarla doldurarak, yerli üretimin gelişmesine neden olmuş ve sonuç olarak Avrupa, Osmanlılar üzerinde egemenlik kurarak duraklamasına neden olmuştur.

Dönemin eğitim sisteminde; soru sormak, tartışmak gibi çağdaş yöntemlere dayanan bir yapı olmadığı için, hiçbir şekilde sorgulamayan "tamam efendimci" bir insan tipi yetişmekteydi. Bu oluşan "zorba tipi" okumuş insan, pozitif bilim ve çağdaş sanat düşmanlığını ortaya çıkartmaktaydı. Düşünmek, soru sormak, tartışmak ve öğrenmeye karşı kaba güç ile sınırlar koymaktaydı. Onların düşünce sistemlerine doğru gelen tek şey, onlar gibi düşünmeyen insanlar kafirdi. Kısaca gelişmekte olan toplum, sürekli olarak aktif bir oyunbozandı. Soru sormayı bilmeyen bu toplum gelişemiyor, bilgisi sürekli yüzeysel kalıyordu. Doğal olarak bu tip, ekonomi, teknoloji ve sanat gibi konularda toplumu çağdaş uygarlık seviyesine çıkartamadı ve siyasette bundan kötü şekilde etkilenmiş oldu.

Osmanlı toplumunu çöküşe götüren bu dönemde, soru sormayı, tartışmayı bilmeyen kuşaklar yetiştiren ve düşünmesine sınırlandıran eğitim sistemin bozukluğu büyük etkenlerden biri olmuştur[14].

Osmanlı devletini çöküşe götüren nedenlerin diğeri ve önemlisi ordu ve donanmanın bozulmasıdır. Yeniçeri ocağının bozulmaya başlaması III. Murat zamanından sonra olmuştur. Ocağın arasına devşirme ve acemi ocağı kanunlara karşı gelinerek yabancılar alınmıştır. Örneğin III. Murat oğlu Mehmed'i sünnet ettirdikten sonra, bu sünnet düğününde bazı hizmetlerde bulunanların yeniçeri ocağına alınmaları emretmiştir. Ocak ağası, bunun kanunlara aykırı olduğunu söyleyerek kabul etmemiştir. Bu emir tekrarlanınca istifa etmiş ve yeni ağa bu yabancıları ocağa kaydettirmiştir[15].

Yeniçeri ağası ve yeniçeri efendisi denilen Ocak katiplerine verilen rüşvetler karşılığında dışarıdan alınan, askeri eğitim almamış, öğrenim görmemiş kişiler yeniçeri sisteminin bozulmasına sebep olmuştur.

[14] Haksun, s.91.
[15] Haksun, s.93.

Osmanlı devletinin büyük gelir kaynaklarından biri de savaşlarda elde edilen ganimetler, yabancı devletlerin verdikleri vergi ve hediyelerdi. 17. yüzyılda savaşların uzun sürmesi ve yaşanan yenilgiler, savaş ganimetlerinin azalmasına neden olurken buna karşılık harcamalar artmıştır.

Ayrıca bu dönemde lükse düşkünlük ve eğlence giderleri artarken, sık değişen padişahlar yüzünden milyonlarca akçe cülus bahşişi olarak verilmiş oldu. Fransa'dan başka ülkelere de kapitülasyonlar verilmesi gümrük gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Buna çare olarak paranın ayarı düşürülmüş, piyasaya bozuk paralar sürülmüştür. Saray içinde bulunan gümüş ve altın kaplar, darphanede eritilerek paraya çevrilmiştir. Ayarı düşük para, esnafta askerin ve devlet memurlarının aralarının açılmasına sebep olarak sık sık asker ayaklanmasının çıkmasına neden olmuştur[16].

Haçlı düşüncesiyle papanın uyguladığı bazı ticari yasaklamalar, başlangıçta Mısır'a karşı uygulanmıştır. İtalyan tüccarlar, sistemli uygulanan ticaret kurallarıyla, tüm Bizans ve Doğu Akdeniz ülkelerinin zengin kesimini batıya taşımaya başlamıştır. Sonunda orta ve yakın doğuya karşı tamamen sömürücü bir tavır oluşmuştur.

Batıda ulusal devletler oluşurken, ekonomide kişisellik terk edilmiştir. Bunun yerine devletlerin ekonomik siyaseti kendilerine düşen bir görev olarak üstlenilmiştir. Avrupa'da birçok sanayi ve ekonomi merkezlerinin oluşması, bunlar arası alışverişi başlatmıştır. Bu da doğuyu ikinci plana atmıştır. Olayların bu şekilde gelişmesi karşında, Osmanlı Devleti gerekli önlemleri alamamıştır. Servet, ticaret ve zanaat merkezlerinde değil, sarayda toplanmıştır.

Amerika'nın keşfi ile Avrupa'da bollaşan altın ile Osmanlı Devletinde bulunan hammadde kaynakları tüketilirken, kapitülasyonlar ve ticaret anlaşmaları, ülkeyi açık Pazar haline getirmiştir.

Diğer bir taraftan Osmanlı Devleti güneyde genişleyemeyerek, Kuzeyde Avrupa'nın büyük ve güçlü devletleriyle komşu olmuştur. Almanya, Avusturya, Lehistan, Akdeniz'de Venedik ve İtalya hükümetleri geçmiş yıllardan beri Osmanlı devleti ile mücadele halineydi. Doğu'da Safeviler Osmanlılara düşmanken, İran'ı işgal

[16] Haksun, s.94.

etmek mümkün değildi. Kuzeyde ise güçlü bir Rusya doğmaktaydı ve buranın da alınması mümkün görünmüyordu.

Bunların yanı sıra Avrupa'da bilim, teknik ve kültürde ilerlemeler yaşanmış, insan akıl ve düşüncesini ön plana çıkarmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti ise bunların çok gerisinde durmaktaydı[17].

1.5. Gerileme ve Modernleşme Dönemi (1828-1908)

II. Mahmud döneminde ıslahat faaliyetlerine yeniçeri ocağı'nın ortadan kaldırılmaya başlaması doğal olarak gelişen bir durum olmamıştır. O dönemde askeri kurumların ıslâhı için önemli bir girişimde bulunulmamış, devletin içinde bulunduğu durum, Batı anlamında disiplinli bir orduya duyulan mecburi hissettirmiştir.

II. Mahmud'un, el altından gerekli önlemleri aldıktan sonra, yeniçerileri son bir ayaklanmaya sevk edip, ortadan kaldırma hazırlıkları yaptığı bilinmekteydi. 15 Haziran 1826 yılında yeniçeriler, son bir ayaklanma çıkartıp "kazan"larını ortaya çıkartmışlardır. 17 Haziran 1826'da bu olay yeniçeri ocağı, onlarla işbirliği içinde olanların ve Bektaşi dergahlarının da sonu olmuştur. Bu olaydan sonra "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye" adında kurulan yeni ve modern ordunun açılmasına sebep olmuştur. Ortadan kaldırılan yeniçeri ocağı, devletin ilerlemesi için gerekli olan, çağdaş bir düzenlemeye gidilmesinin ilk adımı olmuştur[18].

Açılan reform devri ise; ileride Tanzimat reformlarına yönlendirecek ilkeleri ilk defa bu dönemde dile getirilecektir. Bu döneme kadar, genel olarak 'reform' dan anlaşılan; yeni kurum ve kuruluşları eskilere dokunmadan kurarak geliştirmeye çalışmaktır. II. Mahmud döneminde ise 'reform' kelimesi, anlamını tam olarak yerine getirmeye çalışmış, bu anlamda geleneksel yapılaşmalar geride bırakılarak yeni müesseseler kurulmuş ve eskileri ortadan kaldırılmıştır.

Avrupa ölçülerinde düzenlenmiş, modern bir ordunun kurulması, her şeyden önce büyük bir mali yük anlamındaydı. Bu yüzden vilayetlerin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan vergi gelirleri, ağır masraflı reformları karşılamak için merkeze

[17] Haksun, s.95.
[18] Emecen, Beydilli ve Diğerleri, s.89.

aktarılacak, vergi gelirlerinin arttırılması için tedbirler bunu takip edecekti. 1826'dan Tanzimat'ın ilanına kadar olan devirde bu konuda pek çok çalışma yapılmıştır.

İdari ve mülki alanlarda yapılan çalışmalar, merkezi otoritenin kuvvetlendirilmesini amaç edinmiştir. Memleketin farklı bölgelerinde başına buyruk olan idarecilerin, usulsüzlük ve zorbalıkları başarıyla ortadan kaldırılmıştır. Merkezi hükümet teşkilatında büyük düzenlemelere gidilerek 'modern' bir devlet yapısı ve 'bürokrasi'si kurulmaya çalışılmış ve 30 Mart 1838 de sadrazam 'başvekil' adını almıştır[19].

1773 ve 1795'te eğitime başlayan ve ihmal edilmiş olan Deniz ve Kara mühendishaneleri bu dönemde canlandırılmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan devlet dairelerindeki bürokratik hizmetleri karşılamak amacıyla bazı eğitim kurumlarının açılması mecburi olmuştur. Askeri ihtiyaçlar ağırlıklı ve öncelikli olmak üzere başlatılan eğitim faaliyetlerine 1827 yılında bir tıp mektebi açılarak ordu için hekim ve cerrah yetiştirilmeye başlanmıştır. Bazı batı eserlerinin Türkçe'ye kazandırılması, teknik ve bilimsel deyimlerin Türkçe'de karşılığının olması konusunda yapılan çalışmalarda, Şânizâde Atâullah Efendi ve Hoca İshak Efendi önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Bu dönemde devlet hesabına öğrenim görmek için ilk defa yurt dışına öğrenci yollanarak devlet için önemli bir adım atılmıştır. 1831 ve 1834 yıllarında askeri bünyede iki yeni okul açılmıştır. Genel olarak ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda sıkıntısı yaşayan bu tür okullara eğitim kurumları ilave edilse de, sayıca yetersiz ve başarısız olmuşlardır. 1831 de ilk Osmanlı gazetesi Takvim-i Vekayi çıkarılmaya başlanmış ve yabancı dildeki gazeteler yanında Türkçe olarak yerini almıştır. 1802 yılından beri Harem İskelesi yakınında faaliyet gösteren ve daha sonra ilk gazetenin basılacağı matbaa ile birleştirilerek geliştirilmesi, gazete dışında çeşitli eserlerin de basılması o dönemde önem kazanmıştır. Yine bu dönemde ilk olarak nüfus sayımı, karantina teşkilâtı, posta teşkilâtı gibi icraatlar Mahmud döneminde yapılmıştır[20].

[19] Emecen, Beydilli ve Diğerleri, s. 90-91.
[20] Emecen, Beydilli ve Diğerleri, s. 91-92.

1856 Paris Antlaşması'ndan 1877'de yaşanan Rus Savaşı'na kadar geçen yirmi sene, imparatorluk içinde çeşitli ayaklanmalara, kanlı mücadelelere, yeni özerklik arayışlarına, gittikçe ağırlaşan ve 1875'te devletin iflasına yol açan ağır borçlanmalara, Abdülaziz'in tahtan indirilmesine ve bundan sonra da kötüye giden olayların yaşanmasına yol açmıştır[21].

Gerçekleşen büyük Rus Savaşı'nı sona erdiren Ayastefanos Antlaşması, diğer devletlerin de çıkarlarını gözetip, yalnızca Rusya'nın eline geçen Osmanlı mirasının, Avrupa savaşı sebebi haline dönüşmesini önleyen Berlin Kongre ve Antlaşması, ilk fethedilen ve yüzyıllar boyunca yurt edinilmiş olan toprakların elden çıkmasıyla neticelenmiştir[22].



Şek. 3: Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarına göre Osmanlı Devleti Avrupa hudutları

[21] Emecen, Beydilli ve Diğerleri, s.98.
[22] Emecen, Beydilli ve Diğerleri, s.103.

1878 yılında büyük Rus Savaşı'nın sona ermesinden sonra II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesine kadar geçen zaman da imparatorluğun dağılma süreci devam etmiş, imparatorluk içinde yapılan bir takım gereksiz yenilik çalışmalarına devam edilmiştir[23].

Abdülaziz döneminde dış borçlanma karşılığında satın alınan çok sayıdaki harp gemilerinden oluşturulan filonun, Rus Harbi'nde hiçbir başarı elde edememiş olması, devlete silah ve gemilerin satın alınmasının tek başına yeterli olmadığını, bunların yanında iyi eğitimden geçmiş insan gücünün önemli faktör olduğunu göstermiştir[24].

Yoğun bir ulaşım ve haberleşme ağının oluşturulması, Abdülhamid döneminin dikkat çeken atılımlarından olmuştur. Ulaşım alanında yapılan çalışmalar imparatorluğun geri kalan topraklarını bir arada tutmaya yardımcı olmuştur[25].

Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek, Romanya, Bulgaristan, Şarkî Rumeli Vilâyeti, Kıbrıs, Girit, Mısır, Tunus ve Doğu Anadolu'daki bazı bölgeler devletin elinden çıkmıştır. Doğu Anadolu, Ermeni meselesinin tehdidi altındayken, Rumeli toprakları devletler arası denetime terkedilen özerk bir bölgeye dönüştürülüş kaybını bekler haldeydi.

Başta Selânik merkez kumandanlığındaki Abdülhamid yanlısı kumandanlara ve polis-hafiye şeflerine yapılan suikastler, merkez idareye karşı yapılan açıkça isyanlar, Abdülhamid tarafından yollanan Şemsi Paşa'nın cemiyet fedaileri tarafından öldürülmesi gibi olaylara yol açmıştır. Yaşanan bu gelişmeler Abdülhamid'i anayasal rejime geçmeye ve 1908'de Meşrutiyet ilân etmeye mecbur bırakmıştır[26].

1.6. Dağılma (1905-1922)

Yeni meclis otuz iki aradan sonra 17 Aralık 1908 yılında, çoğunluğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meclis üyeleriyle açılmıştır. Daha sonra yeni hükümet,

[23] Emecen, Beydilli ve Diğerleri, s.105.
[24] Emecen, Beydilli ve Diğerleri, s.107.
[25] Emecen, Beydilli ve Diğerleri, s.105.
[26] Emecen, Beydilli ve Diğerleri, s.118-119.

İttihatçılar'ın müdaleleriyle kısa zamanda istifa ederek yerini Hüseyin Hilmi Paşa'ya bırakmıştır[27].

İstanbul'daki ayaklanmaların bastırılması ve Hareket Ordusu'nun duruma el koymasıyla, İstanbul'daki milletvekilleri "Meclis-i Umumi Milli" adı altında bir araya gelmişlerdir. Said Paşa'nın idaresindeki bu meclis Abdülhamid'in tahtan indirilmesine karar vermiş ve 1912'de Selanik'e 'sürgün' yollanmıştır. Yerine gelen IV. Mehmed Reşad iktidarı tek partili sistemi kurarak, İttihat ve Terakki'nin yönetimi altına girmiştir[28].

Sultan Reşad'ın vefatından sonra (3 Temmuz 1918) son Osmanlı padişahı olacak VI. Mehmed Vahdettin tahta çıkmıştır. Bu sırada İstanbul semalarında düşman uçakları uçuyor ve şehri bombalıyorlardı. 1918 yılında devam eden askeri harekat, durumu ümitsizliğe sürüklemiş, idari ve ekonomik yapı tamamen çökmüştür[29].

Anadolu'daki milli uyanış Samsun, Sivas, Erzurum ve Trabzon bölgeleriyle buralara komşu olan bölgeler de mutlak otorite sağlanmıştır. Galip devletlerin bu bölgelerdeki şikayetlerine yol açan asayişsizliklerine son verilmesi, ordu teşkilatının dağıtılması ve silahların toplanmasıyla ilgi gerekliliklerin uygulanmış ve "ordu müfettişliği"ne Mustafa Kemal Paşa getirilmiştir. Daha sonra Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasıyla (19 Mayıs 1919) milli uyanış düzenli bir direnişe dönüşmüştür.

[27] Emecen, Beydilli ve Diğerleri**,** s.119-120.
[28] Emecen, Beydilli ve Diğerleri**,** s.121.
[29] Emecen, Beydilli ve Diğerleri**,** s.130.

2. OSMANLI KÜLTÜR UYGARLIĞINDA TOPLUMLAR ARASI ETKİLEŞİM

2.1 Toplumlar Arası Etkileşim

Eski çağlardan günümüze kadar, insanlar dünyada çeşitli uygarlıklar kurmuşlar ve her ulus kendi tarihini; coğrafi yeri, komşuları, sosyal ve kültürel yapısı ile biçimlendirmiştir. Türkler ise, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşamış ve ağırlıklı olarak Orta Asya, Anadolu ve Balkanlar üzerinde yaşamışlardır. Anadolu - Balkanlar ekseni Orta Asya'dan göçler sonunda oluşmuş, Türklerin ana vatanı Orta Asya olmakla birlikte günümüzde bu kavram değişmiş ve bu görevi Anadolu üstlenmiştir. Türkler, tarihin genel akışı içinde, Orta Asya'dan Anadolu'ya geçerek Ortadoğu ve Anadolu'nun tarihini değiştirmiş ve geçtikleri yerler gibi geldikleri Anadolu ve Balkanlarda yaşayan insanlar ve coğrafyasıyla bütünleşmiştir. Bulundukları bölgelerdeki kültürleri korumak koşuluyla adalet, hoşgörü ve uygarlık götürmüşlerdir[30].

Tarihsel süreçte, uygarlıkların birbirlerini etkilemeleri; göçler, fetihler ve ticari ilişkiler yollarıyla olmuştur. Osmanlı uygarlığı da Türklerin yüzyıllarca süren göçleri ve fetihleri sonucunda; Arap-İran diğer yandan da Bizans kültürleriyle temasa geçmeleri ve etkilenmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Uygarlık tarihinde Osmanlı Devleti "İslam uygarlığı" içinde incelenmektedir. Çok çeşitli unsurlardan oluşmuş bir uygarlığı sadece dini değerleriyle göz önünde bulundurarak isimlendirmek çok da doğru bir yol değildir. Bu nedenle Osmanlı kimliğini vurgulayabilmemiz için öncelikle bu uygarlığın İslami rengini vurgulamamız gerekmektedir. Türkler Müslüman olduktan sonra kendilerini ve toplumsal düzenlerini tamamen İslami değerler çerçevesinde tanımlamış, Hıristiyan dünyasının gözünde XV. yüzyıldan itibaren İslam dünyasının önde gelen temsilcileri olarak görülmüşlerdir[31].

Batı dünyasında Osmanlı İmparatorluğu sık sık Roma İmparatorluğu'na benzetilmiştir. Her iki imparatorluğu da karşılaştıran yazarlar ortak özelliği sosyal ve siyasal örgütlenme konusunda görmüşlerdir. Roma İmparatorluğu'nun eski Yunan

[30] Erman Artun, " Osmanlının İlk Dönemlerinde Türk ve Balkan Kültürlerinde Etkileşim", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/6.php, 03-02-2015.
[31] Taner Timur, **Osmanlı Kimliği**, İstanbul: Hil Yayınları 1986, s. 29.

kültürünü benimsemesi, Osmanlı İmparatorluğunun da klasik İslam kültürünü benimsemiş ve yaydığı bilinmektedir. Avrupa'da XIII. yüzyılda başlayan fikir çağında ise; XVIII. yüzyıla kadar Batı sistemi ile Osmanlı düzeni arasında derin farklar görülmemiş ve Osmanlı devleti XVIII. yüzyıla kadar çağının içinde bir uygarlık olma niteliğini korumuştur[32].

2.2 Osmanlı Toplumunda Avrupa Etkileşimlerinin Tarihsel Süreci

"18. yüzyılın ilk yarısı içinde, Osmanlı İmparatorluğu, Batı ile ilk yakınlaşma dönemini yaşamıştır". Bu dönemde yeni ve rahat yaşama düşüncesi ve biçimi etkili olmuştur. "Gülelim, eğlenelim, dünyadan tad alalım" düşüncesi, Avrupa'nın sanayi, teknoloji ve sanat ortamının ürünlerinin ülkeye aktarılmasını sağlayan görüşlerin can damarını oluşturmaya başlamıştır.

18. yüzyıla kadar düşman olan Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu, o tarihten başlayarak, karşılıklı yakınlaşma, tanışma dönemine girmiştir. Özellikle elçiliklerin karşılıklı ilişkiyi canlandırmış bulunduğu görülmektedir. Lale Devri'nde, Batı'dan gelen bilim adamları, yazarlar ve ressamların da bu açıdan çok önemli rolleri vardır. Bunun sonunda; Osmanlı'ların günlük yaşamı içinde, Sanayi Devrimi'nin ürünleri olan dokuma, giyim, yeni aletler, mimari, mobilya, dekorasyon, porselen, vazo, cam, saat gibi teknik ürünlerin yanı sıra bitki ve çiçek gibi değerlerin önem ve kimlik kazanmış olması, dönemin ilginç ve çarpıcı bir yanıdır[33].

Modernleşme sürecinde, Osmanlı düşünce yaşamında; gazetecilik, roman, tiyatro, felsefeye olan ilgi de arttırmıştır. Avrupai tarz yaşam ve düşünce, tartışılır ve örnek alınır hale gelmiş ve toplumun her alanında hissedilir dereceye gelmiştir[34].

Sultan III. Ahmed'in saltanat yıllarının minyatür sanatçısı Levni'nin 1720-1725'e tarihlenen albümünde; Avrupalıları, İranlıları betimleyen sanatçı, dönemin kadın ve erkekleri çeşitli giysilerle ve gösterişli yaşam tarzıyla yansıtmıştır. Levni'nin

[32] Timur, s. 32.
[33] Cihan Aktaş, **Tanzimattan Günümüze Kılık Kıyafet ve İktidar**, İstanbul: Nehir Yayınları, 1991, s.63.
[34] İlbeyi Özer, **Avrupa Yolunda Batılaşma Ya Da Batılılaşma**, İstanbul: Truva Yayınları, 2005, s.28.

minyatürlerindeki Feraceli Kadınların kıyafetlerinde Batılılaşma etkileri görülmektedir. Patlıcan rengi feracesinin iç kenarları farklı renkten kalın astarla çevrilmiş, etek uçlarından ve kollarından çizgili-desenli entarisinin yenleri ellerini tamamen örtecek uzunluktadır. Ağzı ve boynu kapatarak çenenin altından tutturulmuş, kenarları sırmalı bir peçe görülmektedir. Diğer bir Feraceli Kadın bir önceki örneğe göre daha süslü giysileriyle dikkat çekmektedir. Kenarları mavi astarlı, önden bele birit-ilik düğmeli, koyu bej renkli feracesinin içinde kürklü, desenli, kiremit renkli entarisi görülmektedir. Feracesinin kol ağızlarından hırkasının farklı kesimli yenlerini sarkmaktadır. İnce beyaz bir kumaştan yapılmış yaşmağı üç parçadan oluşmaktadır. İnce yaşmağından modeli belli olan geniş hotozu, gerdanlığı, yüzüğü, bilezikleri ve Müslüman olduğunu belirten sarı pabuçlarıyla bu hanımın giysisi, Lale Devri sokak giyimini yansıtmaktadır[35].

[35] Sevgi Gürtuna, **Osmanlı Kadın Giysisi**, Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayını, 1999, s.35.



Resim 2: Feraceli Kadın

Dönemin giyim tarzı sarayda rahatsızlık yaratmış ve 1734 tarihinde çıkarılan bir hükümle, kadınların eski geleneklere aykırı şekilde davranmamaları, gayrimüslim kadınlar gibi başlıklar ve ferace yakaları ile sokağa çıkmamaları konusunda hükümler tekrarlanmış ve kadınların kurallara uyması gerektiği hatırlatılmıştır.

III. Mustafa döneminde, Galata kadısına yeni bir hüküm yollanmış ve bu hükümde "kadınların rengârenk şali softan ferace giymemeleri için daha önce hükümlerin çıkarıldığı, buna rağmen bazı kadınların buna uymadıkları, bej renkli, yakaları bellerine inen feracelerle gezdikleri" kaydı yer almıştır. Bundan sonra kadınların giydikleri çuha feracelerin koyu yeşil, güvez, nefti gibi koyu renklerden ve eskisi gibi küçük yakalı olması gerektiği belirtilmiştir. Bu konuyu halka anlatmaları için Galata, Tophane, Beşiktaş, Fındıklı ve Hisar imamları ile terzilerin kethüda, yiğitbaşısı da uyarılarak, esnafların şali sof ve açık renk çuhalardan ferace dikerlerse, başkalarına ibret olması için dükkanlarının kapatılacağı ve uzak yere gönderilip bir kalede hapsedilecekleri anlatılmıştır[36].

Osmanlı İmparatorluğu döneminde giyim, fonksiyonel yönü olmasının yanı sıra sembolik bir ürün olarak da kabul edilmiştir. Zaman zaman bu konuda denetimler yapılmış, değişiklikler gerçekleştirilmiştir. III. Sultan Ahmet'in sadrazamı Damat Nevşehirli İbrahim Paşa döneminde, İstanbul kadınlarının giyimi konusunda yasaklamanın getirildiği görülmektedir. Lale devrinin önemli vezirinin, Devletin yaptığı aşırı harcamaların muhalifler tarafından eleştirilmesi sebebiyle bu düzenlemeyi yaptığı bilinmektedir[37].

1725 yılında yazılan ferman İstanbul Kadısı'na yani bugünkü anlamıyla İstanbul Başyargıcı'na, Yeniçeri Ağası'na ve Bostancıbaşı Ağa'ya yazılmıştır ve şu şekildedir:

"İstanbul memleketimizin yüzsuyu, ulema, sulaha, ve üdeba beldesidir. Halkımın da günlük kıyafetinin kanun emrine uygun olması devlet namusu gereğindedir. Ama savaşlar yüzünden çok önemli işlerle uğraşılırken bu konu ihmal edilmiştir. Bazı yaramaz kadınlar bunu fırsat bilip sokaklarda halkı baştan çıkarmak

[36] Gürtuna, s.35.
[37] Önder Küçükerman, **Türk Giyim Sanayiinin Tarihi Kaynakları**, 1. Baskı, İstanbul: GSD Dış Ticaret A.Ş Yayını, 1999, s.55.

amacıyla aşırı süslenmeye başlamışlardır. Yeni biçimlerde çeşitli elbiseler yaptırdılar, Hristiyan kadınlarını taklit ederek başlarına acayip başlıklar taktılar. Nice utandırıcı biçimler çıkarıp, namus edebini tamamen ortadan kaldırdılar. Birbirlerinden görerek, bu hal namuslu kadınlar arasında da yayıldı. Kadınlar bu yeni çıkma giysilerden yaptırmaları için kocalarını zorlamaya başladılar. Zenginler bu yüzden fazla para harcayarak israf ile günahkar oldular. Kudretli olup da karılarının istediğini yerine getirmeyenlerin de evlerinde geçim tadı kalmadığı öğrenildi. Bundan böyle kadınlar bir karıştan fazla büyük yakalı "Ferace" ve üç değirminden fazla " baş yemenisi" ile sokağa çıkmayacaklardır. Feracelerde süs olarak "bir parmaktan enli" şerit kullanılmayacaktır. Bu yasakları dinlemeyecek olan kadınların sokakta yakalarının kesileceği ve elbiselerinin yırtılacağı ilan olunur. Dinlememekte ısrar edenler, yakalanıp başka şehirlere sürüleceklerdir. Bunu mahalle imamlarına kesin olarak bildiriniz. Bu yasakları dinlemeyen terziler ve şeritçiler de ayrıca şiddetle cezalandırılacaktır. Yasakların uygulanmasında ihmaliniz görülürse siz de şiddetle ceza göreceksiniz..."[38].

Buna benzer diğer bir ferman 1751 yılında Bostancıbaşı Ağa'ya şu şekilde yazılmıştır;

"... Baharmevsimi geldi, kadınların bazılarının gezme bahanesi ile Üsküdar'dan Kısıklı, Bugurlu, Çamlıca, Merdivenköy ve etrafına, bazılarının da Beykoz'dan Akbaba, Deresekli, Yuşa denilen yerlere arabalarla gidip açık saçık dolaştıkları ve çeşitli rezaletlere cesaret ettikleri, sözüne inanılır kimselerden haber alındı. Bundan böyle kadınların oralara arabalarla gitmeleri yasaktır. Giden kadınlar ve kadınları götüren arabacılar şiddetle cezalandırılacaktır..."

Kadınların açık saçık gezmelerinin önlenmesi ile ilgili diğer bir yasak da 1889 eylülünde gazeteler yoluyla resmi olarak ilan edilmiştir.

"Resmi. Şimdiye kadar yapılan tembihlere aykırı olarak, bu aralık Müslüman kadınlardan bazılarının İslam edep ve namusuna aykırı olarak açık seçik gezmekte oldukları görülmektedir. Bu halin önlenmesi için zabıtaya şiddetli emirler verilmiştir..."

[38] Küçükerman, s.57.

Ancak bütün bu uyarılar hiçbir sonuç vermemiş ve giyimdeki değişimler gelişmeye devam etmiştir[39].

III. Selim döneminde toplumun giyim tarzını, bir fermanla yeniden düzenleme çabaları gündeme gelmiştir. "1791 tarihli ferman şöyledir";

"Nisa tarifesi daha önce İngiliz şâlisi (çuha) gayet rakiyk olduğundan, kadının ferace altına giydiği sair esvabı dışarıdan fark olunduğu için bu kumaştan ferace diktirilmesi yasaklanmıştır. Bunun yerine Engürü şalisi kullanıldığında onun da ince ve rakiyk olduğu görülmüş, bununla dolaşan kadın, feracesiz gezmekten hiç farkı olmadığından, bu husus daha önce fermanla yasaklanmışken, gene giymişler.

Bundan böyle nisa tarifesinin Engürü Şalisi'nden ferace kestürüp giymeleri ve derziler daha o cins şaliden bir ferde ferace kesip dikmeleri yasaktır. Bu tembihten sonra hangi derzi dikmeye cesaret ederse, dükkân önünde salb olunacağı ve derzileri itma (zorlama) ile dikmeye zorlayanlar cezalandırılacaktır" şeklindeki ferman fazla önemsenmemiş olsa gerek ki, padişah tekrar 'Nisa taifesi (kadınlar) benim çıkardığım buyruklara uymuyor. Gene görüldüler' diye kızgınlık beyan etmiştir"[40].

19. yüzyılın ortalarına doğru Avrupa modasının etkisi birçok alanda hissedilmeye başlanmıştır. Artık, seçkin çevrenin hanımları Avrupa malı eşyalar satan yerlerden alışveriş yapmayı prestij olarak görmekteydiler. Özellikle İstanbul, İzmir ve Selanik gibi şehirlerde Avrupa malları satan mağazaların sayısı artmaktaydı. Bu durum ise, Müslüman tacirlerini ve yerli sanayinin gerilettiğinin bir nedenidir. Seçkin çevrelerde duyulan "Avrupa Hayranlığı" sadece Avrupa kökenli mallara değil, Avrupa kökenli fikirlere de yönelmiştir, öyle ki "Osmanlı sanayisinin sahip olmadığı malları üreten Avrupa, artık hayranlık duyulan bir yerdeydi"[41].

---

[39] Küçükerman, s 57.
[40] Fikri Salman, **Türk Kumaş Sanatı**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 2012, s.139 – 140.
[41] Aktaş, s.71.
* Maşlah: Altı ve üstü eşit kesilen, kol kısmında iki delik olan ve entârinin üzerine giyilen, uzun, ince, yakasız bir cübbe.
**Yeldirme: Eskiden kadınların başörtüsüyle birlikte giydiği mantoya benzeyen geniş etekli, üstlük.

Avrupa hayranlığı'nın artışı her geçen gün giyim kuşamda kendisini göstermekteydi. Kadınlar dış giyimlerinde Avrupai görünüme önem vermekte ve İstanbul içinde çarşaf giymeyi tercih eden kadınlar, sayfiyelerde; maşlah, yeldirme, kaşpusyer ya da harmaniye gibi çeşitli dış giysileri giyinmekteydi. "Bol, ön tarafı açık, kol yenleri yarık bir üst giysisi olan maşlah, torbaya benzediği ve boyu kısa olduğu için kadınları hantal gösteriyordu." Bu nedenle, bu moda kısa sürdü ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etti.



Resim 3: Batılılaşma sürecinde giyilen "Maşlah" kadın kıyafeti



Resim 4: Osmanlı Dönemi kadınları mesire alanlarında

"Yeldirmeler ise bugünkü kadın mantolarına benzemekle birlikte kolları daha geniş olan ve çoğunlukla halktan kadınların kullandığı bir dış giyimiydi. Kaşpüsyer, Avusturya türü bir üst giysisiydi ve hanımlar bunu da kırlarda ve mesire yerlerinde giyerlerdi. Harmaniye kolsuz, uzun, etekleri geniş, bütün vücudu saran bir üst giysisiydi ve pelerine benzerdi"[42].

Dışarıda giyimlerini belli bir ölçüye göre ayarlamak zorunda kalan hanımlar ise evlerindeki giyimleriyle Batı modasını izlemeye çalışıyorlardı. 1881 – 1907 yılları arasında, babasının İngiliz Konsolosluğundaki görevi sebebiyle Türkiye'de yaşamış olan Dorine L. Neave, seçkin kadınların ev içlerindeki kıyafetlerini gözlemleyerek şunları not etmiştir:

"...Ev halkından hiçbir erkeğin odaya giremeyeceğine emin olduktan sonra örtülerini açarlar, Paris ya da Viyana elçiliklerindeki akrabaları tarafından yollanan pahalı Paris kıyafetleri ortaya çıkardı. Yabancı dil bile Türk hanımları, moda mecmualarını dikkatle

[42] Aktaş, s.71.

takip eder, en son modaya göre giyinirler, bunu sağlamak için haftalar boyu haremlerde çalışan açıkgöz Rum terziler, Beyoğlu'nda açtıkları ünlü mağazalar olan Hayden ve Baker'den kumaşlar taşırlardı".

Yıllarca kadınların dışarı giyimlerindeki değişmeleri gözlemlemiş başka bir Avrupalı, Lous Rambert ise, notlarından, bu değişme karşısında şaşkınlığını anlatmaktadır:

"Müslüman kadınların oldum olası giydikleri ferace ve çarşafın biçimi sonuç olarak öylesine değişmiş bulunuyor ki, bunların harem gelenekleriyle bağdaşması zordur. Entariye benzeyen çarşaflar, kolsuz olarak dikilen feraceler, iyi ahlâk kurallarına uygun olmayan bir model üzerine biçilmektedir. Kimi kadınlar işi askerler gibi ceket ve manto giymeye kadar vardırmaktadır. Çarşaf giyme çağındaki genç kızlar, İslâm'ın yasaklarına aykırı urbalar içinde apaçık gezip dolaşmaktadır. Bunun uzun süre hoş görülmeyeceği belliydi. Nitekim bir padişah iradesi, kadınlara dinin ilkelerine uygun biçimde giyinmelerini buyurmuştur. Bu iradeyle, buyruklara karşı gelecek kadın ve kızlarla birlikte kocaların da, ana ve babaların da sert biçimde kovuşturulacakları duyuruluyordu"[43].

[43] Aktaş, s.72-73.



Resim 5: Rum Kadını

2.3 Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Etkilerinin Nedenleri ve Sonuçları

2.3.1. "Batıcılık" yaklaşımı ve Giyim Kuşamda Etkileşim

Tanzimat öncesinde İstanbul, iktisadi olanakları, gelişmekte olan kentlerde görünen iskana açılmamış boş alanlarıyla, payitaht oluşu ve coğrafi güzelliğiyle bir cazibe merkeziydi. Bu merkeze yapılan göçler ilerleyen zamanlarda nüfus artışını arttıracaktı. "1520-1535 yıllarında kentin nüfusu tahrirlere göre 400 bindir". Şehrin fiziksel büyümesi, yeni oluşturulan mahalleler aracılığıyla gerçekleşmiştir. "16. yüzyıl sonlarına doğru da 700.000'e ulaşan kent nüfusu, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde 1.000.000 sınırına ulaşmıştır. İstanbul'un fethiyle devletin birçok bölge ve kentlerinden sürgünler yoluyla getirilen göçmenleri, etnik yapılarına göre İstanbul'un çeşitli yerlerine yerleştirildiği görülmüştür. Uzun bir süre bilinçli bir devlet politikası olarak sürgünler yoluyla iskan oluşturulması, öte yanda şehrin imarına önem verilmesi kısa sürede kentin gelişmesini sağlamıştır[44].

16. ve 17. yüzyıllarda İstanbul'un yerleşim bölgelerinin eski İstanbul ve çoğunlukla ticaret, liman kesiminin etrafında şekillendiği, Galata'dan, Pera'ya bir diğer iskan alanının gelişmekte olduğu ve Boğaziçi köylerinin gittikçe şehir dokusuna katılmaya başladıkları, buralarda yeni yerleşim alanlarının oluştuğu görülmektedir.

"Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki konumu hakkında, devlet yöneticilerinin devleti tanımlayış biçimi ise; 17. yüzyıl sonlarında başlayan askeri yenilgilere ve toprak kayıplarına rağmen uzunca bir süre, "cihan devleti" olma düşüncesinin yarattığı bir gurur ve üstünlük duygusunun verdiği tutum kendini göstermişti". Askeri yenilgileri, bunların sonucundaki toprak kayıplarının sebebi olarak, Batı'nın her yönüyle üstün bir durumda olma fikri yerine, sadece askeri ve teknik açıdan var olan üstünlüğü benimsenmiştir[45].

Tanzimat döneminden önce gerçekleştirilen ıslahatların temel özelliği; Osmanlı Devleti'nin geleneksel kuruluşlarını diriltme yerine, gelişmiş Batı'ya yönelme eğiliminin ağır basmasıdır. 18. yüzyıl da ortaya çıkan bu eğilim de iki yeni fikir ortaya çıkmaktadır. Bunların biri, devlet gücünü modern yöntemlere göre yetiştirilmiş bir ordu

[44] İlbeyi, s.19.
[45] İlbeyi, s.20.

ile desteklemek, diğeri ise bunun gerçekleşmesi için teknolojik ve ekonomik kalkınmanın zorunlu olduğu fikridir. Gerek modern ordu, gerek modern orduya ek olarak teknolojik, ekonomik kalkınmanın da sağlanmasıyla varılmak istenen hedef, devletin güçlendirilmesidir[46].

"Batıcılık, Osmanlı Devleti'nde başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikirsel bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşımdır." Batıcılığın ilk zamanında, Osmanlı Devleti, Batı uygarlığıyla ilişkisini kesmemiştir. Osmanlı Devleti'nin yükselme devrinde, Osmanlılar uygarlıklarını Batıdan üstün görmüşlerdir. Bu durum, Batı'nın "model" olarak izlenmesini, sorun olarak görülmesini engelleyecektir. Osmanlı Devleti'nin gerilemesi ve bu durumun nedenleri araştırılırken ilk olarak devlet yönetiminin bozulduğu düşünülerek Batı'nın askeri üstünlüğü gösterilerek yanıt aranmıştır.

18. yüzyıl sonlarından bu yana, Osmanlı toplumu çöküntüden kurtulmanın yolunu, Batı dünyası karşısında ayakta durma olarak algılamış ve ondan faydalanma arayışına başlamıştır. Bu arayışlar askeri alanda eski gücü toplama çabalarıdır ,ancak Osmanlı Devletinde anlaşılmayan bir durum vardır ki; bu, Avrupa'nın gelişmişliğini sağlayan nedenlerin başında yer alan sanayileşme, ekonomik gelişmeyle birlikte bilimsel gelişmenin geldiğini anlaşılmasının kısa vadede mümkün olamayışıdır. Batı bu noktaya bir anda gelmemiş, uzunda bir gelişim süreci yaşamıştır. Başarmış oldukları coğrafi keşifler, Doğu'nun üstünlüğünü geriletme açısından onlar için ilk önemli silkinme hareketi olmuştur. Coğrafi keşifler Batı için çok yönlü değişimleri de beraberinde getirmiştir. Coğrafi keşifler, Rönesans, Hümanizma Hareketi gibi birbirini izleyen ışıklı bir yolda ilerleyen Batı, Rönesans'ın sonlarında modern düşünceyi, modern dünyayı oluşturacak mayayı oluşturan Doğa biliminin kuruluşunu gerçekleştirme yolundaki adımlarına devam etmiştir. 17. yüzyıl da Batı için bir Akıl Çağı olmuştur. Batı dünyasında Descartes /1596-1650), Pascale (1623-1662), Spinoza (1623-1677), Galile (1564-1642), Kepler (1571,1630), Leibnitz (1646-1716), Newton (1642-1727) gibi bilginler sayesinde Akıl Çağı yaşanmaya başlanmıştır. İlerlemeyi sürdüren Batı 18. yüzyıl da Aydınlanma Çağı'nı yaşamaya koyulmuştur. Bu yüzyılda

[46] İlbeyi, s.20.

Batı'nın Aydınlanma Çağını, Sanayi Devrimini başarması, yine bilim adamları sayesinde gerçekleşebilmiştir[47].

Osmanlı yaklaşık son iki asrında Batılılaşmanın etkisinde kalmıştır. Devletin içinde bulunduğu kötü durum "Bu devlet nasıl kurtarılabilir?" sorusunun cevabı Batılılaşmada aranmış ve yöntemi belirlenerek bu aranma hız kazanmıştır.

Batı'nın askeri kuruluşlarından örnek alma gayretleri 18. yüzyıl padişahları tarafından hızlandırılmasına rağmen, geleneksel Osmanlı kültürünün tepkisi, değişimi o kadar kolay olmamıştır. Batı'da sürekli Osmanlı elçiliklerinin bulundurulması Avrupa'yla ilgili ilk sistematik değerlendirmeler, Batı'da görevlendirilen Osmanlı hariciye memurlarından gelmiştir. Osmanlı Devleti için Batı'nın bir "model" olarak benimsenmesi, Tanzimat dönemine zemin hazırlaması bu şekilde başlamıştır[48].

Avrupai yaşam tarzı arzusu ve muaşeret kurallarının değişimi, azınlıklardan başlayarak toplumun üst katmanlarından halka doğru yayıldığını söylemek mümkündür. Tanzimat devri öncesi Avrupai muaşeret kurallarının Saray'a girmesinde, Avrupa'ya gönderilen elçilerin etkisinden bahsetmek mümkündür. Avrupa'ya gidenlerin oraya duydukları hayranlıkları ve şehir planlamalarından toplumsal düzene kadar anlattıkları birçok şey, Osmanlı'nın Batı'nın üstün taraflarını kabul etmek gibi değişikliklere girdiğini göstermiştir[49].

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki gelişmelerden ve özellikle Sanayi Devrimi'nden ilk etkilenmeleri 18. yüzyılda başlamıştır. Bu yüzyıl, genel olarak "Islahat" dönemidir. Bu dönemde Avrupa ve Amerika sanayide makine kullanımı ile büyük gelişmeler ve değişimler yaşamıştır. Bu tarihlerde Osmanlı İmparatorluğu ise bir yandan kendi iç sorunları nedeniyle gerilemekte, diğer yandan ise Batı'daki bu gelişmelerin etkisiyle bazı yönlerde gelişim yaşamaktadır[50].

"Osmanlı İmparatorluğu'ndaki önemli yenilikler genellikle ya ileri görüşlü ve girişimci padişahların, ya da onların güvenip desteklediği "Vezir"lerin girişimiyle

[47] İlbeyi, s.21.
[48] İlbeyi, s.22.
[49] İlbeyi, s.22-23.
[50] Küçükerman, s. 92.

gerçekleştirilmiştir". Dönemlerin şartları içinde iyi yetişmiş olan bu kişiler genellikle ülkedeki yenilikçi hareketlerin ana kaynağı durumunda bulunmuşlardır. Bunun kötü tarafı ise, bu gibi girişimci kişilerin başlattıkları her yenileştirme projelerinin sadece dar bir çevre tarafından desteklenmiş olmasıdır. Bu sebeple küçük yenilik girişimleri bile ayaklanmalara neden olmuş, karşılarında yeniçeri sınıfını, ulemayı ve İstanbul halkını bulmuşlardır.

Yenilik eğilimindeki padişahlar, genellikle tahttan indirilmiş, vezirler öldürülmüştür. Halktan gelen önemli direnç, bazı güçsüz padişahların bir anlamda "Batı'yı tehlikeli bulmasında" etkili olmuştur[51].

Siyasal alandaki değişikliklerin sosyal hayata da yansıyacağı belirli bir durumdur. Ancak, Tanzimat Döneminde yönetim , ortaya çıkan çöküntü üzerine paniğe kapılıp tercihini Batı'dan yana koymuştur. Yönetim sisteminde değişiklikler, düzeltmeler ve yenilikler yapılması gerektiği açıktır fakat yönetim buna açık değildir. Batı'nın kalkınma durumu göz kamaştırmakta ve umutsuzluk vermektedir. Bu durumda bir kalkınma, düzeltme ve yenileştirme hareketi nasıl olacağı belirsizdir.

Tanzimat Dönemi'nin bir önemi de, Kanuni Sultan Süleyman zamanında başlayan bir batılılaşmanın, İslam'ın özünden sapmanın hızlanışı ve yasalarla teminat altına alınmasıyla; "Giderek kuruluştaki hedef ve ilkelerine de ters düşmekte olan bir yönetim, zaaflarını ve noksanlarını yüzeysel tedbirlerle düzeltme yoluna gitmiştir". Bu durum İslami ilkelerin göstermelik olduğu, ulemanın var olan gücünü de yitirdiği, özenti ve gösteriş düşkünlüğünün arttığını, batı hayranlığının padişahlara kadar, okur – yazarları etkisine aldığı bir düzeni hazırlamaktaydı. III. Selim'le başlayan ve II. Mahmut'la devam eden batılılaşma çabaları Osmanlı tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu padişahlarda, bir yönetim kuralı olan "ne olursa olsun batılılaşmak" anlayışı ilk örneklerini vermekteydi. Bu arada, batılı tarzda giyim – kuşam da önem kazanmaktaydı[52].

Batı dünyasında buhar ve elektrik gücüne dayalı sanayiyle meydana gelen gelişmeler, III. Selim'e ülkesinde değişiklikler yapması gerektiğini düşündürtmüştür.

[51] Küçükerman, s. 92.
[52] Aktaş, s.60-61.

Bu değişiklikleri askeri alanda başlatarak Nizam-ı Cedid'i kurmuş ve batılılaşma çalışmalarında ordunun kontrolünün sağlanması planlanmıştır. III. Selim'in batılılaşma anlamında yenilikler peşinde koşarken kadın hakları ya da kadın giyim – kuşamı gibi konulara önem vermediği görülmektedir. III. Selim zamanında çıkarılan bir fermanla kadınların açık renk, ince ferace ve büyük yaka kullanmaları yasaklanmıştır[53].



Resim 6: III. Selim döneminde, 1790'lı yıllarda "Yeniçeri Ocağı" yerine kurulan "Nizam-ı Cedid Askeri"nin ve 1854 Osmanlı –Rus Savaşı sırasında değişen giysileri

[53] Aktaş, s.61.



Resim 7: III. Selim döneminde, 1790'lı yıllarda "Yeniçeri Ocağı" yerine kurulan "Nizam-ı Cedid Askeri"nin ve 1854 Osmanlı –Rus Savaşı sırasında değişen giysileri büyük hacimli bir dokuma ve giyim sanayiinin kurulmasını gerektirmiştir.

İktidarların halkın giyimini batılı anlamda biçimlendirme geleneğinde II. Mahmut'un özel bir yeri vardır. İlk olarak yasal düzenlemelere gidilerek Müslüman ve Müslüman olmayan halk arasındaki farklılıklar azaltılmaya başlanmıştır. Kıyafet değişikliği "din ve dünya işlerini ayırma siyasetinin bir görünüşü" olarak değerlendirilmektedir[54].

1730 yılında I. Mahmut dönemi ile bazı yenileştirmeler başlatılmış, bunlar İmparatorluğun önemli projeleri olmaktan çok, askeri alanda, eski sistem olan yeniçeriliğin kısmen değiştirilmesi şeklinde olmuştur. Bu amaçla Fransız subay "De

[54] Aktaş, s.64.

Bonneval", Macar asilzadesi "Baron de Tott" gibi isimler, Batı sanayiindeki gelişmeleri, Osmanlı İmparatorluğu'na aktarmak için büyük yetkilerle görevlendirilmişlerdir[55].

1757'de tahta geçen ve ileri görüşlü bir kişi olan III. Mustafa aynı gelişmeleri desteklemiştir. Askerlik, astronomi ve tıp bilimlerinin gelişmesi için projeler hazırlatmıştır. 1768-1774 yılları arasında Rusya ile yaşanan savaşın yenilgisi, İmparatorluğun durumunu sarsmasına rağmen Fransa'dan gelen ilgi ile ilk işbirliği projeleri başlatılmıştır.

I. Abdülhamit döneminde Osmanlı Devleti'nin büyük devletler arasında bulunabilmesi için geniş bir "ıslahat" yapılması gerektiği ortaya çıkmış ve öncelikle askeri alanda yenilikler başlatılmıştır[56].

[55] Küçükerman, s. 93.
[56] Küçükerman, s.93.



Resim 8: Anadolu'nun zengin giyim geleneği içinde 1850'li yıllarda Beyrut çevresinden bazı örnekler. Solda ve ortada Hıristiyan, sağ tarafta Müslüman giysileri.

Islahat Fermanı Kırım Savaşı sonrasında, dış baskıların ve 1854 borçlanması nedeniyle 1856 yılında ilan edilmiştir. Bu ferman, Müslüman ve Hıristiyan uyruklar arasında var olan vergi, askerlik, eğitim, devlet görevini, din ve mezhep farklılığını çözmeyi amaçlayan bir düşüncenin yansımasıdır. Bu dönemin ilk özelliği, Batılı yaşam

tarzının topluma yüzeysel yansıması olmuştur. Özellikle İstanbul'da Galata Pera'da, Batı modası yayılmaya başlamıştır. Osmanlı tarihinde ilk olarak padişahların yabancı elçiliklerin balolarına katılması, Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati, Batı etkisinin halk üzerinde olmasa da İstanbul saray çevresi ve üst tabaka üzerinde etkisi olmuştur.

Paris Antlaşması ile "Avrupalılaşmak" isteyen ve Avrupa ile ittifak kuran Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın da etkisi ve isteği ile "Islahat Fermanı'nı ilan etmiştir. Bu ferman, Müslüman olmayan azınlığa da çeşitli ayrıcalıklar getirmekteydi[57].

Sultan Abdülmecit dönemi Tanzimat ve Islahat gibi iki önemli harekete zemin hazırlamasının yanında, birçok yeniliğin görüldüğü bir dönem olmuştur. Önemli değişimlerin başında padişahın Topkapı Sarayı'nı bırakarak, Batı tarzı döşenmiş ve inşa edilmiş Dolmabahçe Sarayı'na yerleşmesi olmuştur. Bu durumdan sonra Boğazın iki yanı benzer tarzda konak ve yalılarla dolmuştur. Bu gidişatla Sur içi İstanbul gözden düşmeye, Avrupai yaşam tarzının oluştuğu Pera yükselmeye başlamıştır. Sultan, Batı tarzı orkestrası niteliğindeki Mızıka-i Hümayun'u koruduğu gibi Dolmabahçe Sarayı'nın yanına tiyatro binası inşa ettirerek, burada Avrupa'dan gelenlerin opera, operet ve tiyatro gösterileri yapmaları sağlanmıştır. Padişahın yabancı elçiliklerin verdiği balolara katılması da o dönem de çok önemli bir olay olarak Osmanlı tarihinde yer almıştır[58].

Haliç üzerine inşa edilen köprüden sonra Eminönü ile Galata arasına inşa edilen ikinci köprü ile yüzyıllardır iki ayrı kültür olarak yaşayan İstanbul ile Galata-Pera'yı birbirine bağlamış ve bu irtibat kent içi hareketliliği arttırmakla beraber kültürel alışverişi de hızlandırmıştır. Aynı zamanda Adalar'a ve Marmara kıyılarındaki yerleşim yerlerine, Şirket-i Hayriye'nin seferlerinin artmasıyla Boğaziçi'ne düzenli bir şekilde vapur seferleri başlamış, böylece dışa dönük bir yaşam tarzının temelleri atılmıştır[59].

[57] Özer, s.26.
[58] Özer, s. 27.
[59] Özer, s.27.



Resim 9: 1826 yılında 500 yıllık "Yeniçeri Ocağı'nın" yerine kurulan yeni askeri düzenin çok büyük ölçekli giyim değişikliği başta "Feshane Fabrika-i Hümayun" olmak üzere, en gelişmiş teknikleri kullanan dokuma fabrikaları ve "Dikimhaneler" yardımıyla tasarlanıp üretilmiştir.



Resim 10: "Yeniçeri Ocağı'nın" yerine kurulan yeni askeri düzen "Feshane Fabrika - i Hümayun" olmak üzere, en gelişmiş teknikleri kullanan dokuma fabrikaları ve "Dikimhaneler" yardımıyla tasarlanıp üretilmiştir.

2.3.2. "Sanayii Devrimi"ne Yaklaşım –Girişim ve Giyim Kuşamda Değişim

Girişimci bir kişiliğe sahip olan III. Selim, döneminde büyük, kapsamlı bir yenileştirme projesini hayata geçirmiştir. Sanayi Devrimi'nin askeri alandaki gelişimlerini ülkeye getirmek için Fransa, İngiltere, İsveç'ten getirilen uzmanlarla çalışmalar başlatılmıştır. Diğer yandan Viyana, Berlin, Paris, Londra'da temsilcilikler ve elçiliklerin açılması desteklenmiştir[60].

Osmanlı İmparatorluğunda sanayinin yıllar içinde geçirdiği değişim "Tanzimat"la başlamış olduğu düşünülmektedir. Osmanlı Devleti "Sanayi Devrimi"ni yakalayabilmek için bir çok girişim yapmış fakat bu gelişmeler çoğunlukla "makine ithal ederek yeni tesisler kurmak" biçiminde olmuştur[61].

III. Selim döneminde yapılan askeri, siyasi, eğitim gelişmelerinin yanında, Sanayi Devrimi'nin ülkedeki ilk önemli uygulamaları olan yeni dokuma ve giyim sanayiinin temeli atılmıştır. III. Selim, devlet yöneticilerinin giysilerinde İran ve Hint kumaşları yerine kendisinin kullandığı "İstanbulkari" kumaşlardan kullanılması emrini vermiş ve kendisi de buna öncülük etmiştir. Topkapı Sarayı'nda devletin en üst yönetim mekanı olan "Kubbealtı" bu yeni kumaşla döşenmiş ve bu yönde üretim yapacak kuruluşlar "nevzuhur" kumaş üretimi için teşvik edilmişlerdir. Böylece "Frengistan" kumaşı kullanılmasını önlemek isteyen III. Selim, "Ben İstanbulkari kumaşı sever ve giyerim, keşke halk da giyse" şeklinde yazılar yazmıştır[62].

1700'lerden sonra Avrupa'nın sanayiye yönelmesiyle beraber Osmanlılarda özellikle Anadolu'da tekstil imalâtı başlamıştır. 18. yüzyıl'ın ilk yarısından başlayarak, sanayi yerini giderek gerçek anlamda imalâtçılığa bırakmış ve dokuma sanayinde ciddi bir patlama görülmüştür. Bundan ilk etkilenen şehirler ise İstanbul, Halep, Bursa, Tokat, Edirne ve Selanik olmuştur.

1730 ile 1750 yılları arasında, vergi kayıtlarında Tokat'taki basma üretiminin yüzde yüz arttığı görülmektedir. Pamuk ve ipek ihraç merkezi olan Sakız ve Girit adaları ise 1720 yıllarından sonra gelişen bir dokuma merkezi haline gelmiştir. O yıllara

[60] Küçükerman, s.94.
[61] Küçükerman, s.233.
[62] Küçükerman, s.94.

ait kayıtlardan, Sakız Adası'nda 1740 yıllarında 1800 kadar ipekli dokuma tezgâhının bulunduğu anlaşılmaktadır[63].

Dokuma sektöründeki bu gelişimin, 1760 yıllarından başlayarak gerileme sürecine girdiği görülmektedir. Kayıtlarda, sadece Bursa da bulunan pamuklu ve ipekli üretiminin 1750 – 1790 yılları arasında yüzde 30 kadar gerilediği görülmektedir. O dönemde, Sakız Adası'nda 1800 kadar olan tezgâh sayısı 500'e inmiştir. Dokuma sanayiinin bir göstergesi olan devlet boyahane gelirleri, 1763 - 1802 yılları arasında Sakız Adası'nda yüzde 50, Bursa'da yüzde 60 oranında azalmıştır. Dokuma Sanayiindeki bu azalma, Osmanlılar'ın Gerileme Dönemi'ne denk düşmektedir[64].

Osmanlı Devleti'nin tekstil sanayiine girerek, imalâthane kurdurmasının ilk önemli örneği yünlü sanayiinde olmuştur. Devlet ilk defa Batı'dan yapılan kumaş ithalâtının içinde yünlünün payının yüzde 50'yi geçmesi nedeniyle, 1703 yılında sadrazam Rami Mehmed Paşa'nın emri ile Edirne ve Selânik'te imalâthaneler kurdurmuştur. Musevi dokumacı vatandaşlara kurdurulmuş olan bu imalâthaneler uzun vadeli olmamıştır ve ilk ürünlerini piyasaya sürmeden faaliyetlerini durdurmuştur[65].

Yünlü kumaştan daha fazla kullanılan diğer bir kumaş türü ise İpekliydi. İpekliyi özellikle kullanan saraya ait rakamlar vardır. "Örneğin, defterdarın Mart 1731'deki bayram dolayısıyla verdiği hediyelik kumaşın yüzde 87'si ipeklilerden oluşuyor".

Tüketimin fazlalaşması ile 1720 yılında sarayın Bezirgânbaşısı'na ipekli kumaş fabrikası kurması için emir verilmiştir. Sakız Adası'ndan getirilen 3 ustanın kurmuş olduğu bu fabrikaya 40 adet tezgâh temin edilmiştir. Sabit tesislere 10 bin kuruş, işletme sermayesi olarak 20 bin kuruş yatırım yapılmıştır. Çalışacak olan ustalara ve işçilere kolaylıklar, fabrikaya da geniş muafiyetler sağlanmış ve üretilenlerin satılacağı bir mağaza da açılmıştır. Fabrika yaklaşık 40 yıl üretimini sürdürmüştür[66].

Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bir dokuma alanı da yelkenbezi üretimi olmuştur. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren donanmasını genişleten İmparatorluk

[63] A. Tahir Gürsoy, **Dünden Bugüne Giyim Kültürü ve Moda**, İstanbul: Mithat Giyim Yayınevi, 2004, s.138.
[64] Gürsoy, s.139.
[65] Gürsoy, s.140.
[66] Gürsoy, s.141.

bu ihtiyacı karşılamak için 1709 yılında İstanbul'da tersane bünyesine bağlı bir fabrika kurmuştur. Gelibolu, Çanakkale, Denizli ve Ege'nin öteki şehirlerinde üretimi yaygın olan yelkenbezi İstanbul'a kaymıştır. Bu kurulan fabrikanın sabit tesisleri İmparatorluğa aitti fakat işletmesini daha sonra Bezcibaşı olarak adlandırılan bir idareci almıştır. Bu idareci her yıl donanmaya belirli bir sayıda yelkenbezi teslimini garanti ediyor, artan kumaşı da piyasaya sürerek gelir elde ediyordu. Bu idareci devlet ile açık bir anlaşma yapıyordu ve bu anlaşmaya göre, barışta 30 bin zıra, savaşta 200 bin zıra kumaş teslimini garanti ediyordu[67].

Daha sonra yelkenbezi fabrikasının iplik üretimini sağlamak için Kasım 1826'da İstanbul'da pamuk ipliği üreten bir fabrika kurmuştur. "İngiliz modeli kopya edilerek, makineleri yerli yapılan ve hayvan gücüyle çalışan 1680 iplik 14 makinelik bu tesiste, 114 işçi ile günde 225 kg pamuk ipliği üretiliyordu. Türkiye'nin bilinen ilk iplik üretim fabrikası olan bu tesisin ana amacı dokumanın yelkenbezi fabrikasına iplik sağlamaktı." Osmanlı İmparatorluğu'nda dokuma, ticaret ve sanayii olarak belirli ekonomik faaliyet alanlarından biriydi. Giyim ihtiyacı ise genellikle terzilerden sağlanmaktaydı. Bilinen ilk konfeksiyon fabrikaları 1800'lerden sonra askeri üniforma ihtiyacını karşılamak için devlet tarafından İstanbul da kurulmuştur[68].

Fakat III. Selim'in bu yenilikçi girişimleri, yeniçeriler ve devlet tarafından tepki görmüştür. "Batı usullerinin İmparatorluğa uygun olmadığını" savunan büyük kitle karşısında yalnız kalmıştır ve 1807 yılında Kabakçı Mustafa isyanı olmuş, III. Selim tahttan indirilmiş ve başlattığı "Nizam-ı Cedid" girişimleri durdurulmuştur[69].

[67] Gürsoy, s.141-142.
[68] Gürsoy, s.142.
[69] Küçükerman, s. 94.



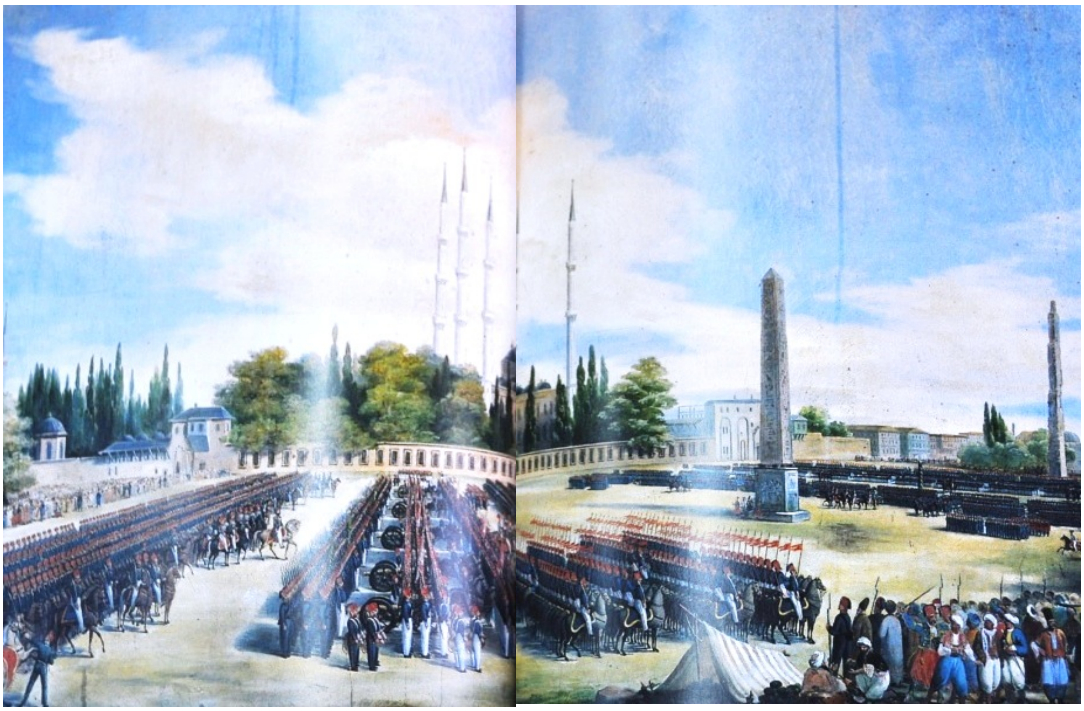
Resim 11: Osmanlı Hükümdarı III. Selim'in kızkardeşi Hatice Sultan'ın "Deftardarburnu'ndaki sarayının iç görünüşü ve 1800 yıllardaki kadın giysileri



Şek. 4: 1899-1900 yıllarındaki İstanbul haritasında, Sanayi Devrimi'nin Osmanlı imparatorluğu'ndaki ilk yansımaları olarak Haliç'te kurulan "Fes Fabrika-i Hümayunu" ve çevresinin görünüşü

III. Selim'in yenilikçi girişimleri, II. Mahmut tarafından hızla sürdürülmüştür. İmparatorluğun en önemli sorunlarından olan yeniçeri sistemi çok sert bir biçimde bütünüyle ortadan kaldırılmıştır. İmparatorluğun Batı ile yakınlaşmasını sağlayacak temel düzenlemeler başlatılmıştır. Bu olaydan sonra askerlik, eğitim, sanayi, mimarlık, sağlık ile toplumsal ve kültürel alanlarda büyük projeler başlatılmış, devlet yapısı baştan biçimlendirilmiştir[70].

[70] Küçükerman, s.94.



Resim12: 1826 yılında, beş yüz yıllık Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan yeni ordu "Asakar-i Mansure-i Muhammediye'nin, İstanbul Sultanahmet meydanındaki gösterisi

Osmanlı tarihinde, Cumhuriyet Dönemi dışında, en önemli kıyafet devrimi II. Mahmut döneminde yapılmıştır. II. Mahmut, 15 Haziran 1826 yılında 465 yıllık Yeniçeri Ocağı'na son vermiştir. Din adamlarının dışında, sarık ve cübbeyi yasaklamış, devlet memurlarına ilk kez fes, pantolon, ceket giydirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun giyim kuşamda, Tunus'tan alınan fes dışında, Batı'ya yönelmeleri ilk kez bu dönemde gerçekleşmiştir. O döneme kadar kullanılan abartılı şalvar tipi giysiler, cepkenler, hırkalar, yerlere uzanan kaftanlar böylece sona ermiştir[71].

I. Mahmut'un başlattığı yenileştirme projesi, devlet yapısında köklü değişiklikler amaçlamaktaydı. Saray'ın teşrifat ve kurallarının değiştirilmesi, Batı giyiminin kabulü, kendi resimlerini ilk kez askeri ve devlet dairelerine astırması, II. Mahmut'un başlattığı önemli yeniliklerdir. Askeri ihtiyaçlar için Sanayi Devrimi'nin yeni tekniklerini kullanan devlet fabrikalarının kurulması, Avrupa'dan kumaş ithalatının sınırlanması,

[71] Gürsoy, s.152.

bunlardan elbise yapılmasının yasaklanması, buna karşılık Avrupa ile ticaretin teşviki gibi önemli kararlar uygulamaya geçirilmiştir[72].

18. yüzyılın sonlarında, Sanayi Devrimi'nin etkisiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel sanayi yapısının fazla sarsılmamış olduğu bilinmektedir. Özellikle pamuk ipliği, pamuklu ve ipekli dokuma üretimi, ülkenin ihtiyaçlarını karşılamakta ve en önemli ihracat ürünlerinin başında gelmekteydi. Bu üretim ve ihracat bir süre sonra eski gücünü kaybetmeye başlamıştır. Nedeni ise Avrupa'daki sanayinin yeni teknolojilerinin rekabeti ile karşılaşmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli ihracat ürünü olan pamuklu üretimi, Manchester'deki yeni fabrikalar karşısında iyice sarsılmıştır.

Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun pamuklu ithalatı 1828 yılında yaklaşık 11.000 İngiliz lirası iken, 1831'de 105.000 İngiliz lirasına yükselmiştir. Bu durum ülkenin hem iplik, hem de dokuma üretimi için büyük bir yıkım olmuştur. Dokuma sanayiinde ortaya çıkan bu sonuç, hiç kuşkusuz, birbirine bağlı olarak birçok kesimi ve giyim üretimini çok yönlü etkilemiştir.

Bu durumda, Osmanlı İmparatorluğu'nun en temel sanayilerinden olan dokuma ve giyim sanayiinin geliştirilmesi için projelerin başlatılmış bulunduğu görülür. "Tanzimat"la birlikte önce askerin, sonra halkın giyiminin değiştirilmesi, çok önemli bir sanayileşme sorunu ortaya çıkarmakla birlikte, tek başına bir olay değildir. Çünkü ülkedeki günlük hayat tamamıyla değişmektedir[73].

"Tanzimat", Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı ile yakınlaşma projelerinin tümünün birden hayata geçirilme kararı olarak görülmektedir. Özellikle bugünkü Türk dokuma ve giyim sanayiinin başlangıç noktalarından birisi olmuştur. Böyle kararlı bir girişim sonunda giyim sistemi ve sanayii hem anlam, hem içerik yönünden büyük bir hamle yapabilmiştir[74].

[72] Küçükerman, s.95.
[73] Küçükerman, s.98.
[74] Küçükerman, s.98.

Batı için ise 18. yüzyıl gelişim süreci içerisinde geçen atılım yüzyılı olmuştur. Batı bu yüzyılda Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmiş ve bunun getirisi olarak Doğu ile arasındaki mesafeyi hızlı bir şekilde açar hale gelmiştir[75].

17. yüzyılda akılcılığı ön plana çıkarıp bilgi çağını yaşayan Batı, bilimsel konudaki gelişmelerini daha yoğunlaştırmış, Aydınlanma Çağı'nı yaşamaya başladığında, artık Avrupa'da tesadüfi yenilikler elde etme yolu kapanıyor ve deneycilik başlıyordu. Bunda sonra yenilikler ve icraatlar laboratuvarlarda, atölyelerde gerçekleştirilecek deneylerden geçmekteydi. "Akılcı ve deneyci çalışmalar, özellikle pozitif ufuklara yol açtı. Sanayi devrimi de bu sayede başarıldı".

Sanayi Devrimi'ni başaran Batı, zamanla güçlenmiş, zenginleşmiş ve zenginleşirken de sömürgeci ve sömürücü oldu. Bu sömürücülüğü çeşitli alanlarda da uygulamaktan geri kalmamış ve gücüne güvenen bir saldırgan şeklini aldı.

17. yüzyılda Bilim Çağını arkasından 18. yüzyılda Aydınlanma Çağı'nı yaşayan Batının yanında Doğu bunların hiçbirini yaşayamamış, Batı'nın karşısında zayıf ve geri kalmış bir duruma düşmeye mahkûm kalmıştır. 18. yüzyılda Osmanlı imparatorluğu, Batının korkup çekindiği bir kuvvet olma özelliğini kaybetmeye başladı ve Batılıların teknolojide ve bilimde ilerlemeye göstermiş olduğunu anlamaya başladı. Batı'nın kaydettiği ilerlemeden haberdar olup Osmanlı'nın bu gerçeği kabullenmesi, Batı'nın bilgi ve teknolojisinden yararlanma sorununu da beraberinde getirmiş oluyordu. III. Ahmed döneminde ilk Türk matbaası olan Müteferrika Matbaası'nın açılması Osmanlı İmparatorluğunda, Batı teknolojisinin transferinin ilk somut örneği niteliğindedir [76].

19. yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme süreci devam etmiş, yüzyılın sonuna doğru politik ve ekonomik gücünü iyice yitirmiştir. "Kaybedilen topraklar, Mısır Valisinin başkaldırması, içte yaşanan kargaşa ve dışta savaşlar ulusu perişan etmiştir". Birçok yeni politik, ekonomik reformlara rağmen, batının endüstride attığı

[75] Mustafa Cezar, **Osmanlı Başkenti İstanbul**, İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 2002, s.212.
[76] Cezar, s.213.

adımlara Osmanlı'nın ayak uyduramaması, Anadolu'nun transit niteliğini yitirmesi, kapitülasyonlar, İmparatorluğun gittikçe yoksullaşmasına yol açmıştır[77].

Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra oğlu II. Selim'in tahta geçmesiyle Osmanlı Devleti'nin Yükselme Dönemi sona ermiştir. Genel olarak sakin ve devlet işlerini vezirlere, özellikle Sokullu Mehmet Paşa'ya gönderen II. Selim döneminde, Osmanlı İmparatorluğun gerileme dönemi başlamıştır.

Bu dönemde kadınların, yönetimde giderek daha çok etkin olmaya başladığı görülmüştür. Özellikle II. Selim'in annesi Hürrem Sultan, saraya hareketli bir yaşam getirmiştir. Bundan sonra, padişahlar, kadınlara ve câriyelere eskiden olduğu gibi söz geçirememeye, hâkim olamamaya başlamıştır. Hürrem Sultan'ın Hıristiyan kökenli olması nedeniyle, dönemin giysilerinde Batı etkisi fazlaca görülmektedir. Hürrem Sultan'la dönemin saray kadınları ve câriye giysilerinde, Rönesans ve daha sonra gelen Barok Dönemi'nin etkileri görülmektedir. Hürrem Sultan, o dönemde geleneklerin dışında, açık baş ve saçlarıyla da tanınan bir Valide Sultan olma özelliğini taşımaktaydı.

Bu dönemde Osmanlı giysilerinde koyu mavi, kırmızı, siyah ve koyu yeşil gibi renkler görülmektedir. Bitkisel kökenli iri Osmanlı desenleriyle süslenen giysilerde sırma işlemeler de kendini göstermektedir. III. Murat Dönemi'nden sonra giysilerin biraz daha sadeleştiği görülür. Bu sadeleşme, giysilerin çoğu için geçerli değildir. Saray halkının giydiği desenli giysiler yerini, daha düz giysilere bırakıyor. Saray halkının ve yüksek dereceli saray görevlilerinin, vezirlerin ve yüksek rütbeli memurların kavukları, padişahın ki gibi biraz küçülüyor ve enine doğru geniş olan kavuklar yerini dar ve boyu yüksek kavuklara bırakıyor[78].

Mustafa ve II. Osman zamanında giyim kuşam bu düzende devam etmiştir. Genç Osman'dan sonra tahta çıkan IV. Murat Dönemi'nde Osmanlı tekrar Doğu'ya yönelmiştir. Deli İbrahim, IV. Mehmet, II. Süleyman'ın hükümdarlıkları ve onlardan sonra II. Ahmet ve II. Mustafa dönemlerinde kıyafetlerde büyük bir değişiklik görülmemektedir. Özellikle III. Ahmet zamanında gerileme süreci hız kazanmıştır. Lale Devri ve III. Ahmet Dönemi ve Sadrazam İbrahim Paşa'nın çabaları ile Osmanlı Devleti

[77] Nevber Gürsü, **Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler**, İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1988, s.136.
[78] Gürsoy, s.151.

yüzünün gerçek anlamda Batı'ya dönmüş ve savaş dışında ilişkilere girildiği bir dönem olmuştur. İlk defa bu dönemde somut olarak, Avrupa ile Osmanlı devleti arasında karşılıklı etkileşim artmıştır. Bu sürecin özelliğini kıyafetlerde de görmek mümkündür. Halk giysilerinde daha sade giyim tarzı ve sade renkler görülüyorken, Osmanlı Sarayı'nda henüz fazla değişiklik gözlenmemektedir[79].

[79] Gürsoy, s.151- 152.



Resim 13: 18. yy, yünlü dokuma, sırma, ipek iplik kıyafet örneği

“Tepebaşı” ya da “hüseynî” olarak adlandırılan, top halinde renkli iplik ve gümüş tel kullanılarak bitkisel motifler işlenmiş kumaştan dikilmiş entari. Derin oyulmuş yakası ve biçimi itibariyle 18. yüzyıl Osmanlı entarisi özelliklerini yansıtmaktadır. Önden boydan boya açık olup birit ilikler ve örne düğmelerle göğüs hizasından iliklenmektedir. Boyu diz altındadır. Göğüs kısmında içte bir saat cebi bulunmaktadır. Entarinin tüm kenarlarına harç olarak balıksırtı sırma kaytan geçirilmiştir[80]”.

[80] Küçükerman, s.98.



Resim 14: 19. yy sonu üçetek entari



Resim 15: res.69 detay



Resim 16: 69 detay

3.OSMANLI TOPLUMUNDA KIYAFET KAVRAMI

Osmanlı Devlet'inin kuruluşundan Fatih dönemine kadar olan sürece ait giyim ve kuşamı anlatan yeterli ve güvenilir bilgilere erişmek zordur. Ancak, Fatih döneminden sonra, Türk giyimi hakkındaki bilgiler yabancı ressam ve gezginlerin eserlerinden, Türk ressamların minyatür çalışmalarından öğrenilebilinmektedir.

Osmanlı giyim kuşamının temelleri ikibin yılından evvele dayanmaktadır. Orta Asya giyim kültürüne uzanan bilgiler doğrultusunda, yaklaşık olarak altı yüzyıl, Osmanlı kıyafetleri kesim özelliklerinin benzer şekilde devam ettiği görülmektedir. 19. yüzyılın başında erkek kıyafetleri ve yüzyılın ortasından sonra kadın kıyafetleri Avrupa modası etkisiyle tamamen değişime uğramıştır. Osmanlı giyim kuşamında yüzyıllar boyunca alt giyim olarak şalvarın, üst giyim olarak iç gömleğinin, entari, kaftan ve hırkalar giyildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Kaftan entarinin üstüne, entariler ise iç giyim olarak kullanılmaktadır[81].

15. yüzyılda Osmanlı sarayı, başkentin (İstanbul'un) giyim modasını yönlendiren bir merkez konumunda ve yaşayanlar gösterişli, pahalı kıyafetler giyen bir kesim halinde iken Anadolu ve Rumeli'nin köylerinde, kasabalarında başkente göre halk sade kumaşlar ve süsten uzak kıyafetler giymektedir.

Osmanlı kıyafetlerinde bulunan önemli özellik kıyafetlerin bol dökümlü, örtülü ve uzun olmalarıdır. Kadın kıyafetleri; şalvar, hırka, gömlek, entari, erkek kıyafetleri; şalvar , çarık genel olarak kullanılmış ve ayrıca her meslek grubunun kendine ait kıyafeti de bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu her sanat ve zanaatta olduğu gibi giyim kuşamda da 16. yüzyılda en gösterişli dönemini yaşamış ve 17. yüzyılda ise imparatorluğun ekonomik durumunun gerilemesine eşdeğer olarak dokumaların kalitesi düşmüş ve sonuçta sergilediği görkemini yitirmeye başlamıştır.

16. yüzyıl başlarından itibaren kadınlar ; sokak kıyafeti olarak ferace, yaşmak, peçe kullanmışlardır. Bunlar kışın yünlü, yazın ise ipekli kumaşlardan yapılmıştır. Feracelerin kolları ve bedeni bol, önden açık, yere kadar uzanan bir giysi türüdür.

[81] Gülden Hasarlı, Nuran Ocakoğlu, Bahriye Kıcıroğlu, **XVIII. ve XIX. Yüzyıl Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri ve Bir Modernizasyon Çalışması,** Düzce: MYO-ÖS 2010-Ulusal Meslek Yüksekokulları Öğrenci Sempozyumu, 2010, s.1



Resim 17: Batılılaşma sürecinde, ferace, yaşmak ve şemsiyesiyle görünen Osmanlı kadını

18. yüzyıl kıyafetleri çok süslü ve kullanışsız haldeyken, Lale devrinde kadınların sosyal yaşantılarında olan değişiklikler giyinme ve süslenme anlayışını da etkilemiştir.Bu dönemde kadınlar genel olarak; üç etekli, sim sırma işlemeli giysiler tercih etmişlerdir[82].

19. yüzyılda kadınların iş hayatına girmesiyle kıyafetlerde sadelik, rahatlık ve kullanışlılık ön plana çıkmıştır. Bu yüzyılın başlarında üç etek, dört etek denilen modeller de görülmüştür. Üç etek yanları yırtmaçlı, önü açık ve belden birkaç adet düğmeli, boyu yere kadar uzanan entarilerdir ve 1875 yılına kadar yaygın olarak

[82] Hasarlı, Ocakoğlu, Kıcıroğlu, s.2.

kullanılmış, ancak kırsal kesimlerde ise 20. yüzyıla kadar kullanılmasına devam edilmiştir[83].

3.1 OSMANLI TOPLUMUNDA KIYAFET VE MODA'NIN TARİHSEL SÜRECİ

Türkler tarih sahnesinde anılmaya başlandıkları anavatanları Orta Asya'da kadın, Türk gelenek ve göreneklerine göre daima saygı görmüş, toplumda eşinin yanında ve en büyük destekçisi, savaşta vatanın en şiddetli savunucusu olmuştur. Türk kadını barışta toplumsal ilişkilerinin gelişmesinde ve kültür hizmetlerinde de önemli bir rol üstlenmiştir. Türkler, Müslümanlığın kabulü ve Anadolu'ya geçiş gibi önemli olguları yaşamıştır. Bu durumlar neticesinde yeni girdikleri topraklarda karşılaştıkları farklı din ve kültürdeki insanlarla bir arada yaşamak durumunda kalmışlardır.

Anadolu Selçuklu döneminden kalan görsel malzemelerde, kadınlar konumlarına uygun bir vaziyette başları örtülü, yüzleri peçesiz olarak görülmektedir . Kıyafetleri altta şalvar, içte gömlek veya iç entarisi, üste giyilen kaftandan oluşmaktadır. Kadınların kaftanlarında en belirgin olan özellik; kolun bedenle birleştiği yere dikilen tiraz denilen, ince süsleme bantlarıdır. Bu süsleme bantların İslami etkiyle Mısır kıyafetlerinde de görüldüğü ve Selçuklu dönemi kıyafetlerini etkilediği düşünülmektedir. Bu biçim, bir Anadolu beyliği olan Osmanlılarda aynıdır; fakat Osmanlı kaftanlarında tiraz denilen süsleme bantları görülmemektedir.

Beyliğin bir İmparatorluk olma gayretleri sonucu büyük fetihlere girişmesi ve sınırlarının genişlemesi farklı kültürlerle tanışmasına neden olmuştur. Bu tanışmalar sonunda Osmanlı'nın sosyal yaşantısında değişiklikler başlamış ve bu değişimler bir açıdan kadının statüsünü olumsuz olarak etkilenmiştir. Büyük şehirde yaşayan kozmopolit toplum içinde Müslüman kadını Müslüman olmayan kadından ayırma arzusu, kadını önce toplumdan soyutlamaya, daha sonra yüzünü peçeyle örtmeye zorlamış olma olasılığından söz edilmektedir . Ayrıca kent yaşamı, ister istemez kadını eve bağlamış ve ilgi alanlarını da değiştirmiştir. Göçebe hayatı yaşayan, hayvancılıkla geçinen ve hayvanından elde ettiği yünden giyimini elde eden Türk kadını yerine

[83] Hasarlı, Ocakoğlu, Kıcıroğlu s.3-4.

şehirde konaklarda yaşayan, evini yöneten, gergefte nakış işleyen ve kıyafetlerini hazır alan ya da terziye diktirmeyi tercih eden kadın modeli ortaya çıkmıştır.[84]

3.2 OSMANLI KADIN KIYAFETLERİNE GENEL BAKIŞ

18. yüzyıl itibariyle Avrupa'da yaşanan değişim hareketleri Osmanlı ekonomisini etkilemeye başlamış ve zamanla Osmanlı toprakları yabancıların gözünde açık bir "Pazar olmuş, 18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan sosyal olaylar Osmanlı giyim anlayışını üzerinde etkili olmaya başlamıştır. 18. yüzyılda Tanzimat'ın ilanı ile halk sosyal yaşama daha çok ilgi duymaya başlamış, kadınlara verilen haklar Osmanlı kadın giyiminde önemli değişikliklere neden olmuuş ve 19. yüzyılda Meşrutiyetin ilanı ile de Osmanlı ,Avrupa modasından etkilenmeye başlamıştır.

18. yüzyılda kadınların iç elbiseleri, saten veya brokar kumaştan yapılmış, önü açık, ilik ve düğmeli olarak tasarlanmıştır. Elbiselerin kolları bilek kısımlarında daralırken, belin altından beli sıkmadan bağlanan, üzeri işlemeli kadife, saten, deri ya da kaşmirden yapılmış bir kuşak kullanılmıştır [85].

16. yüzyılda kadınların ev kıyafetlerinde ince, uçları işlemeli beyaz kuşağı yaygın olarak kullandıkları Topkapı Sarayı'ndaki kıyafetlerden anlaşılmaktadır. Osmanlı kadın kıyafetlerinde görülen yaşmak, 17. yüzyılda Osmanlı dönemi kadınları tarafından kullanılmaya başlanmıştır. 17. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen bazı minyatürlerde yaşmağa ve peçeye benzer örnekler görülmektedir. Yaşmak ve feracenin İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren kadınların hayatına girdiği düşünülmektedir.17. yüzyıldan 19. yüzyıl sonuna kadar olan sürede kullanılmış olan yaşmak ve feraceler birçok şekle girmiştir.[86]

18. yüzyılda kürk her mevsimde kadınlar tarafından tercih edilmiştir. Kürklerin renk renk kaplarla kaplandığı, belde sırma işlemeli hafif kuşaklar bu dönemde moda olmuştur. 17. yüzyılda ve daha önceki dönemlerde ise elbiselerle kemer kullanılmıştır[87].

---

[84] Hülya Tezcan, "Topkapı Sarayı Müzesi Giyim Kuşam Koleksiyonu Saray Kıyafetleri", **Osmanlı II: Kültür ve Sanat, Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara, (1999), s.520.
[85] Hasarlı, Ocakoğlu, Kıcıroğlu, s.2.
[86] H. Emel Aşa, "Kadın Kıyafetleri", **Osmanlı Ansiklopedisi,** Cilt 5, (1993), s80.
[87] Aşa, s. 70.

19. yüzyılda Türk kadınları, önden açık, düşük omuzlu, Şam ipeğinden elbise ve yeşil kuşak ile, ayak üzerine zengin görünümlü drapelerle düşen geniş şalvarlar giymiş, zengin kadınlar ise iç çamaşırı olarak ipek gömlekler kullanmışlardır [88].

Osmanlı kadınları baş süslemelerine de önem göstermiş, uzun saçlı bayanlar ince örgülerini incili kurdelelerle bağlamış ve hotoz* giymişlerdir. Hotozlar, kışın kadife kumaştan, yazın ince ipek kumaşlardan yapılmış, etrafı zevk ve zenginlik derecesine göre, değerli taşlar, pırlantalı iğneler kullanılarak süslenmiştir[89].



Resim 18: Hotoz Örneği

[88] Gülden Hasarlı, Nuran Ocakoğlu, Bahriye Kıcıroğlu, **XVIII. ve XIX. Yüzyıl Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri ve Bir Modernizasyon Çalışması,** Düzce: MYO-ÖS 2010-Ulusal Meslek Yüksekokulları Öğrenci Sempozyumu, 2010, s.3.
*Hotoz: Eskiden kadınların saçlarını topladıktan sonra süs amaçlı üzerine taktıkları değişik renk ve biçimdeki küçük başlık.
[89] Hasarlı, Ocakoğlu ve Kıcıroğlu, **XVIII. ve XIX. Yüzyıl Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri ve Bir Modernizasyon Çalışması,** s.4.

Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati dönüşünden sonra kıyafetlerde değişme görülmüş, üç etek ve şalvarlar yerini iki etek entari modasına bırakmaya başladığı görülmektedir.

II. Abdülhamit döneminden itibaren ise büyük şehirlerde bindallı elbiseler yerini, Batı etkisiyle uzun etek ve ceketten oluşan takımlara bırakmış, kumaş olarak ise atlas*, tafta** ve münakkaş*** gibi ipekli kumaşlar kullanılmıştır. İlk örnekleri atlas kumaş kullanılarak bindallı tarzında ve uzun kuyruklu etek, korsajlı ceketten oluşmaktadır[90].

3.2.1 Ev Kıyafetleri

18. yüzyılda kadınların sokak giysilerinde olduğu gibi, ev giysilerinde de, klasik giyim tarzının yanında, yeni beğenilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Yabancıların gravürlerinde, Osmanlı nakkaşlarının minyatürlerinde, Türk çarşı ressamlarının çizimlerinde ve günümüze gelmiş giysilerde görülen bu yenilikler, öncelikle giysilerin yakalarında ortaya çıkan derin kesimlerle ve eteklerdeki yırtmaçlarla kendini göstermiştir. Önceki yüzyıllarda görülen kıyafet örneklerinde genellikle yuvarlak yakalar, derin V, U ya da oval kesimlerde olan yakalar dikkat çekmektedir. Bu yaka şekli, şeffaf gömleğin drapeleriyle bir oranda örtülmeye çalışılsa da, göğüslerin görülmesini engellememektedir.

18. yüzyıl'ın en önemli tanıklarından olan, Fransız elçisi Marquis de Ferriol ile Türkiye'ye gelen, uzun yıllar İstanbul'da kalan ve bu kentte ölen Hollandalı ressam Jean-Baptiste Vanmour'un resimlerinde, giyim özellikleri görülmektedir[91].

Lady Montagu, 1 Nisan 1717 ' de Edirne'den yazdığı mektupta Türk giysileri içindeki halini şöyle anlatmaktadır:

---

[90]Hasarlı, Ocakoğlu ve Kıcıroğlu, **XVIII. ve XIX. Yüzyıl Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri ve Bir Modernizasyon Çalışması,** s.5.

*Atlas: İpekten dokunmuş, genellikle kadınların kullandığı elbiselik bir kumaş. Özellikle kırmızı, yeşil, sarı ve mavi gibi düz renkler üzerine dokunurdu.

**Tafta: İpekle kullanılarak dokunan, sert yapısı olan bir kumaş türü.

***Münakkaş: 1. İşlemeli, nakışlı. 2. Renkli dokuma motifleriyle bezeli kumaş.

[91] Gürtuna, s.37.

"Öncelikle, pembe damasktan olan kenarı sim iple çiçek işlemeli, bacaklarımı örterek topluklarıma kadar inen, oldukça bol ve ince bir şalvarım var. Altın işlemeli terliklerim beyaz keçi derisindendir. Şalvarın üzerine beyaz ipekten, yenleri geniş ve dirseğime kadar inen, etrafı işlemeli, bürüncük bir gömlek sarkıyor; yakası elmas bir düğme ile kapanıyor. Gömlekten gerdanım görünüyor. Elmas inci düğmelerle süslü entarim sırmalı, çiçek işlemeli beyaz damasktan; kolları uzun, kenarı oldukça kalın altın işlemelidir. Kaftanım da şalvarımın kumaşından; bunun uzunluğu da ayaklarıma kadar iniyor. Yenleri uzun ve dar, üzerinde dört parmak eninde, elmas, vb. gibi değerli taşlarla süslü bir kemerim var. Fazla masraftan kaçanlar kemerlerini işlemeli satenden yapıyorlar; fakat bütün kemerler, önden elmaslı bir toka ile bağlanıyor. Sokağa çıkarken giyilen, oldukça bol, kürde olarak adlandırılan yeşil kemhadan bir giysim var. Başımda kışın inci yahut elmas ile işlenmiş kadifeden, yazın çok ince ve çok parlak gümüş sırmalı kumaştan yapılabilen bir kalpak var; kalpak başın bir tarafına konulur, yana doğru hafifçe eğilir. Altın sırmadan küçücük bir püskül sarkar. Bunun yerine işlemeli bir mendil de takılabiliyor. Başın öbür tarafına da saçlar toplanıyor; üstüne bir çiçek veya bir turna teli iliştiriliyor. Kesin olarak belirlenmiş bir moda yoktur; kimileri değişik taşlardan yapılmış büyük bir çiçek demeti takar; genellikle herkes kendine yakışanı seçer: İncilerden goncalar, yakutlardan güller, elmaslardan yaseminler, sarı taşlardan fulyalar takılır. Herkes bunları taklit edilmesi olanaksız mükemmel tasarımlar gibi göstermek ister". 18 Nisan 1717'de yazdığı mektupta ise Lady Montagu Edirne'deki kâhyanın eşinin giysisini şöyle anlatır: "Tüm boyunca uzanan, çiçekli sırmalı kemhadan bir kaftan giymiş, ince tül gömleğinden açık gerdanının bütün güzelliği meydana çıktıştı. Şalvarı soluk karanfil renginde, gömleği simli yeşildiİ arkalıksız beyaz satenden terlikleri çok işlemeliydi. Zarif kolları elmas bileziklerle süslenmişti. Geniş kemeri işlemeli idi. Başına, karanfil renginde, sim işlemeli, Türk tarz çok güzel bir çevre koymuştu; başının bir yanına elmas iğneler takmıştı"[92].

[92] Gürtuna, s.38.



Resim 19: Ev giysisiyle Türk kadını

Seyahatnamesinin basımı 1746 yılına rastlayan, 18. yüzyıl gezginlerinden olan Guer'nin gözlemleri görsel kaynakları doğrulamaktadır. Guer kadın kıyafetlerinden şu şekilde bahsetmektedir:

"Kadınlar, altın işlemeli ipekten bir gömlek; yazın muslinden çiçekli, kışın kemha veya ipekten bir şalvar giyerler. Gömleğin üstüne, tafta, saten, çiçeklerle işlenmiş kemha ya da altın veya gümüş işlemeli taşlarla süslenmiş ipekten bir üst

gömleği daha giyerler. Üstlerine uzun, kumaştan ya da samur, kakum, Sibirya sincabı kürkünden ceket alırlar. Başlarını çokgen bir hotozla örterler. Küçük eşarplar ya da işlemeli örtülerle bağlarlar; giyenin maddi durumuna göre çuha ya da kadifeden yapılmıştır, altın ya da gümüş işlemeli olup inci veya değerli taşlarla süslenmiştir. Gül şeklinde elmas bir sorguç taşırlar. Kolyelerini elmaslarla ve armudi zümrütlerle küpelerine bağlarlar. Bunlar başlığın ucunda başın arkasında kıvrılırlar. En özenli giysi ayakkabılardır. Altın gümüş işlemeli ve incilerle süslü beyaz marokenden bir şoson ve aynı şekilde süslenmiş deriden ve aynı renkli terlikten oluşur"[93].

1797 yılında İstanbul'da bulunan Fransız ressam Castellan'ın seyahatnamesinde Türk kadınlarının ev giysileriyle ilgili şu bilgiler bulunmaktadır:

"Kadınların entarisi beden hatlarını göstermek için sıkıdır; binişin altına giydikleri bu korse-entari gerdanlarını neredeyse tümüyle açıkta bırakır. Tül, ipek ya da ince kumaştan yapılmış bir gömlekle gerdan kapanır; bu gömlek bazen kahverengi ya da işlemeli hint muslini ile çevrelenmiştir. Korse, işlemeli veya şeritli deri bir kemerle sıkılır; kemerin tokası gümüş ya da altından olup değerli taşlarla süslenmiştir ve ipek ya da muslinden yapılmış oldukça bol bir pantolonu tutturmak için kullanılır. Biniş ya da uzun entari önden açık bir tür redingota benzer ve kadınlar korselerinin üzerine giyerler. Genelde kadınlar iki biniş kullanır: Son derece hafif olan birincisi iç gömlek biçiminde alttan düğmelidir. Uzun kollu ve kürklerle süslü olan ötekisinin önü iliklenmez"[94].

[93] Gürtuna, s.39.
[94] Gürtuna, s.40.



Resim 20: Evinde Türk Kadını



Resim 21: Evinde Türk Kadını

Yabancı gezginlerin gözlemleri ve betimlemeler, şık giyinmek ve değerli taşlar kullanmak merakının 18. yüzyıl'da çok yaygınlaştığını bizlere göstermektedir. Bu durum gittikçe sarayı tedirgin etmeye başlamıştır. Osmanlı yaşamı ve olayları hakkında yazılı kaynaklardan Şem'dâni-zâde Tarihi'nin 1764-65 yılları arasında geçen libas nizamında, kadınların eşlerinin rütbelerine göre giyinmeleri istenmekte ve yabancı ülkelerden gelen şal, kumaş, telli, hatayi, diba, ziba, kürk ve çuhanın zor bulunduğu belirtilmektedir. Lüks ürünlere düşkünlük yüzünden Osmanlı Devleti'nde altın ve gümüşün azaldığı, Osmanlı'nın parasının başka ülkelere gitmemesi gerektiği vurgulanır ve kadınların gösteriş uğruna kocalarını zor durumda bırakmamaları hatırlatılmaktadır[95].

3.2.2 Sokak Kıyafetleri

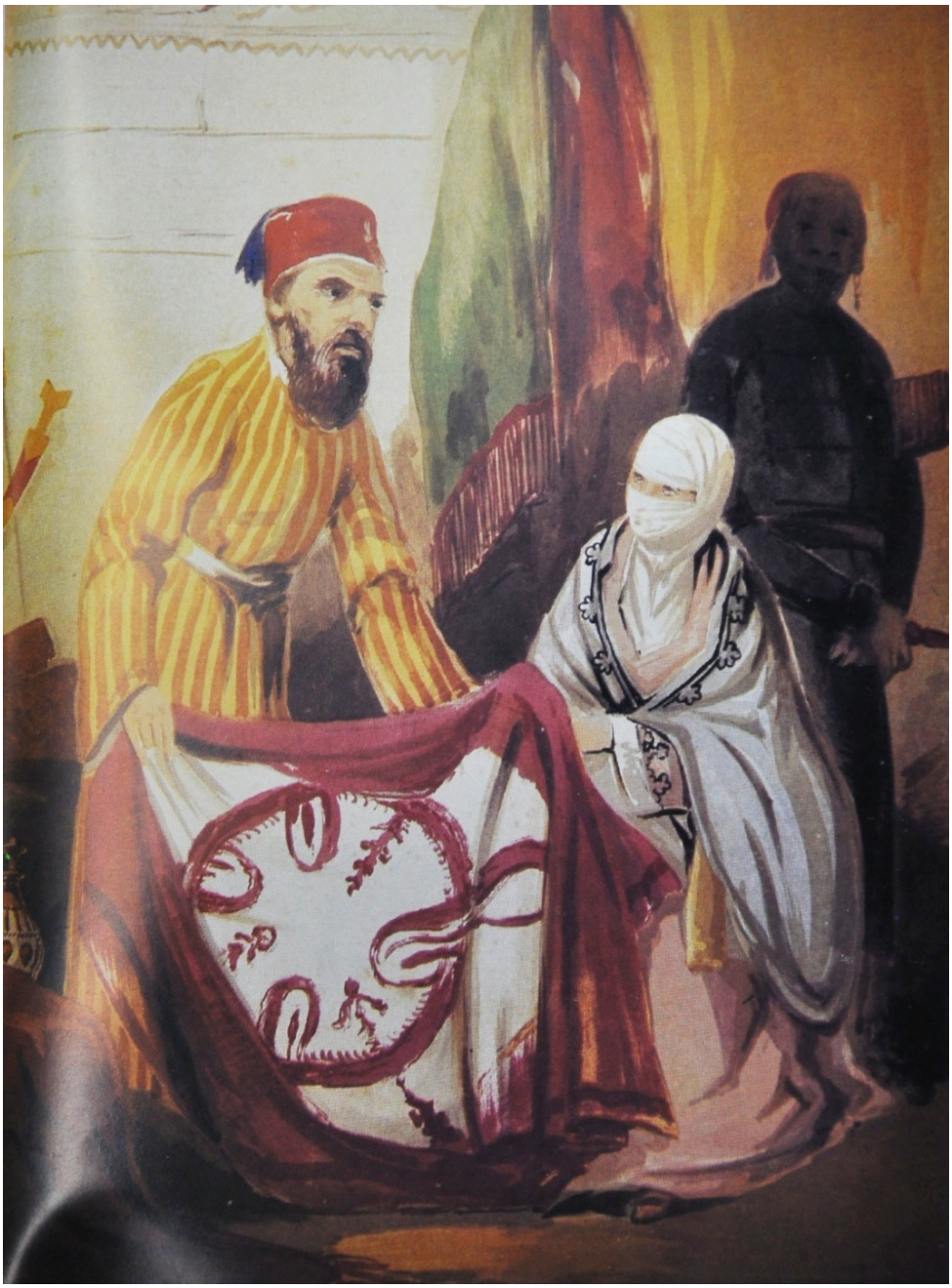
Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman kadınlar sokakta "ferace" giyerlerdi ve yüzlerinin ön kısmını örtmek için ince beyaz tülbentten oluşan, yaşmak denilen bir sistem kullanırlardı. Yaşmak, sadece gözleri açık bırakacak şekilde aşağıdan ve yukarıdan gelen iki parçadan oluşmaktaydı. Yaşmak kapalı ve açık olmak üzere iki değişik türde, kalın ve ince tülbentler kullanılarak sarılırdı. Açık yaşmak, yarı şeffaf olan ince bir tülbentle bağlanmaktaydı. Özellikle alt yaşmak çok ince olduğu için saydam bir görüntüye sahipti[96].

18. yüzyıl'ın ilk yarısında, özellikle Lale devrinde, varlıklı hanımlar mesire yerlerinde renkli feraceleri ve yaşmaklarıyla görülmektedirler. Feracelerin yakasına önceleri bir karış, zamanla daha geniş yakalar takılır, yaşmakların kumaşı şeffaflaşır, başı genişleten hotozlar kullanıldığından yaşmaklar gevşek bağlanmaya başlanır ve sırmalarla süslenirdi.

[95] Gürtuna, s.41.
[96] Ayten Alkaşı, "Osmanlı Kadını'nın Giyimi ve Kuşamı", **İlgi Dergisi**, 101, (2000), s.23.



Resim 22: Türk Hanımı Sokak Giysisiyle



Resim 23: Türk Kadını Alışverişte

"Yüzyıllardır dünyanın her yanını dolaşan gezginlerin arasında 18. yüzyıl'ın ilk yarısında, Fransa Krallık Bilim Akademisi profesörü Dr. Joseph Pitton de Tournefort da katılır". Fransız hekim Tournefort, seyahatnamesinde kadın giysileri konusunda bilgiler vermektedir:

"Kadınların giysileri göz kamaştırıcıdır, dış giysileri erkeklerinkine benzer. Pantolon gibi topluklara kadar iner. Gömleklerinin üzerine işlemeli bir üst gömlek, onun üstüne de pahalı kumaştan bir giysi giyerler. Bu giysi göğsün altına kadar düğmelidir; ipek kuşak veya deri kemerle sıkıştırılır. Kemerin üstüne taşlarla zenginleştirişmiş gümüş levhalar vardır. Bu giysinin üzerine giydikleri ceket mevsimine göre az çok kalın bir kumaştan yapılıp, giyenin toplumsal konumuna göre pahalı kürklerle süslenir. Yenleri, parmaklarının ucuna kadar iner ve elleri saklamaya yarar. Ayakkabıları erkeklerinkine benzer; topuk hizasında, yarım daire biçiminde bir demir bulunur. Kendilerini daha uzun boylu göstermek için, altın işlemeli veya başka güzel kumaşla kaplanmış karton başlık takarlar: Bu oldukça yüksek başlık, bir bakıma antik madalyalarda Diana, Juno, İsis'in başlarında görülen tersyüz edilmiş bir tür sepeti andıran başlığa benzer. Türklerde her şeyi gizlemek gerektiğinden başlık, kirpiklere kadar uzanan bir örtünün altında kalır. Yüzün kalan kısmı, son derece ince ve arkadan sıkı sıkıya bağlanmış başka örtüyle saklanır. Kadınların saçları örgülerle takma saç gibi sırttan sarkar[97]."

Türk kadınının giysileri hakkında olduğu kadar, Osmanlı'nın gündelik yaşamı hakkında verilen bilgiler, yabancı gözlemciler içinde farklı bir yeri hak eden, İngiltere elçisi olan eşiyle birlikte İstanbul'a gelen Mary Wortley Montagu'nün yazdığı mektuplar bize 1717-1718 yılları hakkında bize bilgiler vermektedir. Mantagu'nün 1 Nisan 1717 yılında yazdığı bir mektupta, ülkesindeki bir dostuna şöyle yazmaktadır:

"Türkiye'deki giyinme biçimiyle Londra'daki arasında büyük farklar vardır, kaftan yapmak için uygun olan kumaştan manto yapılamaz. Ne olursa olsun araştırmalarımdan vazgeçmeyecek İstanbul'da yeni denemelere girişeceğim; yeryüzünde güzel ne varsa burada bulunduğunu düşünmekte haksız değilim. Şimdilik saray araştırma yapmama karşı çıkıyor. Padişahın büyük kızı, gelişimden kısa bir süre

[97] Gürtuna, s.33.

sonra evlendirildi; bunu fırsat bilen Türk kadınları görkemli güzelliklerini sergilediler. Gelin, damadın evine olağanüstü bir biçimde götürüldü: Petervaradin'de öldürülen vezirden dul kalmıştı; aslında bu iki kişi arasında imzalanan bir iş sözleşmesinden başka bir şey değildi ve vezirle karısı hiç birlikte olmamışlardı. Bununla birlikte, sultan vezirin mirasının büyük bir bölümünü aldı". Lady Montagu kadınlarının sokak kıyafetleri hakkında bize şu bilgileri vermektedir: "Hangi toplumsal konumda bulunursa bulunsun hiçbir kadın *muslin* ya da yaşmak takmadan dışarı çıkamaz. Yaşmağın bir bölümü gözler dışında bütün yüzü örter, diğeri de saçları gizler ve arkadan bele kadar sarkar. Beden *ferace* ile gizlenir; kadın feracesiz sokağa çıkamaz. Feracenin yenleri dar ve parmak uçlarına kadar uzundur; kışın çuhadan, yazın ince bir kumaştan veya ipekliden yapılır. Bu tür giyinme biçimi soylu bir kadın ve kölesini birbirinden ayırmayı olanaksız kılacağından en kıskanç kocalar bile sokakta karılarını tanıyamazlar. Yaygın olan bu örtünme biçimi kadınlara kendilerini ele vermeden tutkularını doyurma özgürlüğü sağlar. Kadınlar bir gönül ilişkisine girdiklerinde genellikle bir Yahudi'nin evinde randevu verirler. Bu tür evler bizde Hintli tüccarların mağazaları kadar rahattır".

Kadınların sokak kıyafetlerinin erkeklerin giysilerine çok benzediğini diğer yabancılar gibi vurgulamaktan geri kalmayan dönemin diğer seyyahı Jen- Antonie Guer, 18. yüzyıl'ın ortasında İstanbul'a gelmiş bir avukattır ve kadınlarla ilgili şunları yazar: "Kadınlar sokakta ancak gözlerinin altından karınlarına inen çift muslinden bir yaşmakla dolaşabilirler; vücutları çuha bir ceketle örtülmüştür. Yaya dolaşanlar kısa bot ve bacaklarını çamurdan korumak için sarı marokenden terlik giyerler; ama bu durum yalnızca kocalarından haftada bir iki defa hamama ya da Ramazan ayında mukabeleye ya da vaiz dinlemeye gitme izni koparabilmiş vasat düzeyden zengin olmayan kadınları kapsar"[98].

Lale Devri'nde kadınların dışa açılmaları, Osmanlı geleneksel giyim kurallarının gevşemesine neden olmuş ve Müslüman kadınların sokak giysileriyle ilgili fermanlar çıkarılmaya başlanmıştır. İstanbul kadınlarının giysileri konusunda, Sultan III. Ahmed döneminde, İstanbul kadısına, yeniçeri ağasına ve hassa bostancıbaşıya gönderilen hükümde; "Sultan Edirne'de devlet işleriyle uğraşırken bazı yaramaz kadınların halkı

[98] Gürtuna, s.34.

baştan çıkarmak amacıyla sokaklarda süslü püslü gezdikleri, libaslarında çeşit çeşit bidatler (sonradan kazanılmış alışkanlıklar) göstermeğe, gayrimüslim kadınlara özenerek serpuşlarında değişik şekiller uygulamaya başladıkları ve bu davranışların iffetli kadınları da baştan çıkaracak dereceye ulaştığı, çünkü kocalarından böyle giysiler isteyen kadınların aile içinde huzursuzluk yarattıkları; hatta gücü böyle giysileri almaya yetmeyenler ya da gücü yettiği halde eşlerinin bu giysilerle sokakta dolaşmasını istemeyenler boşanmanın eşiğine geldiğinden, bu tür garip giysilerin kesinlikle yasaklandığı, açıklanmıştır[99]. Bundan sonra İstanbul kadınlarının bir karıştan büyük yakalı ferace, üç değirmiden fazla yemeni ile sokağa çıkamayacakları, feracelerinde süs olarak bir parmaktan kalın şerit kullanamayacakları, yasaklara uymayan kadınların sokakta yakalarının, serpuşlarının kesileceği ve giysilerinin yırtılacağı, dinlemeyenlerin yakalanıp başka kentlere sürüleceği ve bu hükümler dışında davranan terzilerin, şeritçilerin şiddetle cezalandırılacağı bildirilmiş ve bu hükmün mahalle imamları aracılığıyla bütün İstanbul kadınlarına duyurulması istenmiş, yasakların takibinde imhali görülen kişilerin de şiddetle cezalandırılacağı belirtilmiştir[100].”

III. Selim döneminin kıyafet tarzını yansıtan, saray tarafından giyilmemesi konusunda hükümler çıkarılan feraceyle betimlenmiş Müslüman kadınların gravürü, D’Ohsson’un kitabının ikinci cildinde yer alır ve yazar bu konuda bilgi de vermektedir: “Kadınlar evden çok çıkmazlar; çıktıklarındaysa ferace dedikleri uzun bir giysi giyerler. Yazlık feraceler Ankara yününden, kışlıklar çuhadan yapılır. Feracelerin omuzlara düşen çok geniş yakası vardır ve yakalar genellikle yeşil, kırmızı, mav, satendendir. Varlıklı hanımlar senede birkaç kez kürklerini değiştirirler: Güz sonunda kakum, üç hafta sonra Sibirya sincabı, kışın samur, ilkbaharda tekrar Sibirya sincabı giyerler. Muslinden iki yaşmak yüzü örter, yalnızca gözler görünür[101].”

1791 yılında İstanbul, Galata, Eyüp, Üsküdar kadılarına, yeniçeri ağasına ve terzibaşıya bir ferman gönderilmiştir. Kadınların sokaklarda, pazarlarda ilgi uyandıracak şekilde dolaşmalarının eskiden beri yasak olduğu hatırlatıldıktan sonra, İngiliz şalisi olarak bilinen çuha kumaştan dikilmiş feracelerin çok ince olduğu ve

[99] Gürtuna, s.34.
[100] Gürtuna, s.35.
[101] Gürtuna, s.36.

kadınların feracelerinin altındaki giysinin göründüğü belirtilmiştir. Bu kumaştan hazırlanmış ferace giymenin önceden kesinlikle yasaklandığı, Engürü şalisinden ferace ile gezmenin feracesiz gezmekten hiç farkı olmadığını, yasağın dikkatle uygulanması gerektiği, terzilerin Engürü şalisinden ferace dikmemeleri emredilmiştir. Bu yasağa uymayanların tutulup dükkânının kapısına asılacağı bildirilmiştir.

1785 yılında Fransız gezgini olan Griffits, maddi durumu iyi olan kadınların üst giysilerinin mevsime bağlı olarak kürklü veya kürksüz olabilen saten veya tafta kumaştan yapıldığını ve mantoyu andıran bu giysilerin erkek giysilerine benzediğini belirtmiştir.

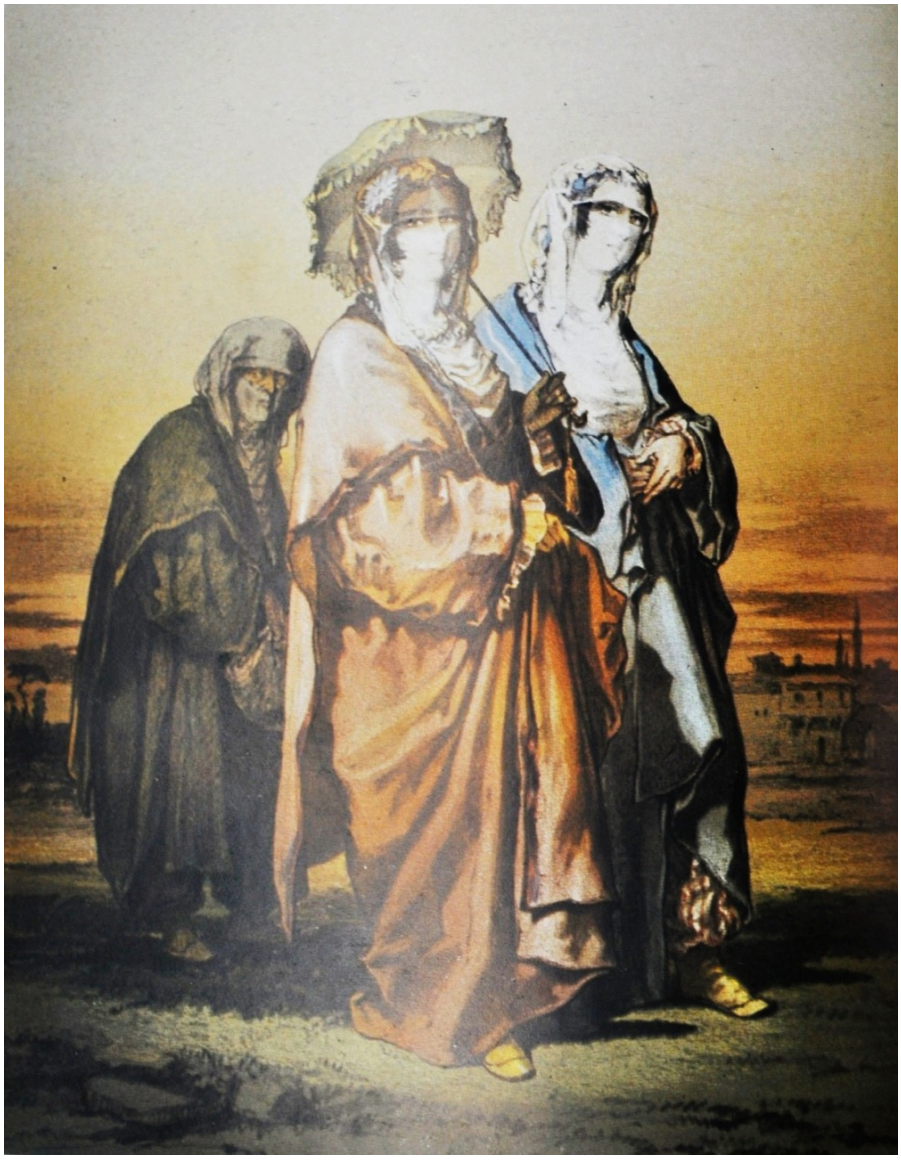
1791 yılında İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar kadılarına, yeniçeri ağasına ve terzibaşıya ferman gönderilerek, kadınların sokaklarda ve pazarlarda dikkat çekecek şekilde dolaşmalarının eski zamanlardan beri yasak olduğu yinelenmiştir. İngiliz şalisi denilen çuha kumaştan hazırlanmış feracelerin ince olması nedeniyle kadınların giysilerinin göründüğünden bu kumaştan hazırlanan feraceleri giymenin önceden yasaklandığı belirtilmiştir. Engürü şalisinden üretilmiş ferace ile gezmenin feracesiz gezmekten farksız olmadığını ve yasağın dikkatle uygulanması gerektiği, terzilerin ise Engürü şalisinden ferace dikmemeleri emredilmiştir. Bu yasağı dinlemeyen terzilerin ise tutulup dükkanın kapısına asılacağı söylenmiştir[102].

"Fransız Devrimi sonrası yönetimde bulunan görevlilerce, İstanbul'a gönderilen ve 1792-1798 yılları arasında Türkiye'de bulunan tıp doktoru Olivier, Rusya ve Polonya'dan gelen kalın paltoları giymenin, artık lüks olmaktan çıktığını, zenginlerin her mevsim kürklerini değiştirdiklerini, kışın 2-3 kürk giydiklerini, yazın içi Sibirya sincabı kaplı Ankara yününden yapılmış manto giydiklerini, her mevsim için ayrı kürkleri olan kadınların çoğunun dolabında 10 - 12 kürk olduğunu yazarlar[103]."

"1797 yılının tanığı Fransız Castellan, kadınların dışarı çıktıklarında *ferace* denilen ince kumaştan, vücudu tümüyle örten geniş bir entari daha giydiklerini, baş ve yüzlerinin beyaz müslinden hedjaz adı verilen bir yaşmakla örttüklerini, aynı zamanda

[102] Gürtuna, s.36.
[103] Gürtuna, s. 36-37.

alnı da gizleyen bu kumaşın uçlarının ağız ve çene üzerinde çaprazlama getirilerek arkadan bağlandığını yazar”[104].



Resim 24: Türk Kadınları Gezintide

[104] Gürtuna, s.37.

3.2.3 Saray Kıyafetleri

Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi ve yönetenlerin evi olan Topkapı Sarayı'nda kadınların yaşamlarını sürdürdüğü bölüme Harem-i Humayun denilirdi. Yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğuna yönetim merkezliği yapmış olan Topkapı Sarayı hareminde yaşayan kadınlar, konumlarını ve önem sıralarını belirleyen bir hiyerarşik düzen içinde yaşamaktaydılar. Valide Sultan padişahın annesine, kız çocuklarına Sultan, en sevilen erkek çocuğu doğuran kadına Haseki Sultan, padişahın kadınlarına gelenek olarak verilen ad ise Kadın Efendi'dir. "Has odalık olarak alınan veya yetiştirilen cariyeler padişahtan hamile kalırlarsa ve çırak edinmezlerse *ikbal* adını alırlar; baş ikbal, ikinci ikbal, üçüncü ikbal olarak çağrılırlardı". Bu düzenin en alt kademesinde ise Cariye ya da Odalık olarak bilinen, savaşta esir alınan veya devlet adamlarının padişaha hediye olarak verdikleri kızlar bulunmaktadır. " Haremde yaşayan cariyeler; acemiler, kalfalar, ustalar olarak üçe ayrılırlar. Hareme alınan cariyeler *Kalfa* tarafından eğitilirdi, saray adetlerini öğrenen, acemilik devresini başarıyla bitiren cariyelere ise *Gedikli* adı verilirdi". İmparatorluk hazinesinden maaş alan bu kadınların kıyafetleri, Harem içerisinde konumlarını belirleyecek özellikleri yansıtırdı[105].

Sarayın çevresini saran yüksek duvarlar, pek çok şey gibi saray içi giyim konusunun tarih içindeki değişimini ve özelliklerini dışarıya yeterince yansıtmamıştır. Günümüzde kıyafetnameler, minyatürler, müzelerin malı olan giyim eşyası yanında, bazı yabancı gezi yazarlarının görebildiklerini anlattığı ya da hayal gücüne dayanarak çizdikleri vardır[106].

[105] Gürtuna, s.14.
[106] Nezihe Aras, "Eski Türk Kadın Kıyafetleri", **Sanat Dünyamız,** S: 19, (1980), s.13.



Resim 25: Haseki Sultan



Resim 26: Haremdeki Kadın Görevlilerden Biri

Sahip olduğu tüm zamanı haremde geçiren, hiyerarşik bir düzende yaşayan saraylı kadınların kıyafetleri, halkın kıyafetlerinden biraz farklıydı. Saray kıyafetleri ve mefruşat için kullanılan kumaşlar, hassa nakkaşlarınca hazırlanan desenlere göre saray içerisinde bulunan özel atölyelerde dokunmaktaydı[107].

Batı etkilerinin Osmanlı İmparatorluğuna 17. yüzyıldan itibaren girmeye başladığı gözlenmektedir. Teknolojide olduğu kadar sanatta da kendini hissettiren etkiler, Osmanlı imparatorluğunun siyasal ve ekonomik açıdan gücünü kaybetmeye başladığı döneme rastlamaktadır. Ekonomik sıkıntılar dokumacılığı da etkileyerek yüzyılın sonuna doğru kumaş kalitelerinin bozulduğu görülmektedir. Dokumada kullanılan ipeğin gramajıyla altın ve gümüş alaşımlı kılaptan'ın dokuma içindeki miktarı ve kılaptan'ın altın gümüş miktarı azalacak, doğal boyalara hile karıştırılmasıyla, dokumanın boya haslığı kaybolacaktır.

Bunun yanı sıra kumaş desenlerinde de değişim olacaktır. Yüzeyi sağlam bir zemin şemasına göre benzeyen esaslar bozulup, desenler parçalanacaktır[108].

"Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi ve yönetenlerin yaşam alanı olan Topkapı Sarayı'nda kadınların yaşadıkları bölüme Harem-i Humâyûn adı verilir".

Osmanlı imparatorluğunda Valide sultandan sonra, saray içerisindeki kadınların en yüksek mertebe sahibi olan kadın efendilerdir. Bu kadın efendilerin giysileri ve takıları haremde bulunan diğer kadınlardan farklıydı. Bir cariye, kadın mertebesine ulaştığında ona samur kürk giydirilir ve padişahın eteğini öper, kendisine bir daire verilirdi. Kıyafetlerinde ise mevsimlere göre kumaşı değişen entarilerin yakası dekolteliydi ve elmas düğmelerle iliklenirdi. Entarinin üzerine bağlanan kemerler kıymetli taşlarla süslenir ve önden elmaslı bir tokayla bağlanırdı. Sarayın içerisinde kadın efendiler yazın manto, kışın ise kürk giyerlerdi ve sultanın yanına girildiğinde bu manto, kürk çıkartılır, beraberinde gelinen kalfaya teslim edilirdi[109].

Sultan II. Mustafa'dan (1695-1704) dul kalan Hafsa Sultan'ın, Lady Montagu'yü ağırlamış olduğu bir akşam yemeği mektupta Montagu tarafından anlatılmaktadır. Bu

[107] Gürtuna, s.14.
[108] Tezcan, "Topkapı Sarayı Müzesi Giyim Kuşam Koleksiyonu Saray Kıyafetleri". s.519.
[109] Gürtuna, s.41.

davette 50 çeşit yemek olduğunu yazan Montagu, ayrıca sultanın giysi ve mücevherlerinden de şu şekilde ayrıntılı şekilde bahsetmektedir;

"*Dualma* diye adlandırılan bir giysi giymişti; bunun kaftandan farkı, kollarının daha uzun ve kol ağızlarının kıvrılmış, sıvanmış olmasıdır. Bu dolama erguvan renginde bir kumaştandı ve ayaklarına kadar iniyordu. Kollarının çevresi ve yakasından eteğine kadar iki kenar, nohut büyüklüğünde elmaslarla süslenmişti. İç gömleğinin yakasında, düğme yerinde baklava biçiminde yontulmuş gayet iri bir elmas vardı. Çok geniş olan kemeri de elmaslarla doluydu. Boynunda dizlerine kadar inen 3 dizi vardı. Biri incilerden yapılmıştı, ucunda hindi yumurtası büyüklüğünde muhteşem bir zümrüt vardı. Diğer dizi, yan yana konmuş yeşili güzel, renkleri birbirine uygun 200 zümrütten oluşmuştu. Üçüncü dizi, yusyuvarlak küçük zümrütlerden yapılmıştı. Fakat bütün bu mücevherler, küpelerin görkemi yanında sönük kalıyordu: Bu küpeler, armudi yontulmuş, fındık büyüklüğünde iki elmastı[110]."

Nicolay, sarayda hayatını sürdüren kadınla halktan bir kadın arasındaki en büyük farkın baş örtme şekli olduğunu söylemektedir ve basit bir başlık giyen sıradan kadın yerine saraylı kadınların taç taktığını ve bu tacın üzerinde, arkasında küçük bir krep olduğunu, başlığın çevresinde başlayan omuz hizasına kadar sarkan taftadan bir tür kordonun bulunduğunu yazmaktadır ve devamında ise şu bilgileri vermektedir:

"Genellikle açık olan gerdan, son derece zengin bir kolyeyle süslenir. Entariler, altın işlemeli, kıvrımlı kumaştandır. Kadınlar bedenlerini göstermezler, ama elbise vücut hatları hakkında fikir verir. Bacaklarını neredeyse yarı yarıya kadar açabilirler; tam çekilmemiş, ayaklarını örtmeyen bir tür çorap görülür, üst tarafı incilerle süslenmiştir. Bu da bu giysinin süslenme amacını taşıdığını tartışmaya yer bırakmayacak biçimde belirtir. Padişaha takdim edildikleri zaman bunu giydiklerinden sık giyilen bir giysi olmadığını gösterir[111]. "

Dönemin ünlü nakkaşı olan Levni'nin 1720-25 arasına tarihlenen albümünde, çeşitli kadın figürleri görülmektedir. Çok şık kıyafetlerle betimlenen bu kadınların birçoğunda şeffaf iç gömlek, kalçalara kadar inen hırka, şalvar ve yakaları uzun, kısa

[110] Gürtuna, s.17.
[111] Gürtuna, s.15.

üstlükler görülmektedir. Bu üstlüklerde taşlarla süslenmiş şık pafta kemerler ve kenarı kıvrık olan farklı şekillerde hotozlar bulunmaktadır. Betimlenen bu şalvarlar desenli veya çizgili, işli uçkurları bulunmaktadır. "Hırkaların ve üstlüklerin yenleri, bu dönemde görülen türde değişik kesimlidir; dirsekten aşağı sarkan uçları parçalı kesilmiş, şeritlerle süslenmiştir[112]."

1797 yılında İstanbul'a gelip bir kaç ay kalan Fransız ressam Castellan'ın seyahatnamesindeki tasvirleri, Dalvimart'ın albümünde de görülmektedir. Sultan ya da Odalık tasvirindeki resimde genç hanımın giysisi, geleneksel Osmanlı giyim tarzını taşıyan özellikler barındırır:

"Büyük çiçek desenli, V yakalı, kol ağızları bu yüzyılda görülen modanın özelliklerini yansıtan uzun kesimli, boyu dizlerin altına kadar ve ön açıklığı bele kadar düğmelerle kapanan entari; kenarları ve kolları kürkle kaplanmış sırmalı mavi kumaştan kaftan. Başlık ve kemer, bu yüzyıla kadar görülmeyen farklı özellikler taşır. Uçları birleşmeyen boru biçimindeki kemerin tokası da yoktur. Mücevherlerle süslenmiş olan, başın biçimini alan bere tarzındaki başı saran başlık, oldukça uzun bir kukuleta görünümünü alır."

Dalvimart'ın tasvir ettiği Sultan ya da Kadın, 1793 yılında Zenanname'de yer alan İstanbullu Hanım ve Fransız ressamı Castellan'ın seyahatnamesinde betimlediği Sultan figürlerinin kıyafetleri, belirtilen renkler haricinde çok benzemektedir: "Göğüsleri açıkta bırakacak denli derin kesimli, önden açık, uzun dar yenli baklava desenli entarisinin etek uçlarından, bol kesimli şalvar görülür. Beyaz şeffaf gömleğin yaka dekoltesi, drapelerle şekillendirilmiştir. Üç hanımın belinde de, kalçaları örten şal biçimli işlemeli kuşak kullanılmıştır. Kaftanın sırtı, yarım kolları, ön açıklığı, etek uçları ve yırtmacı kürk kaplıdır. XVII. yüzyıl'ın sonuna tarihlenen diğer örneklerde de olduğu gibi, hırka yerine değişik kumaşlardan yapılmış kaftanlar giyilmesi bu dönemdeki yeniliği gösterir. Kadınların üçünün hotozu da arkaya doğru sarkan külahvari biçimdedir ve birbirine benzeyen elmas iğnelerle zenginleştirilmiştir"[113].

[112] Gürtuna, s.42.
[113] Gürtuna, s.43.

3.2.4 Gayrimüslim Kadın Kıyafetleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş topraklarında yaşayan halkın din ve inanç konularında serbest bırakıldığı bilinmektedir. Osmanlı devletinde uygulanan merkeziyetçi sistem, üretilen malların, üreticiyi zarara uğratmadan tüketiciyi koruma ilkesini benimsemiş, ürünlerin fiyatları ve kaliteleri konusunda belirlemeler getirilmiş ve uygulanmıştır. Saray, Müslüman ve gayrimüslim halkın giyim-kuşamını denetim altında tutmuş, sokak giysilerinde, biçim, kumaş cinsi ve renklerin üzerinde önemle durulmuş, fermanlarla ve hükümlerle belirlemeler getirilmiştir[114].

İstanbul da yaşayan gayrimüslimlerin kıyafetleriyle ilgili uyarılar ve belirlemeler 17. yy da varlığını göstermiştir. 1630 yılında saraydan ve İstanbul kadısına gönderilen fermanla, gayrimüslimlerin Müslüman kadınlara benzer vaziyette gezinmemeleri istenmiştir.

1641 yılında İstanbul'a gelen La Chapelle, kitabında Yahudi, Rum, Ermeni kadınlarının resimlerine ve Boğaz sırtlarında İstanbul görünümlerine yer vermiştir. Burada gayrimüslimlerin gravürlerindeki ayırıcı özellik, feracelerin yakası ve baş örtme biçimleridir[115].

Araştırma yapan yerli ve yabancı gözlemciler, Beyoğlu'nda yaşayan Avrupalı kadınların giyim özelliklerini değiştirmeden koruduklarını, fakat Rum kadınları gibi, Türk kadınlarını dikkatle incelediklerini, ferace kullandıklarını ama yaşmakla yüzlerini örtmediklerini, yaşmaklarını ya da kullandıkları şal örtülerini omuzlarına kadar sarkıttıklarını, uçlarını kuşak gibi bellerine sardıklarını yazmışlardır[116].

[114] Gürtuna, s.17.
[115] Gürtuna, s.30.
[116] Gürtuna, s.44.



Resim 27: Peralı Rum kızının ev giysisi

Dönemin gözlemcilerinden D'Ohsson, ülkede yaşayan gayrimüslim kadınların özellikle Rumların o dönemde Avrupalılar gibi davrandıklarını, bazı zamanlar kıyafetlerinde Türk modasını uygulayarak kırmızı-beyaz renkleri kullandıklarını, toplum içinde kıyafetlerinin Müslümanlarınkine benzediğini yazmıştır. Yine gayrimüslimlerin bu dönemde Eski Yunan ve Romalılar gibi yüze örtülen tülü taşıdıklarını ve koyu renkli feraceler de giydiklerini yazmaktadır. D'Ohsson'un kitabında bulunan, Hilaire'e ait betimlemelerde, bele kadar uzanan bahriyeli yakalı feracesinin üzerindeki yüksek hotozuna, kenarları, uçları işlemeli şal takmış hanımla, mahrama takmış başka bir hanım resimlemiştir.

Günümüzde Varşova Üniversitesi kütüphanesinde bulunan albümde, Rumların kıyafetlerindeki gerçeğe uygunluk, sanatçısının Rum olduğunu düşündürür. Kadın figürlerin kıyafetleri, şalvarları, bürümcük gömlekleri, derin kesim yakalı renkli entarileri ve kürklü, kürksüz kaftanları, bele bağlanmış şal kuşakları, pafta kemerleri, külah biçimli hotozlarıyla, gravürlerde ve minyatürlerde resmedilen giysilerin Müslüman kadınların kıyafetlerinden çok da farklı özellikler barındırmadığı görülmektedir.

1778 yılı Nisan ayında İstanbul'da bulunan İtalyan rahibi Dominique Sestini ise, Avrupalı kadınların Pera'nın dışına çıktıkları zaman örtündüklerini, bunun haricinde Rum kadınlarının Pera'da bulundukları zaman bile bir şalı başlarının etrafında tuttuklarını, Türk kadınlarında olduğu gibi dışarıda pabuç veya terliklerini çıkartıp sarı botlar giydiklerini belirtmiştir[117].

Fransız tıp doktoru olan Olivier, mesleğinin getirdiği farklı bir bakış açısına sahiptir. Beyoğlu, Üsküdar ve Karadeniz Boğazı üzerindeki tüm köylerde gündelik un tüketiminden, İstanbul'un o günlerdeki 500 000 olduğunu düşünen Olivier, bir izlenimini şu şekilde aktarmaktadır:

"Bir bayram günü olduğundan birçok Rum ve Ermeni çınarların gölgesinde, çimenlerin üstüne oturmuş çubuk tüttürüyorlardı. Ayrı bir tarafta, peçeli Türk ve Ermeni kadınların yanlarında çocukları ile beraber küçük gruplar halinde oturmakta idiler. Cicili

[117] Gürtuna, s.45.

bicili giyinmiş, süslü ve oldukça güzel Rum kadınları ise, meraktan buraları görmeye gelen Avrupalıların ilgisini üzerine çekmek için fırsat kaçırmıyorlardı"[118].

1797 yılında İstanbul da bulunan ve kitabın tanımladığı giysilerin resmini de yapmış olan Fransız ressam Castellan, gayrimüslim olanlarla ilgili şu bilgileri vermektedir:

" Rumlar ve Avrupalılar zaman zaman Türk ve Avrupa giysilerinden göze son derece hoş gelen karışımlar yaratmışlardır. Çoğu ferace giyer ama yüzünü açıkta bırakır. Başlarına yalnızca muslin örtü ve kaşmir şal takarlar. Omuzlarından aşağı sarkıtır, sırtlarında çapraz bağlarlar. Bu örtüyü bağlamanın bin çeşidini bilirler; bazen bir kusurlarını örtmek, bazen de güzel bir yanlarını belirginleştirmek için çeşitli biçimlerde bağlarlar"[119].

[118] Gürtuna, s.45-46.
[119] Gürtuna, s.46.



Resim 28: La Chapelle – Rum kadını

La chapelle'nin gravüründe görülen Rum Kadını'nın şalvarının üstündeki entarisi, bel kısmına kadar ibrişim düğme-ilikli, bel kısmından aşağısı ise açıktadır. Dış giysisinin dekolte devrik yakasından, entarisinin kırmalı yaka kısımları görülmektedir. Geniş aralıklarla eklenmiş dört düğmeden sadece göğüs hizasındaki iliklenmiştir. Taşlarla süslenmiş tokalı, enli kemeri, entarisinin bittiği yere takılmıştır.



Resim 29: Fenerli Rum Kadınları

“Fenerden bir Rum evinin betimlendiği resimde, sedirde oturan kadın, şalvarın üstüne bürümcük bir iç gömleği ve üç etek entari giymiş, başına da küçük bir püsküllü başlık takmıştır. Ayaktaki hizmetkâr da üç etek entari giymiş ve başına bir yemeni bağlamıştır; elinde tuttuğu çubuk, oymalı sehpa üstündeki kahve takımı, yerdeki yelpaze ve küçük mangal, dönemin gündelik yaşam alışkanlıklarını yansıtan nesnelerdir”.



Resim 30: İstanbullu Rum Kadın

4. OSMANLI DÖNEMİ KADIN KIYAFETLERİNDE AVRUPA ETKİLERİ

19. yüzyıl sonlarında her alanda görülen Batı etkisi, uzun yıllardır dünya ile arasında kalın perdeyle yaşayan Osmanlı kadınları giyim kuşamlarında büyük ölçüde etkili olmuştur. "Moda Tutkusu"na başka deyişle "Moda Belası"na kapılan Osmanlı kadınları, bir düğünde giydiği kıyafeti bir daha giymeyi ayıp olarak görmüş, şık görünmek ve moda uğruna hesapsızca para harcamaya başlamıştır.

İstanbul kadınları arasında yaygınlaşan "Moda"ya uygun olarak giyim ve kuşamlarındaki tavırları günümüzdeki marka saplantısına benzer şekilde ve hızlı tüketimi andıran hastalık gibi kadınlar arasında hızla yayılmaktaydı. Beyoğlu'nun markalaşmış terzi madamları, siparişlerini yetiştirmekte zorlanmışlar, Avrupa modasını iyi şekilde uygulayan terziler; Ermeni, Rum ve yabancı asıllı kadınlardan oluşmaktaydı. O yıllarda çalışma hayatında görülmeyen Müslüman kadınların bazıları kendi kıyafetlerini dikmeyi bile küçüklük olarak görmekteydiler[120].

Tam bir batılı gibi görünebilmek için Avrupalıların "kalıp"ına girmek için öncelikle korse takmak gerekiyordu. Vücuda şekil veren, beli ince göstermesi için metal çubuklarla desteklenen korsenin verdiği zararlar hakkında gazete ve dergilerde yazılar yayınlanıyor, iç organlara yaptığı baskıdan dolayı çeşitli hastalıklara neden olduğu anlatılmaktaydı[121].

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı kadın kıyafetlerine yasaklamalar getirilmeye başlanmış ve özellikle yasaklar ferace konusunda uygulanmak istenmiştir. Bütün yasaklamalara rağmen kadın giyim ve kuşamında "gül kurusu, pembe, eflatun, fıstıki yeşil ve al ferace"lerin mesirelerdeki arabalardan bahar çiçeklerini andırır şekilde Göksu'yu, Kağıthane'yi, Sarıyer'i süslediği görülmektedir. Fakat yasak kaldırılır kaldırılmaz şehir kadınları, örtünme vasıtasını bir süs unsuru haline getirmenin çaresini bulmuşlardır[122].

---

[120] Güldane Çolak, "Meşrutiyet Kadınına Musallat Olan "Moda Belası", **Kültür- Üç Aylık Kültür ve Sanat Araştırma Dergisi**, S.16, (2009), s.80.
[121] Çolak, "Meşrutiyet Kadınına Musallat Olan "Moda Belası" s.81.
[122] Aşa, "Kadın Kıyafetleri", s70.

Bütün yasaklamalara rağmen kadınlar tarafından kullanamaya devam edilen gül kurusu ferace, Avrupa modasının Türk zevkine uyarlanmış şeklidir. Kadınlar bu dönemde Türk geleneği ile Avrupa modasını birbirine uydurmaya çalışmışlardır.

Ferace kullanımı 19. yüzyılın ikinci yarısının sonlarına kadar sürmüş, 1892'de yerini "Çarşaf"a bırakmıştır. İlk çarşaf II. Abdülhamid zamanında ortaya çıkmıştır. Meşrutiyet'e kadar çarşaflar genellikle koyu renkte ve ipekli kumaşlar kullanılarak yapılmış, yeni çarşafa girmiş genç kızlara ise açık renk çarşaflar giydirilmiştir[123].

Bu dönemde çarşafın yanında moda olan bir diğer sokak kıyafeti ise "Meşlah"dır. Ferace modası kalkınca kadınlar mesire yerlerinde hafif giyimi tercih etmişlerdir. Avrupalı kadınların yazlık kumaşlardan yapılmış hafif mantoları gibi işlemeli, süslü başörtülerini başlarına gevşek şekilde örterek kırlarda, sandallarda bu kıyafetle gezinmişlerdir.

Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet sarhoşluğu, kadınların kıyafet açısından daha da serbestleşmesine neden olmuş, 1909 yılında Avrupa'da değişen kıyafet modası Osmanlı kadınlarına hemen "dar etekli Meşrutiyet çarşafı" modasını getirmiştir. Bu yeni stilde etekler daralmış, yırtmaçlar açılmış, etekler kısamış, saçlar enseye inmiş, kabarık omuzlar kaybolmuş ve elbiselerin üstüne birçok düğmeyle süsler yapılmaya başlamıştır[124].

1909-1918 yılları arasında Osmanlı kadınlarının kıyafetlerinde bocalama devri dikkat çekse de, modaya uyan hanımlar 1918'den itibaren çarşaf giymeyi bırakmıştır. Gündelik elbiselerin üzerine bir pelerin yapıp baş kısmının bağlarını çarşafın üstünden arkaya fiyonga şeklinde bağlamaya başlamışlardır. Kış aylarında ise yine modaya uygun manto yaptırıp, aynı kumaştan pelerin giymiş ve gittikleri yerlerde pelerini de mantoyu da çıkartmaya başlamıştır.

1918 yılında İstanbul'a Romanof Rusları'nın kadınları, şapka olmadığı için başlarına onun yerine başlarına tül sarmış ve bu zamanla bu İstanbul hanımları için de örnek oluşturmaya başlamıştır. "Rus başı" olarak adlandırılan bu moda hızlı bir şekilde

[123] Aşa, "Kadın Kıyafetleri", s71-72.
[124] Aşa, "Kadın Kıyafetleri", s.72.

yayılmış, 1918'den itibaren günümüzde alışık olduğumuz baş örtme şeklinin ilk örnekleri olarak, başlarına kıyafetlerine uygun "eşarp" sararak sokağa çıkma modası başlatmışlardır. Bu eşarplar Cumhuriyet devrinde de çeşitli şekillerde, kadın kıyafetlerinde eskinin devam olarak kullanılmıştır[125].

4.1 OSMANLI-AVRUPA ETKİLEŞİM SÜRECİNDE AVRUPA KADIN KIYAFET MODASI

18. yüzyılda etkisini gösteren Rokoko dönemi, Barok döneminin zarif tarzının etkileşimiyle doğan yeni bir moda anlayışını kapsamaktadır. XV. Lous'in hükümdarlığı süresi içerisinde Fransa'da moda olan Rokoko dönemi, 18. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru etkisini göstermiştir. 18. yüzyılda "özgürlük" bir yaşam tarzı olarak benimsenmiş ve sosyal sınıflarda hareketlenmeler başlamıştır. Fransız ihtilali ile kadın hareketleri güç kazanmıştır. Sanatta ve uygarlık tarihinde yeni gelişmeler oluyorken, arkeoloji biliminin doğması ve eski moda kültürlerinden esinlenmeler başlamıştır. Renk, çizgi ve stillerle ilgili yeni akımlar ortaya çıkmıştır. Fransız modası 18. yüzyılın ilk yarısında etkisini gösterirken, yüzyılın ikinci yarısında Paris ile birlikte İngiliz modası da etkisini göstermeye başlamıştır.

18. yüzyılda Amerikan ve Fransız devrimlerindeki derin değişikliklerle birlikte, kadın ve erkek kıyafetlerinde de önemli değişiklikler olmuştur. Bu dönemde Fransa'da moda adına ilk stiller oluşmaya başlamıştır. 1755 – 1793 yılları arasında son Fransız Kraliçesi Marie Antoinette, terzisi Rose Berlin sayesinde Fransız modasının önemli öncüsü olmuş ve kıyafetleriyle dikkatleri çekmiştir[126].

[125] Aşa, "Kadın Kıyafetleri", s.73.
[126] Elif Julide Dereboyu, **Kostüm ve Moda Tarihi**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2004, s.82.



Resim 31: Genç Kadın Portesi

Koyu bir fon önünde, elinde yelpazesiyle poz vermiş genç kadının giysisinin üst bölümü, Osmanlı modasını yansıtmaktadır. Model, kırmızı oya işli, ince kumaştan gömleğin üstüne, kenarları altın pullarla süslenmiş kısa bir yelek giymiş, yakası açık gömleğinin önüne pembe güller takmış, beline de uzun bir kuşak sarmıştır. Saçları örgülü genç kadının başında, cepkeniyle aynı renkte, sırma işlemeli, kenarları altın paralarla süslü, kısa fes tipi bir başlık vardır. Bol dökümlü, çizgili tafta eteğiyle, Avrupa modasına uygundur.



Resim 32: The Marçuise de Pompadour 1759

1675 yılına kadar kıyafetler, terziler veya hizmetçiler tarafından dikilmekteydir. Fakat bu tarihten sonra zenginler elbiselerini diktirmek için kostüm tasarımcıları tutmaya başlamışlardır. Rokoko döneminde günlük ve rahat kadın kıyafetlerinden olan "mantua" adında tasarımın çıktığı ve tasarımcıları da "mantua maker" olarak anılmaya başladığı kaynaklarda belirtilmektedir. Bu kişiler Londra'da kendi dükkânların da, evlerinde ya da müşterilerinin evlerinde çalışmaktaydılar ve müşterileri genellikle materyallerini Londra ve İngiltere'nin büyük şehirlerinde olan dükkânlardan almaktaydılar. Gezgin tüccarlar ise küçük şehirlere kumaş ve diğer kullanılan materyalleri taşımaktaydı[127].

Bu dönemde kostümlerin üzerinde süsleme amacıyla kullanılan ve apron denilen önlükler, danteller, zarif işlemelerle, küçük çiçeklerle tasarlanmış ve uzun dönem moda olarak kullanılmıştır. Madam Pampadour 15. Lous'in beğendiği, siyaset ve moda içerisinde yer alan bir kadındı. Güzel sanatların yaygınlaşmasında etkili olan Madam Pampadour, Çin motiflerine ilgi duyardı ve bu ilgisi nedeniyle bu motifler kadın kıyafetlerinde kullanılmış, çiçek ve kuş motifleri tercih edilmeye başlanmıştır. Bu motifler giysi haricinde dekorasyonda ve aksesuarlarda da kullanılmıştır[128].

18. yüzyılı kapsayan Rokoko döneminde kadın kıyafetleri dekolteleri açık bırakacak şekilde tasarlanmış kare yakalar moda olmuştur. Kostümün beden kısmı bele sıkıca oturtulmuş ve bel bitişinde sivri bir tasarım dikkati çekmiştir. Etek boyu uzun olup, bitişlerinde fiyonklar ve fırfırlar kullanılmıştır. Kollar dirsek uzunluğunda yapılmış dantel ve ince kumaşlar süs amacıyla kullanılmıştır. Eteklerin altına telden yapılmış, yan kısımları geniş göstermek amacıyla çember iç etekler giyilmiştir[129].

[127] Dereboyu, s.82.
[128] Dereboyu, s.83.
[129] Dereboyu, s.82.



Resim 33: Maria Luisa of Parma, The princess of Asturias



Resim 34: Kraliçe Marie Lesczcynska'ın portresi , 1748

Marie Antoinette 1780 yıllarında İspanyol modasından etkilenmiş ve caraco adı verilen bedeni uzun, kolları bol ve dirsek boyunda olan, arkası önüne göre daha kabarık olan, dantellerle son bulan bir tür ceket giymişlerdir. Fransız Devrimi'ne kadar belirli bir siluet oluşturan, geniş metalik çemberler kalçalardan yanlara uzanmakta, eteklerin içine yerleştirilmekteydi[130].



Resim 35: 1789 Paris-Kadın Kıyafetleri

Bu çemberlerin küçük olanları evde, günlük hayatta kullanılırken, geniş olanları abiye tasarımlarda kullanılmaktaydı. Bu iç etekler, üç metal çemberden oluşmaktaydı ve kostümlerin eteklerinin içine dikilerek beldeki çemberlere bağlanıyordu. Daha sonraları kıyafetlerde iki çemberden oluşan iç etekler görülmüştür. Bu iki çemberden oluşan iç etekler bele bir kemerle sıkıca tutturulmaktaydı. Bunun yanı sıra bel kısmının normalden ince görünmesi için korse kullanılmaktaydı. Göğüslerin kabarıklığını öne çıkaran dekolte ve ortadan iki yana açılarak, ikinci kat eteğin gözükmesini sağlayan

[130] Dereboyu, s.83.

uzun etekler bu kıyafet öğesinin tamamlayıcı bir parçasını oluşturmaktaydı. Rokoko döneminde, modestie olarak bilinen yakadaki fırfırlar dikkat çekmekteydi. Kollar dirseğin üstünde bitmekte ve iki, üç katlı kumaş, dantellerle kombindenmiş kol stillerini çiçek demetleri süslemekteydi. Ön kısımda iki parça halinde açılan eteklerin altında jüponlar gözükmekte ve iç eteklerde çiçek desenleri, fırfır, danteller gibi detaylar dikkat çekmekteydi. Bir zaman sonra abartılı olan bu kostümler yerini daha pratik kıyafetlere bırakmıştır.

İngiliz modası, Fransız modasını etkilemiş, erkek redingotundan çıkışlı yapılan kısa kesimli, geniş yakalı, uzun kollu ceketler yeni modanın belirleyici öğelerinden olmuştur. İç etek çemberinin yerine de eteğin arka kısmında bulunan yastıklar kullanılmaya başlanmıştır. Bu öğeler arasında, boyun kısmına bağlanan erkeksi tarz da dantel yakalar ve eşarplar da bulunmaktadır.

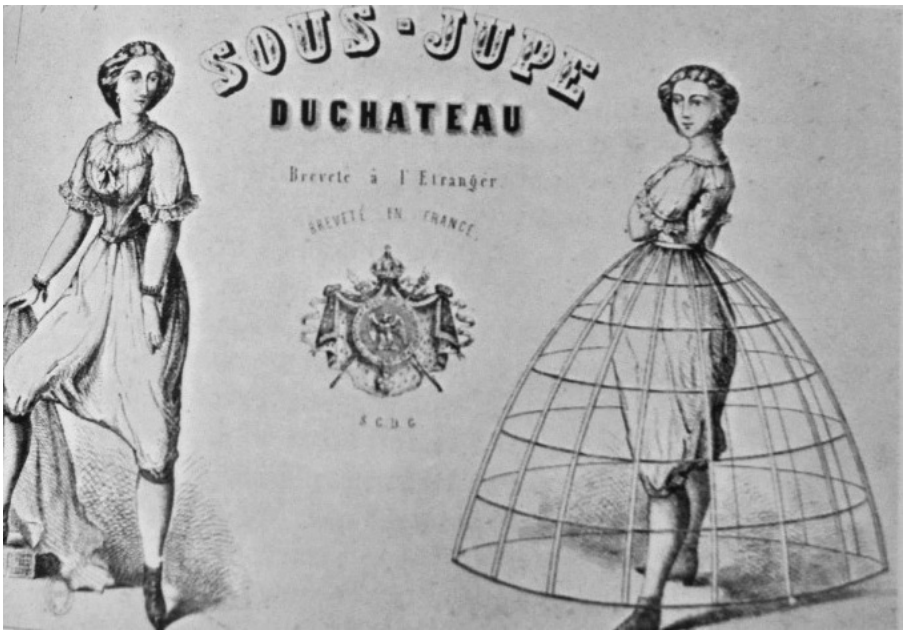
Bu tarzın adı robe â l'Anglaise (İngiliz Robu) olarak bilinmekteydi. İngiliz robu bazen zıt renklerden oluşmakta, beyaz dantellerle süslenmekteydi. Kalça üzerinde bulunan yastıklarla giyilen elbiselerde beden kısa, yaka açık, kollar uzun ve dar şekilde giyildiği bilinmektedir. Daha sonra bu yakaların üzerinde küçük üçgen şeklinde şallar kendini göstermiş, dekolte kısmını örten bu şallar da iğneyle tutturulmuştur. Bu dönemde kadın giysilerine değişik adlar vermek bir gelenek haline gelmiştir. Bunlar, Fransız biçimi, İngiliz biçimi, Polonya biçimi, Türk biçimi, Çariçe biçimi ve Levi biçimi gibi adlar moda terimlerinde yer almıştır. Neredeyse aynı çizgiye sahip olan bu stilleri birbirinden ayıran özellik süslemeleri olmuştur[131].

Â la Polonaise (Polonya Stili) ise 18. yüzyılın diğer bir stilini yansıtmaktadır. Bu terim Fransa'nın Polonya ile savaşta olduğu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu stil bir rob ya da gown'dan oluşmakta, drapeli etek kesimiyle tamamlanmaktaydı. Topuklu ayakkabılar ve caraco olarak isimlendirilen yumuşak ipekten ceketler Rokoko dönemini yansıtan tarzlardan biri olmuştur.

[131] Dereboyu, s.84.

Robe â la Française (Fransız Robu), yeşil – beyaz çizgili ipekten ve keten kumaştan yapılmakta ve kostümün bir parçası cep kısmına tutturulmaktaydı[132].

Bu döneme kadarki süreçte korse, kadınlar tarafından kullanılmakta, 16. yüzyıldan bu yana giyilmekteydi. Fakat 18. yüzyılla birlikte oldukça gelişmiş şekilde korseler birer sanat eserini andırıyordu. Güzel görünüme yardımcı olmanın yanında, rahatsızlık da vermekteydi. Balina kemiğinden yapılan korseler, ciğerlere, kaburgalara zarar verebiliyordu. Zararlarının yanında korse, bu dönemde statü sembolü olma özelliğini de taşımaktaydı. Saten, ipek ve brokardan yapılmaktaydı. İhtilalle birlikte kemikten yapılan bu korselerin yerini daha konforlu olanları almıştır. Dönemin moda için önem taşıyan ismi Marie Antoinette korse giymekten hoşlanmadığı için onun zamanında korseyle giyilen etekler kaybolmaya başlamış ve yerine dökümlü etekler tercih edilmiştir[133].



Resim 36: Kıyafetlerde kullanılan Jüpon, 1858

[132] Dereboyu, s.84.
[133] Dereboyu, s.85.



Resim 37: Sihirli Jüpon Örneği

Rokoko döneminde sadelik ve beyaz renk, modanın yeni trendi olmaya başlamış, muslin ve Hint keteni önemli bir materyal haline gelmiştir. Rokoko döneminin sonuna doğru, çiftçi kostümlerinden yola çıkarak tasarlanan, vücuda oturan ceketler ve genellikle üç renkli motifleri olan dökümlü etekler ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde saraya yakın çevreler giysilerinde daha çok siyah rengi tercih edilmiştir. İhtilalden sonra ipek, kadife, brokar türü kumaşların kullanımı azalmış ve kadınlar korse, çemberli etekler, uzun pudralı tüyler ve peruklardan, yüksek topuklar ve kurdele kullanımını azaltmışlardır.

Kadın modasındaki bu arınmalar sadeliği ön plana çıkarmış, stillerde demokratik ve özgürlükçü bir kavram görülmeye başlanmıştır. Avrupa'da hazır giyim satan yeni dükkânlarda açılmaya başlamıştır[134].

[134] Dereboyu, s.85.



Resim 38: 18. yy. sonu, Kard oyunu, Stockholm, National Museum

19. yüzyılda Sanayi devrimiyle birlikte ticari ilişkiler ve ulaşım araçlarındaki keşifler, gelişmeler, sanayideki ilerlemeler üretimin büyük ölçüde artmasına neden olmuştur. Bu yüzyılda 1836 yılında dikiş makinesinin icadı ile hazır giyim ticaretinin gelişmesi, yeni moda pazarlama tekniklerinin ortaya çıkması, yeni giysi mağazalarının açılması moda endüstrisinde bir devrim oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu devrim endüstrisi 19. yüzyıla farklı bir bakış açısıyla birlikte modernizm akımını getirmiştir. Liberal etkiler politikayı, edebiyatı, toplumu ve bütün bu oluşumlar modayı da etkilemiş, Avrupa ve Amerika'da bağımsızlık anlayışı ortaya çıkmış, kadınlar eşitlik hakları için savaşmaya başlamışlardır.

1846 yılında Elias Howe'un ortaya çıkardığı dikiş makineleri ile hazır giyim Amerika'da hız kazanmıştır. Howe'un çıkarttığı bu dikiş makinesi bütün beklentileri karşılamış olmasına rağmen erkek ve çocuk giysilerinin standart modellerden oluşması, bu alanda seri üretime ihtiyaç duyulmadığını ortaya koymuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da bolluk dönemi yaşanmaya başlanılmıştır. Bu bolluk dönemi, kent yaşamı ve kırsal kesimdeki yaşam arasındaki belirgin farkları ortaya çıkartmıştır. Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkarttığı etkilerine rağmen üst sınıfa ait

olan kişiler şık tarzı benimseyerek modayı takip etmişler, işçi sınıfına ait olan kadınlar ise rahat ve sıradan kıyafetler kullanmışlardır.

Bu dönemde kadın modası hızlı bir şekilde değişim göstermiştir. Teknik ilerlemeler ve seri üretim olanakları, moda endüstrisinin ilerlemesine zemin hazırlamış ve moda orta sınıf seviyesine kadar ulaşmıştır.

19. yüzyıl modası genel olarak farklılıkları içinde barındırır. 1820 yılına kadar Fransızların ortaya koyduğu stiller kadın modasına hakim olmaya devam etmiştir. Bu moda tarzında Antik Yunan'ın klasik kostümlerinden esinlenilmiş, kadınlar drapeli, dökümlü, yüksek belli ve uzun beyaz kıyafetler giymişlerdir.

İnce şifon ve ipek gibi kumaşların kullanıldığı kıyafetler kışın kullanıma uygun olmadığı için, bu giysiler şallar ve redingotlar ile birlikte kullanılmıştır[135].

İngiltere ve Fransa arasındaki savaş dolayısıyla Cahmere'den getirilen şallar artık ihraç edilemez olmuş ve bu nedenle Fransızlar kaşmir üretimine başlamışlardır. Sonrasında İngiltere'de de imitasyon kaşmir şallar üretilmeye başlanmıştır.

19. yüzyılın başlarında kadın kıyafetlerinde etekler dar ve dökümlüdür. Uç kısımlarında çeşitli süslemeler göze çarpmaktadır. 1820'lerde kadın modasında bir dönüm noktası yaşanmış ve yüksek bel hizası normal görünümüne kaydırılmış ve dar bir stile oturtulmuştur. Görünmesini istedikleri bu değişim için korselerden yardım almışlar ve belin inceliğini ön plana çıkarmak için geniş etek stilleri benimsemişlerdir. Savaş sonrasında Fransızların genellikle beyaz renkte, etek uçlarında süslemelerin görüldüğü kıyafetler giydikleri bilinmekte ve İngiliz kostümleri ise romantik bir görünüme sahiptir, Kraliçe Elizabeth tarzı etkindir.

Savaşın son bulmasıyla birlikte tekrar etkileşimler yaşanmaya başlanmış ve İngilizler yeniden Fransız modasına odaklanmışlardır[136].

[135] Dereboyu, s.94.
[136] Dereboyu, s.95.



Resim 39: Şemsiyesi ile bir bayan 1823

1840'lı yıllarda günlük kıyafetlerde kapalılık göze çarparken gece kıyafetlerinde dekolteler dikkat çekmektedir. Kadın kıyafetlerindeki aksesuarlardan biri olan bonelerin ön kısımlarındaki gölgelikler yüzün yandan görülmesini engeller şekilde geniş tasarlanmıştır. 1840'lı yıllarda kadınlar erkeklerdeki davranışların bazılarını sergilemeye başlamışlardır. Kadınların sigara içmek, ata binmek, alkol kullanmak gibi davranışlarına alışılmaya başlanmışken erkeksi giysiler giymeleri olağan

karşılanmamıştır. Kadınlar ata bindikleri zaman vualetli slindir şapkalar, boyun bağlı erkek yakalı gömlekler, erkek stilini andıran ceketler ile oldukça hacimli, uzun etekler kullanmışlardır.

Bu yıllarda tek parçalı elbiseler, dar bedenler, farklı tarzlarda düşünülen karpuz kollar görülmektedir. Aynı yılların sonlarına doğru eteklerin üstüne giyilen dar ve önden düğmelenen ceketler moda olmuştur. Kadın kıyafetlerinde gilet-cuirasse adı verilen erkek yeleğini andıran giysiler kullanılmakta ve ceketle birlikte giyilmektedir. Eteklerin arka kısmına dolgu vermek amacıyla eteğin iç kısmında dolgu malzemeleri kullanılmış, daha sonra bu dolgu malzemeleri daha da belirgin hale getirilmiş, tel bir çemberin arka kısmına, kabarık duran, at kılından yapılmış kumaşın geçirilmesiyle tasarlanan iç etekler kıyafetlerde kullanılmıştır. Bu iç eteklere o dönemde bustle olarak adlandırılmıştır. Gece kıyafetlerinde ise dekolteler göze çarpmakta özellikle kıyafetlerin omuz kısmını açıkta bırakan, düz ve yuvarlak, straplez göğüs dekolteleri, korsajın üstündeki yatay pileler bu dönemin karakteristik moda tarzını yansıtmaktadır.

19. yüzyıl da Fransa'da Napolyon Bonaparte'nin imparatorluk zamanında "ampire" adı verilen moda akımı başlamıştır. Bu moda tarzı, bel çizgisinin göğüs altında olmasıyla belirginleşen, daha dar düz ve arka eteklerde ve kuyruklarda tasarlanan zarif, elegan hatlarıyla dikkat çekmiştir. Barok ve Rokoko dönemlerinde göze çarpan kabarık, gösterişli, abartılı tarzlardaki kıyafetler sonradan ortaya çıkan bu yeni tarzla birlikte kadınlara sadelik ve rahatlık getirmiştir. Kıyafetlerde dekolte fazlasıyla kullanılmış, arkaya atılan kadife pelerinler zarif bir görünüm sağlamıştır. Erkek kıyafetlerinden yola çıkarak tasarlanan kadife ve kalın kumaşlardan yapılmış "spencer" adındaki kısa ceketler kadın kış modasında etkili olmuştur.

19. yüzyıl da ipek ve kadife kumaşlar kullanılarak yapılan, bir manto stili olan "pelisse" kadınlar tarafından tercih edilmekteydir. Palisselerin pelerin tarzı modelleri kullanıldığı gibi boyları da değişmektedir[137].

1825 yılında ampir kollar giderek değişim kazanmıştır. Minik karpuz kollar, bol büzgülerle ve vatkalar kullanılarak dolgun bir görüm kazandırıldı ve bazı tasarımlarda

[137] Dereboyu, s.96.

karpuz kolun altına kolu sıkıca saran düz dar kollar eklenerek transparan gaze kumaştan yapılan prenses kol stili eklenmiştir. Yine bu dönemde bel çizgisi doğal yerinde kullanılmış ve kalın kemerler kıyafetlerde görülmeye başlanmış, eteklere büzgü ve pileler takılarak kadın kıyafetlerinde güzel bir görünüm sağlanmıştır. 1828 yılından sonra Avrupa kadın kıyafetlerinde etek boyu kısalmaya başlamış, gece kıyafetlerinde derin dekolteler dikkat çekmiştir. 1830'larda kostümlerde renk seçenekleri fazlalaşmış, sıkı ve doğal görünümde bir bel hizası ortaya çıkmıştır. Hacimli duran ve kısalan etek boyları, geniş kollar ve şapkalar, boneler dönemin modası olmuştur.

1837 yılında Romantik dönemin de etkisiyle geniş görünümlü etekler tekrar giyilmeye başlanmış ve çember iç etekler geri dönmüş, ancak eteklerin altına iç pantolon giymişlerdir. Paçaları dantel ve fırfırlarla süslenmiş pantolonlar etek uçlarından görünecek şekilde giyilmiştir. Bu tasarımlarda beden kısmı dar, bel çok ince bir görünüm vermektedir. Bu dönemde etek boyu ayağın görünmesini engelleyecek şekilde uzamış, kabarık kollar, omuzları açıkta bırakacak dekolteler kullanılmış, kemikten yapılmış korseler tekrar kullanılmaya başlanmıştır[138].

[138] Dereboyu, s.96.



Resim 40: Balo Elbisesi, 1868. Paris.

1840 yılında, İspanya İmparatoriçesi'nin kostüm tarzından ve onun beğenileri göz önünde bulundurularak, III. Napolyon'un saray terzileri Palmire ve Vingen, yeni moda denemeleriyle kadın eteklerinde kullanılacak yeni bir jüpon modeli tasarlamışlardır. İlk zamanlarda eteğin dolgunluğu çok katlı iç eteklerle sağlanmış ve bu 1850 yılında krinolin adı verilen yeni bir stilin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Krinolin stili, sert kumaştan yapılmış, kabarık etekli, önceleri tek çemberli eteğe sahip olan bir iç giysisidir. Krinolin on yıllık bir süre içinde yaygınlaşmış, saray baloları, aristokratların eğlencelerinde şık görünüm için yardımcı giysi tasarımı görevini üstlenmiştir. Fakat burjuva kesiminde bu ilgiyi görememiştir. Bir süre sonra bu stil yerini yarım krinoline bırakmış ve dantel şallarla tamamlanan kostümlerde, krinolin ve iç eteğin ağırlığı kadınların rahat hareket edememesine neden olmuş ve bu çok katlı kafes krinolin'in ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kafes krinolin; ayarlanabilen bir çerçeve olup,

kaplama malzemeleri kullanılmadığı için kadınların hareketine engel olamayacak şekildedir. 1860 yılında krinolin gelişmiş şeklini almış ve olumlu etkisiyle eteklerin arkalarında dolgun görünüme önem verilmeye başlanarak kıyafetlerin ön kısımlarında daha düz bir görünüm sağlanmıştır[139].

1870'lerin sonlarında eteklerin arkasındaki kabarık görüntü etek kısmının uçlarına kaydırılmıştır. Bu değişiklik ile zengin görünüm sağlayan kuyruklar önem kazanmıştır. 1880'lerin ortalarına gelindiğinde yarım krinolinler geliştirilmiş şekilde tekrar kullanılmaya başlanmıştır. Metal bantlardan yapılan bu krinolinler otururken geriye doğru itilerek kullanılıyordu ve ayağa kalkıldığında eski şekline dönecek halde, elastik bir yapıda tasarlanmaktaydı. Kullanılan bu krinolinler moda tarihinde bir reform niteliğindedir. Yine aynı yılda yatay drapeli eteklerin geri kullanılmaya başlanmasıyla krinolinler kullanımdan kalkmış, uzun, çan şeklinde açılan koyu renk eteklerle giyilen dik yakalı dantellerle bezenmiş bluzlar moda olmuş, kadınlar tarafından tercih edilmeye başlanmıştır[140].

1890'larda etekler daha ince bir görünüm kazanmıştır. Korse kadın modasının vazgeçilmez aksesuarı olarak yerini almaya devam etmiştir. Bu yılda uzun ve godeli etekler moda olmuş ve genişliği üst kısımda 6 ile 9 metreyi bulan bu kostümlerde, kalçaya doğru daraltılarak oturtulan eteklere yan kısımlarda drape kullanılarak zengin bir görünüm kazandırılmıştır. 1893 yılında beden boyu bel hizasına gelmiş ve beyaz ketenden dik, sert yakalı erkek gömleğine benzer bluzlar siyah eteklerle kullanılmıştır. Daha sonraki yüzyıllarda bluzların etek uçlarında ipek, kadife, saten gibi süsler dikkat çekmiştir. 19. yüzyılın sonunda kullanım açısından rahat olmayan fakat çok şık bir giyim stili kendini göstermiştir. Bu kıyafetler eteklerin çok kattan oluşması ve kullanılan malzemenin çokluğu kadınların hareketlerine kısıtlamalar getirerek kullanımı rahatsızlaştırmıştır. Bu tasarımlarda giysi kolları bilekten dirseğe kadar oturtulmuş şekilde tasarlanmış ve omuz kısımları geniş penslerle kol evine yerleştirilmiştir. Bu dönemde arkadan kapanan gömleklerde ise baskılı ve sedefli düğmeler kullanılmıştır. 19. yüzyıl da kadınların spora olan ilgisi artmış ve hareket etmelerini kısıtlamayacak kıyafetler tasarlanmıştır. Bu yüzyılda kadınlar ilgilendikleri spor dallarına göre

[139] Dereboyu, s.96-97.
[140] Dereboyu, s.97.

giyinmeye başlamış, bisiklete binerken hasır şapkalar ve golf pantolonları 19. yüzyıla göre tasarlanmıştır. Sayfiye ve deniz giysilerinde kullanılan geniş kollar, kapalı yakalar, bele oturan etekler ve uzun pantolonlar tercih edilen kadın kıyafetleri arasında görülmeye başlanmıştır[141].



Resim 41: Kombinezon ve Büst, 1880 Paris

[141] Dereboyu, s.98.

4.2. OSMANLI-AVRUPA ETKİLEŞİM SÜRECİNDE OSMANLI KADIN KIYAFETLERİ MODASINDA DEĞİŞİM

"Yenileşme hareketleri, yaklaşık üç yüz yıl sürecek bir sevdanın, batılılaşma sevdasının dile getirdiği ilk serenatlardır. Yöneticilerin ve okur – yazarların bir çoğu açısından ise bu neredeyse imkânsız görünmektedir. Hedef daha o zamandan açık seçik belirlenmiştir: "Batılılaşmak, hatta Batı'nın muhalefetine rağmen Batılılaşmak..." Daha o zamandan Batı, çağın ulaştığı ve daha da yükselteceği uygarlığın sahibi sayılıyordu. Bu yüzden de Batılılaşmak bir bakıma çağdaşlaşmak anlamında kullanılmaktaydı"[142].

Osmanlı imparatorluğunun kuruluş devrinde sade olan Türk erkek ve kadın giysilerinde imparatorluğun genişleyip yükselmesi ile kıyafetlerde ihtişama doğru bir gidiş görülür[143].

Tanzimat döneminin ülkeye getirmeyi amaçladığı çağdaşlaşma hareketinin sonucunda Avrupa giyimi ülkeye yayılmaya başlamıştır. Bunun sonucunda batıda kullanılan ürünlerin Osmanlı devletinin günlük hayatı içinde yer almaya başlamış olmasıdır. Böylece "Avrupa Yelek", "Avrupa Entari", daha sonra "kostüm", "rob" gibi isimler yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle ve öncelik olarak saray çevresinde, konaklarda kullanılmaya başlanan yeni ürünler, halk dilinde "Ayropa" olarak yer almıştır[144].

Osmanlı toplumu, 17. yüzyılın sonlarından başlayarak Batı etkilerini almaya başlamıştır. İmparatorluğun Batıya açılışı, başlangıçta daha çok teknik ve siyasal zorlamaların sonucuydu.

Bu noktada başlayan dışa açılmanın etkileri, giderek toplumsal yaşamda, sanatta, günlük yaşamda ve giyim-kuşamda kendini göstermeye başlamıştır. Avrupalıların da, Doğu'nun "esrarlı" yaşamına duydukları merak ve ilgi, Osmanlı ülkesiyle aralarındaki teması arttırıyordu. Osmanlıların Batıya açılma eğilimi ile Batı'nın Osmanlı ülkesini

---

[142] Aktaş, s.65.

[143] (Haz.)Ertan, Zuhal, Salalı, Fehime, Demirel, Nezahat, ve Diğerleri, "Türk kadın Kıyafetleri (XVI-XIX. Yüz yıl)" **Mesleki Teknik Ve Öğretim Dergisi**, S. 154, (1965), s. 29.

[144] Küçükerman, s.143.

yakından tanıma isteği, bu alışverişin iki yönlü gelişmesini sağlamıştır. Osmanlılar, Avrupa ülkelerinden getirdikleri uzmanlar sayesinde Batı teknolojisini öğrenmeye çabalarken, Batılı tacirler, gezginler, ressamlar ve sonra da elçiler, Osmanlı ülkesine gelmişler, yaşamışlar, yazdıkları ve resmettikleriyle Doğu'daki yaşam tarzını Avrupa'ya duyurmuşlardır[145].

Özetle; küçük bir beylik yapısından imparatorluk gücüne ulaşan Osmanlılar, gerek yöneticiler ve gerekse halktan insanlar, göçebe hayatın zorunlu kıldığı koşullara uygun giyinmiştir ve giysileri basit, rahat ve kullanışlıdır. Ancak yöneticiler, bir dönem bağlı oldukları Anadolu Selçukluları ve Bizans saraylarındaki yaşam biçimlerinden zamanla etkilenmiş, Bursa'nın alınmasından sonra Osmanlı'da saray özentisi de baş gösterdi; ifadesini çadır, toprak ev, aba, şayak, keçe, kıl çadır gibi sözcüklerde bulan göçebe dokuma kültürü de Selçuklu ve Bizans etkisiyle unutulmaya yüz tutmuş ve hatta giderek hor görünür olmuştur".

"Devşirmeleri, iç oğlanları, harem ağası ve hadımlarıyla Osmanlı saray yaşantısı, geleneksel göçebe Yörük ve Türkmen yaşantısından farklılaşmaya başlamıştır. Toplumsal hayat yerleşik düzene uyum sağladıkça, toplumu oluşturan bireyler de özel giysileriyle ait oldukları sınıfı belirtmeye özen göstermişlerdir".

Saray mensuplarının haricinde halkın, azınlık insanlarının meslek sahiplerinin, askerlerin giyim kuşamı da değişim göstermiş, saray halkı ve yöneticiler; günlük giysiler, tören giysileri gibi pahalı ve gösterişli süslemeleriyle halktan iyice farklılaşmışlardır. Günümüze ulaşan dokuma örnekleri, yazılı belgeler, minyatürler bu ihtişamı yansıtmaktadır[146].

[145] Hülya Tezcan, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yüzyılında Kadın Kıyafetlerinde Batılılaşma", **Sanat Dünyamız**, S. 37, (1988), s.45.
[146] Salman, s.59.



Resim 42: Müzisyenler. Levni, 1720-25 civarı

İmparatorluğun kuruluş devirlerinde erkek kıyafetlerinde olduğu gibi kadın giyiminde de sadelik göze çarpmaktadır. İmparatorluk genişleyip büyüdükçe saray mensuplarında ve ileri gelenlerde kıyafet ve ziynet eşyalarında zenginliğe ve lükse doğru bir yöneliş görülmektedir[147].

Osmanlı Dönemi'nde kadın giyiminin kültürel yapılanmaya göre anlam kazandığı görülmektedir. Türk kültür ve estetiğinin bütün inceliklerini içinde barındıran giyim ayrı bir öneme sahiptir ve geniş sınırlar içine değişik giyim tarzlarının yaşam biçimlerini yansıttığı zengin bir giyim dünyasında yaşamışlardır. Bazı kaynaklarda, "Süslenmeyi seven Osmanlı kadını, pahalı kumaşlardan yapılmış elbiseler giymeyi tercih ederdi" şeklinde, giyim ve kuşamda kadının yaklaşımı ifade edilmiştir[148].

"Kadınların eski kıyafetleri; sokakta başta yaşmak, ayakta paşmak, sırtta ferace idi" ve kadınlar ev içinde istedikleri gibi giyinmekte serbest fakat kıyafetleri Divan'ın kontrolü altındaydı. 18. yüzyıl da ziynet ve ihtişam bir kat daha artmıştır. Lale devrinde,

[147] Ertan, Salalı, Demirel, ve Diğerleri, "Türk kadın Kıyafetleri (XVI-XIX. Yüz Yıl)", s.27 .
[148] Alkaşı , Osmanlı Kadını'nın Giyimi ve Kuşamı, s.23.

Sadabad sefasına giden hanımların ve genç delikanlıların kıyafetlerinde değişikler görüldü. Özellikle Sadabad'da geçirilen bayram günlerinde kadınları bütün ziynet ve ihtişamlarını sergilerlerdi[149]. XVI ve XVII. yüzyılda tepelik şeklinde başlıklar, ince püsküllü saçlar, başta örtü olarak sadece tepelikleri örten sırma işlemeli başlıklar, dizlik olarak adlandırılan şeffaf, beyaz, ince şalvar, asker pelerinine benzeyen üstlükler giyilmiştir. Renkler canlı kırmızı, mavi gibi zıt renklerdir[150].

[149] Ahmet Refik, **Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998, s.78.
[150] Ertan, Salalı, Demirel, ve Diğerleri, "Türk kadın Kıyafetleri (XVI-XIX. Yüz Yıl)", s.28.



Resim 43: Taşra Kıyafetiyle Türk kadını



Resim 44: İstanbul tarzı kıyafetiyle Türk Kadını



Resim 45: Feraceli Müslüman Kadın

İç kıyafeti olarak uzun dirseğe kadar kollu bir entari, bunun üzerine kolsuz hırka ve göbek üzerinde bağlanan bir kuşak görülmektedir. Bazen kıyafetler ince, şeffaf, uzun ve bol kollu bir entari ile üzerine giyilen kolsuz bir hırkadan ibarettir. "Kuşak hırka üzerinden bağlanmıştır". Bu şeffaf entari veya gömleğin altından dar paçalı ve yine ince kumaştan yapıldığı anlaşılan şalvarlar görülmektedir.

III. Murat albümündeki kadın resimlerinde feraceler zıt renklerde, yaşmak beyaz, peçe siyah renktedir. Bazı peçeler sade, bazılarının etrafı altın tel ile işlemelidir. Yüzü tamamen örten peçeler olduğu gibi yarım peçelerde dönemde kullanılmaktaydı[151].



Resim 46: Feraceli Türk Kadını

[151] Ertan, Salalı, Demirel, ve Diğerleri, "Türk kadın Kıyafetleri (XVI-XIX. Yüz Yıl)", s.29.

Kadınların kıyafeti devlet adamları için önemli bir mesele olmuştur. Kadınların irfanını yükseltmeyi aklına getiremeyen divan, onların hürriyetlerini kısmakla maksada erme amacını taşımıştır. Buna karşın, kadınlar istedikleri gibi giyinip kuşanmaya devam etmişlerdir[152].

5. 17 - 18. YÜZYIL AVRUPA VE OSMANLI KADIN KIYAFETLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMA

İstanbul'un fethinden sonra kentli Osmanlı kadınlarının giyimlerinde değişiklikler yaşanmış, bu dönemde saray Müslüman kadın kıyafetlerinin hıristiyan kadınlarınkine benzememesi konusunda hassas davranmıştır. İstanbullu kadınların genel görüntüsü ise şu şekildedir; "Entariler" ayak bileklerine kadar uzanmakta, iki kat dikilmekteydi. Düğmeler yarıya kadar kapalı, yakalar açık, beller kuşaklı ve boyunda gerdanlık bulunmaktaydı. Saçlar uzun, arkadan omuzlar üstüne dökük bırakılır ve tepeye hotoz takılmaktaydı. İnce bir örtü hotozun üstünden ve ortalarından arkaya alınarak çenenin altına düğümlenip üzerine kurdelâ sarılmaktaydı[153].

Kent kadınları gezmek veya alışveriş için sokağa, pazara çıktıkları zaman giyimlerinde pratikliğe, rahatlığa değil kent imkanlarının sağladığı modaya, zarafete, gösterişe önem vermekteydiler. Küçük kentlerde az çok başkent kadınlarının giyim kuşam izleri görülmekte, başkentli kadınlar ise saray fermanlarının yönetiminde, kendi zevk ve alım güçlerini yansıtmaya çalışırlardı. Fermanların sıklıkla çıkarılması, belirlenen giyim ölçülerine kadınların ara sıra uymadıklarının bir göstergesi, yasaklamaların da katı bir şekilde uygulanmadığının bir göstergesidir[154].

[152] Refik, s.79.
[153] Aktaş, s.54-55.
[154] Aktaş, s.56-57.



Resim 47: İpek Pazarı



Resim 48: Divanda oturan İstanbullu kadın

Meşrutiyetin ilanı, kadınların dış giyimlerinde değişmelere neden olmuş, İslam, Avrupa ve Rus kadın kıyafetlerinin karışımı bir sokak kıyafetinin ortaya çıkmıştır. Peçe yüzü saklamaktan çok süs olarak kullanılmakta, Avrupa kadın kıyafetlerinde görülen yandan düğmeli botlar, çoraplar, eldivenler kullanılmaya başlanmıştır[155].



Resim 49 : Feraceli Kadın Kıyafeti örneği ve döneme ait ayakkabı örnekleri

[155] Aktaş, s.85.

Moda karşısında hür iradesini kullanan Osmanlı kadınları belli bir tarza sahip olanlardır. Batılılaşma ile birlikte Osmanlı kendi giyim tarzını kaybetmiş, karşısında kendisini durduracak giyim tarzıyla karşılaşmadığı için Batı modasının yaygınlaşması kolay olmuştur[156].

17. yüzyıl da Avrupa da ise sanatsal faaliyetler, giyim modasını etkilemiş, değişik stiller ve birçok biçim ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Avrupalı kadın kıyafetleri etkileyici ve özgür bir görüntü oluşturmuş, derin göğüs dekolteleri de bu özgür görüntünün örneğini oluşturmaktadır. Vücudu sıkı bir şekilde saran korselerin sağlığa zararlı olduğu öğrenildikten sonra moda akımı değişmiş, yerine bel kısmında biten kısa ipek ceketler giyilmeye başlanmıştır.

Bu dönemde kadın eteklerinin çizgilerini özel tasarlanan etek çemberleri belirlemiş ve kalçaların dolgun görünmesi için eteklerin altında destekleyici yastıklar kullanılmıştır. 17. yüzyılın ortalarında kadınlar busk denilen, metal, ahşap ya da fildişinden yapılan korseler kullanmış, kollar kısalarak daralmış, üst üste dantel bitişlerle süslenmiş, kadın ve erkek ceketlerinin belden kalçaya kadar olan kısımları, ikizkenar dörtgen biçimli parçalardan oluşmuştur[157].

17. yüzyılın ilk yarısında Avustralya'lı Prenses Anna'nın XIII. Louis ile evlenmesiyle İspanyol modasına daha fazla ilgi duyulmuştur. O dönemde omuzlara tutturulan kürk astarlı ince beyaz yakalar bu ilginin bir göstergesi olmuş, yine bu dönemde altın ve diğer değerli taşlarla işlenmiş kostümler aristokratlar tarafından giyilmiştir.

Bu dönemde saraylı kadınlar etek çemberlerinin yerine üç kat etek giymiş, ilk etek beyaz pamuklu kumaştan yapılmış, bunun üzerine hafif kumaştan yapılan volanlı bir çeşit elbise giyilmiştir. Daha sonra eteklerde detaylar dikkat çekmeye başlamış, ön kısımlarda önlüğe benzer bir parça, arkada katlar oluşturacak şekilde biçimlendirilmiştir.

---

[156] Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, "Kadın Giyimi", **Osmanlı Ansiklopedisi Tarih, Medeniyet, Kültür 7**, Ağaç Yayıncılık,, İstanbul, (1993), s.173.
[157] Dereboy, s.73.

En üste giyilen eteğin arka kısmında uzun kuyruklar bulunmakta, kollar bol, yırtmaçlı ve kenarları mücevherlerle süslenmekteydi. Bu kıyafetlerde bel aşırı şekilde dar, bel çizgisi önde sivrilerek bitmekteydi. Elbiselerin üzerine soğuk havalarda ağır kumaşlardan yapılmış bol pelerinler, dantel ya da kürkten kısa kaplar giyilmekteydi. Bu dönemin sonunda Avrupalı kadın kıyafetleri daha şık ve zarif bir hal almıştır.



Resim 50: 19. yy. Yakınçağ kadın giysisi

1620 yılında ise Amerika'ya gelen Avrupa'lılar moda anlayışlarını bu kıtaya taşımış, genellikle İngiliz kıyafetlerinden vazgeçmemişlerdir. Daha sade kıyafetler tercih edilmiş, kurdela, dantel, tüy, pahalı kumaşlar ve fantezi süsler tercih edilmemiştir[158].

Kostümlere beyaz ketenden kukuleta stili şapkalar ya da yüksek kalotlu taç şeklinde şapkalar tamamlamış, şapkaların kenarlarına kurdela geçirilerek bir toka ile tutturulmuştur[159].

5.1 KIYAFET MODASI AÇISINDAN

Moda, insanların farklılıklar arama, yeni ve değişik biçimler oluşturma tutkusudur. Moda daha geniş açıdan açıklanacak olursa, toplumdaki süslenme ve değişiklik yaratma ihtiyacından doğan yeni, geçici bir yeniliktir[160].

Osmanlı giyim kuşam kültürü, toplumsal hayatı oluşturan çok çeşitli inanç ve gelenekleri birbirinden ayıran, böylece cemaat kimliklerini dışarıya yansıtan bir semboller organizasyonuydu. Bu geleneksel dünyanın ortak olanaklarını paylaşan insanlar, hayatları boyunca giyim kuşamlarıyla birlikte toplumsal kimliklerini de üzerlerinde taşımış, hiçbir zaman bir başlık, ayakkabı ya da cübbe, kişisel bir zevkin seçimiyle giyilmemiştir. Bu kıyafetleri şekillendiren kültürler tarafından, Osmanlı toplumuna hazır bir şekilde sunulmuştur. Bu nedenle Avrupalı gözlemcilerin kaleminden çıkan gözlemler, ressamların canlandırdığı portreler dizisi, sembolizmin yanında toplumsal hayat tarzlarını anlama çabasının birer somut ifadesi olmuşlardır[161].

Yüzlerce yıl boyunca benzer özelliklerle devam eden Osmanlı giyiminde, çeşitli yazma kitaplar içine nakkaşlar tarafından yapılan minyatürlerde, surnamelerde ve yabancıların siparişi üzerine hazırlanan albümlerde görüleceği gibi bir renk cümbüşünün yaşandığı şalvar, iç gömleği, entari, kaftan, hırka, sarık, külah, tülbent,

[158] Dereboy, s.74.
[159] Dereboy, s.75.
[160] Şükran Komşuoğlu ve Diğerleri, **Resim II Moda Resmi ve Giyim Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986, s.2.
[161] Ekrem Işın, "Octavien Dalvimart'ın çizimleriyle 18. Yüzyıl Osmanlı Kıyafetleri", **4. Kat Yapı Kredi Sermer Çifter Araştırma Kütüphanesi Bülteni, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları**, S.3, (Ekim-Kasım-Aralık 2001), s.6

ferace, şal gibi birçok şey kullanılmıştır. Osmanlı Dönemi'nde 1554'den 1562'ye kadar Avusturya'nın İstanbul elçisi olarak görev yapan Ogier Ghiselin de Busbecq, Türklerin çoğunlukla "yeşil"i tercih ettiklerini ve giysilerinde bir sadelik ve tutumluluk olduğuna dikkat çekmiştir. Osmanlılarda Müslümanlar açısından "yeşil" ile birlikte önem verilen diğer bir renk ise "beyaz"dır. Hıristiyan ve Yahudiler başta olmak üzere gayri Müslimlerin kıyafetleri de birbirinden ayrı tutulmuş ve divandan çıkan hükümlerle belirlenmiştir. Her kesimin değişik şekillerde belirlenmiş kıyafetleri vardır. Bunun dışına çıkanlar ise uyarılmış ya da cezalandırılmıştır.

Sarayda giyilen kıyafetlerin halk tarafından giymesi yasaktı ve törenler ile seferde giyilenler günlük giyilenlerden farklıydı. Sultanların giyim-kuşamları pahalı ve lüks kumaşlardan dikili şalvar, gömlek, iç entarisi, ferace ve kaftanlarla birlikte farklı adlarla anılan başlıklardan oluşmakta, bayramlarda, cenaze ve tahta çıkma törenlerinde, elçi kabullerinde, savaşta giyilen giysiler ve renkleri farklılık gösterirdi.



Resim 51: Kitap okuyan Sultan

Kadınların giysileri ve aksesuarları da dikkat çekmekte, giydikleri entari, ferace, şal ve şalvarlarla Batılı yazarların dikkatini celb etmekteydi. Sokağa çıkan kadınlar kıyafetlerini ferace veya çarşafla tamamlamışlardır. Kadınlar ve çocukların kendilerine göre olan giyimleri, yüzyıllarca geleneksel olarak devam etmiştir.[162]



Resim 52 : Cariye

[162] http://www.yenikosova.com/osmanli-tarihinin-bir-aynasi-kiyafetler/, 3 şubat 2015.

17. yüzyılda Avrupa da orta sınıfın modaya olan ilgisiyle beraber moda hareketleri hız kazanmıştır. Üst sınıf bu ayrımı belirginleştirmek için giyim tarzlarıyla öne çıkmak istemiş ve her yeni moda akımı orta sınıfın, üst sınıfın stilini taklit etmesi ile üst sınıf yeni stiller ortaya koymak zorunda kalmıştır[163].



Resim 53: 17. yy. Barok dönem kadın giysisi

[163] Dereboyu, s. 72.

18. yüzyıl modasında renk ve çizgisiyle ilgili yeni düşünceler ortaya çıkmıştır. Bunlardan yaygın olarak kullanılanı "apron" denilen önlüktür. Apron, çok işlemeli, bazı zarif giysileri süslemede kullanılmıştır. Soylu bayanların tercih ettikleri önlükler, süslü dantellerle ve küçük çiçeklerle bezenmekteydi[164].

18. yüzyılda Madene de Pompadour, 15.Louis'nin beğendiği, siyasal etkisi olan ve güzel sanatların yaygınlaşmasında öncülük yapan bir kadındı. Çin motifleri beğenisini yaygınlaştıran Pompadour, kadınların evreninin çiçek ve kuşlarla dolmasını sağlamıştır.



Resim 54: 18. yy. Rokoko Dönemi, günün moda giysisi içinde, Madame Pompadour'un, François Boucher tarafından yapılan portresi

Kadın giyimi, dantellerin, işlemelerin, ölçüsüz etek kafeslerinin ve çok geniş perukaların parlaklığını yansıtmaktaydı. El kürkleri daha büyük, eşek derisi, horoz tüylerinden ve işlemeli yapılmaktaydı. Daha sonra İngiliz modası, Fransız çizgilerini sadeleştirmeyi denedi ve küçük bir ceket ile yumuşak bir etekten oluşan İngiliz rob'unu

[164] Komşuoğlu ve Diğerleri, s.191.

ortaya çıkartmışlardır. Bu etek, bel çizgisinin altında, at saçından küçük bir yastığı olan, iç etekliğin üstüne giyilmekte ve genellikle beyaz dantellerle süslenmekteydi[165].

19. yüzyılın ikinci yarısından önce, bugünkü anlamıyla moda'dan söz etmek zordur. İkinci endüstri inkılâbıyla, toplumda giyim anlayışı da değişmiştir. Özellikle Fransızlar için moda, alışkanlık haline dönüşmüştür. Toplumda uzun süren modalar, iyice yerleşerek gelenekselliğe dönüşmüştür[166].

Bu yüzyılda kadın giysilerinin belirgin özellikleri, dar olan ve sivrilerek son bulan beden çizgisi, dirseğe kadar olan kol kenarlarında dantel volanların kullanılması ve kuyruklu olmasıdır[167].

Kadınların bu dönemde topukları yedibuçuk santimetre olan terlikler giydikleri görülmektedir. Ayakkabı altına giyilen bu nalınlar Osmanlılar'dan, önce İtalya'ya daha sonra Fransa'ya geçmiştir. Kadınların tercih ettiği bu nalınlar yürüyüşü oldukça güçleştirmiştir[168].

19. yüzyılda, ticaret ilişkilerinin ve ulaştırma araçlarının gelişme göstermesi, sanayide sürekli ilerlemeler ve makinaların geliştirilmesi sonucu üretim büyük ölçüde artmış, kadın emeğine olan ihtiyaç sebebiyle kadının iş hayatına girerek ekonomik bağımsızlığına kavuşması, değişik sanat akıları, modanın yayılmasında basının etkisi, reklam kuruluşlarının gelişmesi gibi etkenler giyim kuşamda da değişimlere neden olmuştur. Sonuç olarak giyim, giyimde aşırılıklar yok olmuş, yalınlık ve kullanışlılık önem kazanmıştır[169].

19. yüzyılda Paris yine moda merkezi olma özelliğini korumuş, diğer ülkelerde küçük değişiklikler olsa da çizgilerde hep Paris modası etkili olmuştur.

Bu dönemin giyim özellikleri, önemle belirtilmesi gereken çizgiler taşımakta, yıllarca İmparatorluk çizgisi, yüksek bel çizgisi ve tümüyle beyaz giysiler moda olmuştur. Fakat giderek süslenmenin etkisiyle daha ağır bir şekil almıştır.

---

[165] Komşuoğlu ve Diğerleri, s.193.
[166] Komşuoğlu ve Diğerleri, s.2.
[167] Komşuoğlu ve Diğerleri, s.189.
[168] Komşuoğlu ve Diğerleri, s.190.
[169] Komşuoğlu ve Diğerleri, s.195-196.

Güneş şemsiyeleri, özellikle beyaz pamukludan olan sabah giysilerini tamamlamış, giysilerin kolları ve omuzları küçük büzgülerle süslenmiştir[170].

Kıyafetlerde, bel çizgisi giderek doğal yerine ulaşmış, romantik dönemin yeni çizgisi kararlı ve sessizce ortaya çıkmış, bayanlar sıkma bel görünümüne özenmişlerdir. Zengin eteğin üstüne bel çizgisini sıkarak belirleyen korse görevindeki kemerler takılmış, tafta ve kadife türü kumaşlar tercih edilmiştir.

İtalyan dergisi "Corriere Delle Dame", 1832 yılınfa dönemin tipik giysilerini ve bazı eğlenceli saç biçimini göstermiştir. Genç bayanların akşam kıyafetleri çoğunlukla dekolteli, rölyef halinde pileli, renkli kadife ve büzgü kabartmalardan oluşan çapraz şeritler halindedir. Saç düzeni ise horoz ibiği şeklinde ve küçük bukleler altında yükselmektedir[171].

[170] Komşuoğlu ve Diğerleri, s.197.
[171] Komşuoğlu ve Diğerleri, s.199.



Resim 55 : 19. yy. Yakınçağ kadın giysisi

1837 yılında, elbise eteklerine yine çemberlel geniş görünüm verilmiş ve bunların altına iç pantolon giyilmiştir. Paçaları dantel fırfırlarla süslenen bu pantolonlar, etek uçlarında görünmüş, beden kısımları dar, bel bölgeleri ince olarak tasarlanmıştır[172].



Resim 56 : 19. yy. yakınçağ, kadın elbisesi ve iç pantalon

3. Napolyon'un sarayında, kadın terziler İspanyol İmparatoriçesinin beğenisine, kadın eteği için yeni bir destek olan "cirinoline"i sunarlar. Cirinoline (krinolin), sert kumaştan yapılmış, kabarık etekli kadın giysisi olup, tek çemberli bir eteği olan, koni biçiminde bir giysi öğesidir. Daha sonra İngiliz Thomson, demir kafesi yaratmış,hemen sonra Fransız Delirac bunu daha hafif ve kullanışlı şekle dönüştürmüştür. Kadınlar bu kafesin üstüne, ipekli, muslin ve çoğunlukla dantelli etekler giymeyi tercih etmiş, en üste giyileni çoğu kez kurdeleler, kırmalı danteller ve çiçeklerle süslenmiştir.

On yıl gibi bir süre içerisinde krinolin tüm kadınları tarafından tercih edilir hale gelmiştir. Ancak, saray baloları, aristokrasinin akşam eğlencelerinde güzel bir görüntü sağlayan bu giysi, burjuvazi arasında garip ve kaba kalmıştır. Nedeni ise giysinin görkemi ile burjuvazinin hayat biçiminin birbiriyle çelişkisidir.

[172] Komşuoğlu ve Diğerleri, s.200.

Bir süre sonra krinolin yerini "yarım crinoline" e bırakmış, bu yeni moda da kadınlar arasında etkili olmuştur. Bu giysi, 18. yüzyılın sonlarında modaya girmiş ve doğu etkili olan dantel şallarla tamamlanmış, çok ünlü olan Hint desenli ince kumaşlardan işlemeli olarak üretilmiştir.

1869'da Kraliçe Victoria ve Prenses Metternich, crinoline'i istememiş ve yeni bir kadın giyimi sunmuşlardır. Bu yeni giyim şeklinde, eteğin katlarından birisi arkaya çekilir ve kalça üstünde kıvrımlar, kabarıklıklar oluşmaktaydı. Bu moda 1870 yılında abartılı bir hal almış, etekler önde yere değmekte, arkada ise kuyruk oluşturmaktaydı[173].

5.2 KIYAFET BİÇİMİ AÇISINDAN

Eski Türk kadınlarının giyimi, iğneden ipliğe tüm özellikleriyle, sanat ve zevki yansıtmaktaydı. Kumaşlar, kesimleri, toka, düğme gibi tüm aksesuarları, baş süslemeleri, çorap ve pabuçları, takı ve mücevherleriyle bütün olarak ele alındığında, kadın kıyafetleri, uyum, canlılık, zariflikle dolu özellikler taşımaktadır[174].

Osmanlı döneminde kadınlar ve erkekler tarafından temel olarak giyilen kıyafetler iç gömleği, entari ve şalvardan oluşmaktaydı. Bu giysiler dönemin modasına göre çeşitli boylarda ve büyüklükte yapılmışsa da kesimleri aynı olmuştur[175].

Önden açık ve yanları yırtmaçlı entariler Türkler tarafından bazı zamanlar bele toplayarak giyilmiştir. Bu geleneğin Selçuklu döneminden itibaren var olduğu bilinmektedir.

Türkler Avrupa fetihlerinden sonra 16. yüzyıldan itibaren Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da fetihler yapmış ve bu bölgelerde kültürlerini yaymışlardır. Oryantalist ressamların sevdiği konular arasında bu bölgenin insanları olduğu için, 18. yüzyıldan itibaren giysiler onlar tarafından resmedilip belgelenmiştir[176].

Türk giyim geleneği yüzyıllar boyunca kesim özelliği açısından geleneksel anlayış ile devam etmiş, 17. yüzyıl da batıdan gelen etkilere paralel olarak, işleme

[173] Komşuoğlu ve Diğerleri, s.202.
[174] Araz, "Eski Türk Kadın Kıyafetleri", s.10.
[175] Lale Görünür, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Kadın Giysileri - Sadberk Hanım Koleksiyonu,** İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi Yayını, 2010, s16.
[176] Görünür, s.13.

teknikleri ve bazı süsleme özellikleri açısından batıdan etkilenmeye başlamıştır. Yüzyıllar boyunca, dokumaların enlerinin izin verdiği ölçüde, basit kesim teknikleri devam ettirilmiştir. Kıymetli kumaşları ziyan etmeden kullanmanın önemini bilen terziler, kıyafetlerin göz oyalayan, canlı parlak renkleri ve hoş görünüme sahip kumaş desenleri ile ustaca yapılmış işlemeleri ile sanat eseri estetiği taşımışlardır. 18. yüzyılın ortalarına doğru elbiselerde etek boyu ayak bileklerinin üzerine çıktığı görülmekte, yaka göğüsleri gösterecek şekilde açık kesilmiştir[177].



Resim 57: 18. yy. Entari- İpekli dokuma, ipek iplik, simli harç

[177] Görünür, s.17.



Resim 58: 18. yy. Entari – İpekli dokuma, ipek iplik

Avrupa da Rönesans döneminde giysiler kadife, ipek, altın işlemeli kumaşlar gibi pahalı kumaşlardan yapılmaya başlanmıştır. “Gotik modaların abartıları ile kıyaslandığında, bu giyim tarzı, daha önceden gelmiş olanların tümünden kendini kurtardığı ölçüde doğaldı”. Kadınların giysileri ince belli formu ile kadınların doğal biçimini vurgulamış, geniş katlanmış bol etek, sıkıca saran beden V yaka formunu yuvarlak veya kare dekolteye bırakmıştır. Etekler giderek genislemiş ve tüm Avrupa’da çemberli İspanyol etekleri moda olmuştur. Günümüzde tarlatan olarak bildiğimiz, balina kemiğinden yapılmış astar olarak ‘karkas’ adı verilen sert bir keten kullanılmış ve eteğin içine takilarak daha geniş durmasini sağlamıştır. Balina kemiğinden yapılan diğer

bir kıyafet parçası da korselerdi. İnce görünmek için takılan korselerdeki kemikler çok fazla sıkıldığı için organlara zarar vermekteydi ve ilerki dönemlerinde okadar sıkılırdı ki iki el bele koyulduğunda kavuşmaktaydı ve bu korseler zamanla alışkanlık haline ve modaya dönüşmüştür. Çemberli etek, olabilecek en fazla genişlikte olur, eteğin bol kısmının, davul benzeri bir görünüm aldığı görülmektedir. İspanyol stili bu elbisenin etek gibi kolları da çan şeklinde tasarlanmış, dirsek kısmına kadar dar, parmak ucuna kadar olan kısım geniş bir görünüme sahiptir. İspanyol kol stili olarak günümüze kadar gelmiş olan diğer bir kol stili karpuz kol dediğimiz şekilde, dirsek kısmına kadar kabarık, bileğe kadar dardır. Basit, dar kola konfor ve zarafet için yırtmaç ilave edilmiştir. Camicia dediğimiz içlik bluzların yaka ve kolları kıyafetlerin yırtmaç ve dekoltelerinden çıkarılmaya başlanmıştır. Bu giysinin üzerine ön parçaları açık palto tarzında başka bir kolsuz giysi giyilmekteydi[178].



Resim 59: Rokoko Dönemi Kadın Kıyafeti

[178] "Dönemler ve Giyim - Kuşam", (Ocak 2013), http://www.modagezgini.com/donemler-ve-giyim-kusam/, 10.02.2015.



Resim 60: 1770 civarı, Krem saten üzerine İlkbahar çiçek desenleri çalışılmış, zincir dikiş ve ipek kurdele işleme, nakışlı, dönemin Fransız modasını anlatan elbise örneği.



Resim 61: Eteğin kabarık görünmesini sağlayan çember

Lady Montagu 18. yüzyılın önemli bir tanığıdır ve kardeşi Lady Mar'a Edirne'den gönderdiği mektubunda, kendisi için hazırlanan Türk kıyafetini detaylı bir şekilde anlatmıştır. Montagu şalvar, ince gömlek ve uzun entari giydiğini anlatmış ve gömleğin kenarlarının işlemeli, yakasının elmas bir düğme ile kapandığından bahsetmektedir. Entarisi, vücuda oturan bir erkek ceketi gibi boyu kısa, kolları uzun, elmas ve inci düğmeleri ile sırma işlemeli olup yakası da açıktır. Entarisinin üzerinde vücuda oturan kaftanı vardır ve etekleri topuğa kadar uzanan kaftanın kolları uzun ve bileklerinden sarkmaktadır. Belinde mücevherli tokası bir kemer, mevsime göre giyilen bol cübbelerden söz edilmektedir. "bunların ağır brokar kumaşlarla kaplanmış ermin ya da samur kürkünden yapıldığını, kollarının ancak omuzların hemen altına kadar olduğunu söylemektedir. Kendisininkinin de yeşil renkli ve altınla dokunmuş brokar olduğunu

yazmıştır. Resimlerinden anlaşıldığı üzere kürkü ermindir. Ayağına ise beyaz keçi derisinden sırma işlemeli terlik giymiştir."



Resim 62: Lady Montagu

Benzer kıyafetler 19. yüzyılda da devam edecek ancak geleneksel kıyafet kesimlerinde ve süslemelerinde Avrupa kıyafetlerinde görülen kesim ve ayrıntılar görülmeye başlanacaktır[179].

[179] Görünür, s.20.

1830 yılında buharlı gemi seferlerinin düzenli olarak devam etmesiyle İstanbul'a Avrupa'dan gelen ziyaretçilerin artması ve Avrupa mallarının piyasa da bulunması, Osmanlı kadınlarının Avrupa modasını daha iyi tanımasına neden olmuştur. TSM de Miss Pardoe'nun anlatımlarına benzer 13/2082, 13/2083- 13/2084 envanter numaralı, üç parçadan oluşan kıyafetler vardır. Üçlü kıyafetin ceketi Avrupalı bir görünüme sahiptir ve ceket kısa, dar, önde iki ucu kavuşmamaktadır. Kolları geniş, manşetleri uzun, takma kollu, göğüs kısmında pensli ve geleneksel Osmanlı kıyafet yapısına uymadığı görülmektedir[180].



Resim 63: 19. yy. üç etek entari

[180] Görünür, s.21.



Resim 64: İkietek entari

Entari adı verilen giysi, 19. yüzyılda çeşitlenmeye başlamış ve farklı kesim özelliği olan giysi "entari" adı verilmiştir. Geleneksel kesime sahip, önden açık entariler yerlerine önü kapalı entariler tercih edilmiş, üçetek entarilerin yanı sıra "ikietek entari" denilen önü kapalı, yanları derin yırtmaçlı, şalvarla birlikte giyilen uzun etekli, etekleri bele toplanabilen bir tür ortaya çıkmaktadır[181].

17. yüzyıl'ın ikinci yarısında Fransa Sarayın da zariflik ve uygarlık anlayışıyla şatafatlı yaşam tarzının kıyafetlere yansımasıyla başlamıştır. Bu yansımalar, saraylar daki görkemli perde tasarımlarından esinlenerek giysilere uyarlanan çift sıra drape, pile ve işlemeli taşlarda kendini göstermiştir. Şatafatlı kostümleri en iyi anlatan detaylar, altın varaklar ve gül desenleridir. Bayan kostümlerinde ağır astarın yerini daha zarif pamuklu, ipekli astarlar almış, etekler iki parçadan ibaret olup üst-üste giyilmekteydi. Alt etek (Fripon) yapımında daha çok açık renk kumaşlar kullanılmış, üst etek (Modest) koyu renk kumaştan yapılmış ve eteğin kenarı drape olarak süslenmekteydi. Drape süsleme, geniş ve omuzları açık bırakan dekolteli yakalarda da uygulanmaktaydı[182].

[181] Görünür, s.23.
[182] http://www.modagezgini.com/donemler-ve-giyim-kusam/. 10.02.2015.



Resim 65: 17.yy ikinci yarısı kıyafet modasını anlatan kadın giysisi



Resim 66: 17.yy ikinci yarısı kıyafet modasını anlatan kadın giysisi, arka görünümü



Resim 67: 1770 civarı, İngiliz modasına benzer, arka etek kısmı dökümlü, eteği daha kısa olan Fransız modası kıyafet örneği.

Avrupa giyiminden etkilenerek ortaya çıkan diğer entari biçimi de çan biçiminde etekli, ön açıklığı göğüs altına kadar olan, tamamen önden açık olmayan, takma kollu, yuvarlak yakalı , bele oturmayan, üst kısmı dar, eteği bol ve arkası kuyruklu, ön tarafına göre daha uzun tek parça entarilerdir. Bu entariler kadife ve ya atlas kumaştan yapılmış, dival tekniğinde sırma ile yoğun bitkisel motifli kompozisyonla işlenmiş "bindallı entari"dir. Bu tür kesimde, Avrupa modasına uygun vücuda oturan etek-bluz kıyafetlerle rahat ev kıyafeti olarak da giyilmiştir[183].



Resim 80: Bindallı Entari

[183] Görünür, s.23.



Resim 69: Bindallı Entari detay



Resim 70: Bindallı Entari detay

19. yüzyılda İstanbul'da hazır üretilmiş giysi satın alma imkanı oluşmuş, "bindallı entari" adı verilmiş kadifeden ya da ipekli kumaştan yapılmış, sırma işlemeli giysiler, Avrupa modasında etkili olmuştur. Tek etekli ya da dört peşli denilen önü kapalı boy entarileri çarşıdan satın alınmaktaydı. Bunlar kutu içerisinde satıldığı için "kutu entarisi" olarak bilinmektedir.



Resim 71: 19. yy sonu kadife,sırma dantel, bindallı entari.



Resim 72: 19. yy sonu kadife,sırma dantel, bindallı entari detay



Resim 73: 19. yy sonu kadife,sırma dantel, bindallı entari detay

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı kadın kıyafetlerinin büyük değişiklikler gösterdiği bir dönem olmuş, geleneksel giyim tarzından uzaklaşıp, tamamen ithal edilen bir modanın etkisine girildiği bir dönem yaşanmıştır. Öncelikle değişiklikler Avrupa giyim unsurlarından ve detaylarından etkilenirken, 19. yüzyılın ortalarından itibaren geleneksel giyimi Avrupa modasına uygulayarak kıyafetler birbirine karıştırılmıştır.

Sarayda başlayan Avrupa tarzı kıyafet modası yüzyılın sonuna doğru Osmanlı başkentinde ve diğer kentlerde de görülmeye başlanmıştır. De Fontmagne 19. yüzyılın ortasında moda değişimin saray tarafından yönlendirildiğini ve Sultan Abdülmecit'in bu konuda ki yerini aktarmaktadır:

" Kadınların ev kıyafetleri oldukça sadeleşmiş. Eskiden geçimini ancak temin eden bir erkeğin karısı bile brokar ve kürkten vazgeçemez, mücevher takmakta ısrar ederken, şimdi kimse bu kadarını düşünmüyor. Başlıkları yok artık. Ev içi kıyafetleri göz alıcı olmamakla beraber, eski Yunan kadınlarının kıyafetlerini hatırlatan elbiseleri var. Göğüste kavuşarak kapanan hafif kumaştan yapılan bu elbiselere "entari" deniliyor. Bele bağlanan ipek veya kaşmir kuşak, endamın inceliğini ve zerafetini ortaya çıkarıyor. Kadına böylesine yakışan bu kıyafeti kaldırmak için, kadınlara düşman olmak gerekir. Ama ne yazık ki, buna da karışan oldu. Şüphesiz gözdelerinden birinin kaprisine baş eğen Sultan Abdülmecid, üç gün sonra yapılacak düğün şenliği için, bütün saray kadınlarının frenk usulü korseler giymelerini emretmiş. Beyoğlu'ndaki bütün terzilerin işi başından aşkın,... Osmanlı kadınları da ilk olarak balina ile sıkışmanın tadına bakacak"[184]. De Fontmagne'nin gözdeler hakkındaki görüşlerinde yanılma olsa da, Osmanlı kadınlarının korse giyeceği konusu doğrudur.

Rokoko dönemi olarak adlandırılan 18. yüzyıl da kıyafetler acayipliği, asimetrisi, detayların inceliği ve hafifliği ile göze çarparmakta, süslü güzelliği daha fazla kumaş kullanımıyla vurgulanmaktaydı. "Yaka kısmının sırtı kapanarak kareden U şeklini alması onu kendi içinde ayıran bir diğer özelliktir…" Kadın giysileri, dantelli ve şeritli, dar kollu bedene sahip, sırt kısmında uygulanan biritler, ön kısımda da kullanılmış ve kıyafetlere farklı bir hava katmıştır. Farbalarda, yakalarda ve kollarda fırfır detaylar sıklıkla görülmekte, konik etekler, dönemin çok çarpıcı giysilerinden biri

[184] Görünür, s.24.

olarak dikkat çekmekteydi. Krinolin etek olarak biliniyordu ve etekler önceleri dairesel, daha sonra oval olarak, kemik veya metal çemberlerle takviye edilerek kabartılmaktaydı. “Bedenin korsaj halini almasıyla daha da küçüldü ve “camicia” içliklerin yakaları dantellerle süslenmesiyle daha ön plana çıkmasını sağladı.” Bu dönemde iç giysiler saç stilleri ve kullanılan yelpaze, eldiven gibi aksesuarlar önemli olmuştur.



Resim 74: 1790'larda moda olan baskılı ipek kumaş üzerine, yün şal uygulanmış ve ustaca birbirine dikilmiştir. Daha sonra dikilen parça vücuda düzgün oturması için astar kullanılmış, üzerine pile uygulanmıştır.



Resim 75: 1910 civarı, yüksek belli, şönil işlemeli İngiliz gece elbisesi

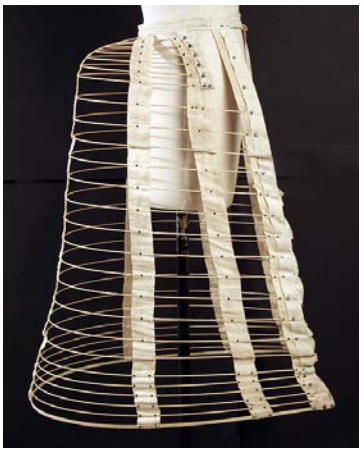


Resim 76: Madame Pompadpur

1775 ve 1825 yıllarını içine alan Klasik dönem, Barok ve Rokoko dönemin de fazla süslenmenin ve abartının karşılığı olarak doğmuş, yeni sosyal değerleri barındıran, gelenek ve değişim arasındaki çatışma arasındaki önemli bir dönem ortaya çıkmış, zengin fakir gözetmeksizin herkese hitap ederek evrenselleşmiştir. Zengin kişilerin zamanla eteklerinin kuyruklarından ve çemberlerinden şikayet etmesiyle yeni bir giyim tarzına ortaya çıkmıştır. Bu dönemde daha fazla kıyafet üretilmekte, günlük ya da gecelik diye ayrılan kostümler tek tipleşmeye başlamıştır. Gece bir davete ya da toplantıya katılacakları zaman bayanlar günlük kıyafetlerinde şıklıklarını tamamlamak için farklı takılar, aksesuarlar kullanmış, moda da farklı bir adım atılan bu dönem de kabarık etekler çemberler daraltılmış veya ortadan kalkmış, eteklerin boyları kısaltılmış, jüponlar yalnızca yastıklarla desteklenmiştir. Kıyafetlerin bellerini sıkan korsajlar, yerine yüksek belli düz büzgülü elbiseler tercih edilmiş, erkeklerin ceketlerinden esinlenerek yapılan cepkenler ve büstiyerler döneme hakim olmuştur.



Resim 77: Omuz ve kol yerlerinde işleme uygulanmış, içte moda olan çember kullanılmış, kadın elbisesi



Resim 78: 1869 yılına ait İngiliz, koton, krolin örneği



Resim 79: Etekleri yandan tutturulmuş, bele oturan kadın kıyafeti



Resim 80: Yaklaşık 1894 yılına ait Amerikan modası gece elbisesi. Mavi-siyah ipek kumaştan yapılmış, abartılı kolları olan, kelebek desenli, boncuk işlemeli, payet nakış elbise.

Tamamen Avrupa modasının hakim olduğu kadın kıyafetleri, artık etek ve bluz olmak üzere iki parçadan oluşmakta, geleneksel Osmanlı kıyafetlerinden farklı olarak ölçüler alınıp, giyecek kişinin üstüne uygun olarak dikilmekteydi. Bluzlar balenlerle vücuda oturmakta ve kullanılan takma kollar genellikle kabarık yapılmaktaydı. Etekler ise evaze kesimli olarak parçalı dikilmekte ve bazen arkasında uzun ya da kısa kuyruğu bulunmaktaydı[185].



Resim 81: 19. yy. sonu gelin kıyafeti

[185] Görünür, s.25.

Avrupa kesimli kıyafetler İstanbullu usta terziler tarafından kumaş ziyanı yapılmadan dikilmekteydi. Avrupa kesim giysiler ise birçok parça kalıba göre kesilmekte ve vücut ölçülerine uygun olarak birleştirilmekteydi. Geleneksel kadın kıyafetlerinde kemerle veya kuşakla bele uydurma yapılırken, Avrupa kıyafetlerinde ise korseler ve ya balenler yardımıyla vücuda uyumlu bir şekilde dikilmekteydi fakat bu dönemde yaygın olmamasına rağmen geleneksel giysiler tercih edilmekteydi[186].

Eski kadın giyiminde kesim moda kavramını yansıtmaktaydı. Abaza kesimi cepken, topuk kesimi entari, Cezayir kesimi şalvar, İstanbul kesimi fistan ve bunun gibi kesim çeşitleri yüzyıllar içinde kadın giyimini biçimlendirmiş ve renklendirmiş modalardır[187].

Romantizm dönemi, Klasizm edebiyatına ve stiline tepki olarak ortaya çıkmıştır. Edebiyat ve müzikle ilgili olarak başta İngiltere ve Almanya olmak üzere tüm avrupa ülkelerinde etkili olmuş, öncülüğünü Fransız yazar Victor Hogo yapmıştır. Romantizm dönemine Fransız ihtilali ve sanayi devriminin etkisi olmuş, kültürlü insanların sayısı artmaya başlamış, kadınlar kiliselerde ve yardım kuruluşlarında yer almaya başlamıştır. Dönemi anlatan giyim tarzı 1815-1840 yılların da İtalyada kendini göstermiş, bu dönemde göğüs altına kadar çıkan elbiselerin bel çizgisi, olması gereken bel hattına indirilmiştir. Desenli emprime kumaşların üretimi ile el işçiliğinin yerini kumaş işçiliği almış, kıyafetlerin belden aşağısı pile veya büzgü olarak inmiş, yaka veya omuzlara da pilelerle hareket katılmıştır. Bel kısımları sade bırakılmış ya da sade bir kemerle tamamlanmıştır.

Büyük Britanyanın (İngiltere) Victoria devri sanayi devriminin yükselişi ve Britanya İmparatorluğunun yükselişi olarak kabul edilen sürece Victoria dönemi denmiştir. Bu dönem Kraliçe Victoria'nın 1837 de tahta çıkıp 1901 yılına kadar hüküm sürdüğü ve İngiltere'nin en zengin olduğu dönemdir. (1830-1880) Napolyon Avrupa'yı savaşa mahkum ederken, ingiltere ayrı bir kara parçasında olduğu için gelişimine devam etmiş ve dünyanın en modern, en güçlü ve en zengin imparatorluğu haline gelmiştir. "Kraliçe Victoria, gençliğinde Avrupa'nın stil öncülerinden biri olarak Kabul

[186] Görünür, s.29.
[187] Araz, "Eski Türk Kadın Kıyafetleri", s.13.

edilmiştir.” Bu dönemde Victoria’nın, birçok farklı kumaştan aynı elbise modelini yaptırdığı, kalp kesimli dekolte yakalar ve kabarık kolların hakim olduğu, elbiselerin eteklerinin ön kısmının düz, arka ve yan kısımlara hareket verilmesi dönemi anlatan ‘Victoria elbiseleri’(Victoria Stili) olarak bilinmesine yol açmıştır. Klasizm dönemin de ön plana çıkarılmayan toplama etekler ve drapeler bu dönemde kendine has bir tarla yeniden görülmüş, eskiden kullanılan çemberli jüponlar etek ucuna kadar inen kat kat drapelerin tutturulmasıyla geri gelmişti. 1861 yılında Victoria’nın eşinin vefatıyla inzivaya çekilmesi halkı yasa boğar ve yas nedeniyle giyilen siyah elbiseler moda olmaya başlar ve bir takım değişikliğe uğrar. “Giysilerin kabarık kolları düz bir form alır, yakalar kapanır koyu tonların hakim olduğu bir dönem ‘Victorian sonrası’ dönem olarak bilinir”.



Resim 82 : Yaklaşık 1894 yılına ait, Fransız modası, keten takım elbise, kırmızı-kahverengi tonlarında.

5.3 KIYAFETLERDE KULLANILAN KUMAŞLAR VE MALZEMELER AÇISINDAN

Dekorasyonda, giysilerde ve bunların yapımında kullanılan kumaşlar Doğu'nun görkemini bizlere göstermektedir. Uzun yıllar boyunca ipeğin ve kumaş boyalarının birçoğunun Doğunun elinde olması, Doğu'nun dokumacılıkta ön plana çıkmasının nedeni olmuş ve kumaşların zengin renkleri, günümüze değin, Batı dokumalarının sade olan görüntüsüyle çelişmektedir[188].

Osmanlı döneminde dokuma kumaşlara iki nedenden dolayı büyük önem verilmekteydi. Önceleri, göçebe çadırların tek süsü ve rahatlığı olan dokumalar, Türklerin 18. yüzyıla kadar korudukları çadır kültürünü yansıtmaktaydı. Dekorasyon öğesi olarak kullandıklarında ise görkemi ve şıklığı yansıtmaktaydı. Birbirlerinden farklı olan idari toplumların, sınıf ayrılıkların, dinsel ve etnik grupların, giyimle ayırt edilmesine yardımcı olmuştur. Bu konuda sayısız ferman çıkarılmış ve bu kıyafetlerin nasıl taşınacağı, rengi, kesimi, dokumanın niteliği kurallarla belirlenmiştir. Osmanlı döneminde hiyerarşi ve farklılar bu yolla korunmuştur. Böylece mevkilere göre giysinin ve dokumada belli bir niteliğin denk düşmesi sağlanmıştır.

Osmanlı döneminde kullanılan en değerli hammadde ipekti ve bu büyük kervan yolunun son durağı Bursa'ya kadar ulaşıyordu. Bu kentte, 1500 yılında binden çok dokuma tezgâhının var olduğu bilinmektedir. 16. yüzyılın başında, sarayın kaliteli dokuma ihtiyacı bu kentten karşılanmaktaydı. 1505 yılına ait bir döküm, Bursa da otuz kaftanın haricinde başka giysilerin, diba ve kadife dokumanın bu kentte üretildiğini ortaya çıkarmaktadır. Aynı yüzyıl içinde bu kentte ipek üretilmeye başlanmıştır fakat bu üretim Doğu'dan yapılan ithalata son verecek boyuta ulaşamamıştır[189].

[188] Stefanos Yerasimos, **İstanbul İmparatorluk Başkenti**, İstanbul: Osmanlı Bankası Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s.322.
[189] Yerasimos, s.322.



Resim 83: Genç Rakkase, Levni

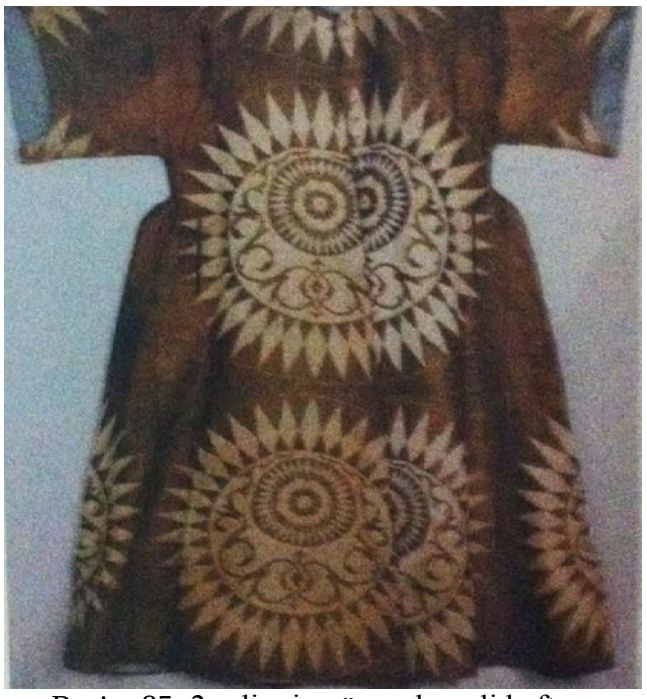
I. Selim zamanında saraydaki dokuma tezgâhları hususunda yeni düzen getirilmiş ve padişahların giysilerinde kullanılacak en değerli dokumalar bu atölyede üretilmeye başlanmıştır. "Bursa'da ise devlet ricaline dağıtılmak üzere tasarlanmış sayısız hilât'ın yapımında kullanılan daha sıradan kumaşların üretimi sürdürüldü". "Her çözgüde seksen iplikten oluşan yirmi çilenin kullanılmış olması; çözgünün 1920 gram ağırlığında ve doksan metre uzunluğunda olması gerekiyordu. İplik üretimi ve boyamada, yıkanmış ipek kullanılmalıydı; ipek ince olmalı ve boyanın kendini gösterebilmesi için bükülmüş iki kat iplikten dokunmalıydı. En çok kırmızı boya kullanılıyor ve bu renk, Hindistan'da yaşayan kırmızı böceğinin üstderi bezlerinde salgılanan bir maddeden elde ediliyordu (lâk)". Bursa'da üretilen önemli ipek çeşitleri ise; Atlas, Serenk, Seraser ve Kadifeden oluşmaktaydı.

XVII. yüzyılın ortasına kadar dokumacılık çok ilerlemiş, dokunan mamuller XVI. yüzyıl ikinci yarısına mı, yoksa XVII. yüzyıl ilk yarısına mı ait olduğunu anlamak güçleşmiştir. "Kumaşlar teknik açıdan XVI. yüzyıl kalitesindedir." "Klasik sanatın tutucu, kaidelere bağlı, ölçülü desenleri yerine nakkaşların hayal güçlerine daha fazla dayanan aynı kalıplar içinde daha neşeli, renkli çok orijinal kompozisyonların desenlerde yer aldığı görülmektedir. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı sanatında görülen batı tesiri kumaş sanatında da etkili olmuştur"[190].

[190] Salman, s.124.



Resim 84: Beyazıt'ın serenk kaftanı



Resim 85: 2.selim in güneş desenli kaftanı

XVIII. yüzyılda geçen asırlara göre daha fazla bir gerileme yaşanmıştır. III. Ahmet yayınladığı bir fermanda sırmalı kumaş üretimini yasaklamıştır. "Sadece saray için sırmalı kumaş dokunmuştur". Devrin minyatürlerinde de desensiz ve düz kumaşlara rastlanmaktadır. Avrupa etkileri her geçen gün daha da artmış, gerek kumaş ithalatı, gerekse Barok tarzı motifler, Osmanlı el dokumacılığına kötü etki etmeye başlamıştır. III. Ahmet devrinde askeri alanda olmasa da, sanatsal ve kültürel alanda XVI. yüzyıla duyulan özlem, yeniden gündeme gelmiş ve yaşatılmaya çalışılmıştır. Lale Devri olarak tarihe geçen yaklaşık 30 yıllık dönemde yine de güzel kumaşlar dokunmaya çalışılmıştır. Çelebi Mehmet Efendi'yle başlayan Fransız etkileri daha sonra İtalyan etkisiyle birleşerek Türk Rokoko Üslubu olarak kendini göstermeye devam etmiştir[191].

Bütün kıyafetlerde ana malzeme kumaşlardır. İnce dokumacılık dediğimiz ürünler olan kumaşlar hem ev tezgâhlarında, hem de dokumacı esnafının loncaları içinde üretilmekteydi. Çoğu zaman kadınlar kendi kullandıkları kumaşları evlerinde dokumaktaydı.

"Dokuma ipliğinin cinsi, bükümü, rengi, dokumaların atkısı, çözgüsü, boyası inceliği kalınlığı... Kısaca niteliklerinin tümü has olacak, koşullara uyacaktı".

Sadece bu vasıflara uygun kumaşlar piyasaya çıkartılıyor, sanat değeri taşıyan kumaşlara, loncanın izniyle, ustanın imzası atılıyordu. Dokumacılıkla eş değer olarak boyacılık, altın ve gümüş tel çekme, işleme sanatları da gelişmekteydi. Kumaşlara gösterilen bu özen ev tezgâhlarına da yansımaktaydı.[192]

Osmanlı dönemi kumaş dokumacılığını her ne kadar kaftanlar oluştursa da genel olarak incelediğimizde halkın giyimi bu üretilenlerden farklı durmaktaydı. Saraydaki süslü ihtişamlı kumaşlara karşılık, halk sade, düz dokumalardan yapılmış giysiler giymeye devam etmiştir[193].

[191] Salman, s.138– 139.
[192] Araz, "Eski Türk Kadın Kıyafetleri", s.13.
[193] Salman, s.60.



Resim 86: Osman gazi nin kaftanı (XIV.yy)

Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan Paris'ten gelmiş, yedi ayrı sayfa halindeki kıyafet modelleri bulunmaktadır. "Kendi içinde birden yediye kadar numaralanan yapraklar 1873-1874 yıllarına aittir. Birinin üzerinde soğuk damgayla çekilmiş "32 Passage Hazzapulo, Pera", yazısından, modellerin doğrudan saraya değil de önce Galata sarayın da bugün hâlâ mevcut Hazzapulo pasajına geldiği, saray kadınlarının daha sonra modelleri buradan temin ettiği anlaşılıyor." Belgenin asıl özelliği; saray kadınlarının terziye yazdıkları notlarla kumaş örneklerinin model sayfalarına iliştirilmiş olmasıdır. Notların bazıları bir kâğıda yazılarak sayfaya iğnelenmiş, bazıları kurşun kalem veya kamış kalem, mürekkeple sayfanın kenarına yazılmıştır. Dikilmesi istenilen elbiselere ait kumaş numuneleri; leylak, uçuk pembe, açık yeşil, mavi, saman sarısı, kanarya sarısı renklerinde, desensiz, düz, ipek kadife, canfes ve atlastır. Saray kadınları her türlü giysilerinin kumaşlarını ve aksesuarlarını Avrupa'ya ısmarlıyorlar, hazineden büyük paraların çıkmasına sebep oluyorlardı[194].

Kadın kıyafetlerinde kullanılan kumaşlar düz ve desenli olmak üzere iki türden oluşmaktaydı. Bunlar ipekli, yünlü, pamuklu, ipek-pamuk, ipek-yün karışımı olarak görülmektedir.

"Düz kumaşlar atlas, canfes, gezi, hare, kadife, kutnu, mantin gibi ipekliler; çuha, şayak, sof gibi yünlülerdi".

"Atlaslar parlak, sert hışırtılı; canfesler ince, mat dökümlü kumaşlardı. Al canfes en makbul tutulanıydı. Gezi ve hareler kendinden dalgalı, tok kumaşlardı".

Alaca, altıparmak, çitari yollu kumaşlardır. Şam alacası, Erzincan alacası, İstanbul çitarisi yollu kumaşların en tutulanı ve sevileniydi.

"İpek, pamuk veya yün karışımı kadifelerin düzleri kadar kabartma nakışları da ünlüdür"[195].

[194] Tezcan, **Topkapı Sarayı Müzesi Giyim Kuşam Koleksiyonu Saray Kıyafetleri**, s.525

[195] Araz, "Eski Türk Kadın Kıyafetleri", s.13.

Giyimde, düz kadife az kullanılmış, klaptanla, sırmayla veya dival işiyle süslenmiştir. Bu şekilde kumaşlar, dokunurken işlenmiş ya da sonradan işlenmiş olarak iki özellik kazanmış olurdu.

XVII. yüzyıl da zevke ve sefaya düşkünlük, zenginlerin saraya özenerek süslü ve pahalı kumaşlara yönelmelerinin aksine, giderek yoksullaşan halkta ise tersi bir etkiyle daha ucuz ve düz dokumalara karşı bir talep olmuştur. Bu gelişme XVIII. ve XIX. yüzyıl da daha büyük bir hızla yaşanmıştır[196].

19. yüzyıla tarihlenen değişik desenlerde çok güzel Sevayi kumaş örnekleri vardır. Sevayi, çok eski bir kumaş cinsi olup deseni klaptanla dokunmuş bir kumaştır[197].

[196] Salman, s.138.
[197] Gürsü, s.143.



Resim 87: Üçetek entari- sevai kumaştan dikilmiş entari

Avrupa'da ipek kumaş üretimi, 16. ve 17. yüzyıllarda, Anadolu üzerinden gelen ucuz ve nitelikli İran ham ipeği ile başlamış, yünlü kumaş üretiminin gelişmesinin kaynağı ise Doğu Akdeniz pazarı oluşmuştur. Batı'da pamuklu kumaş sanayisinin doğması ve Sanayi devrimi, Hindistan ve Osmanlı pazarıyla ilişkilidir. Osmanlı İmparatorluğu 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa pazarlarına ucuz pamuklu ürünler ihraç etmeye devam etmiştir[198].

Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan'ın Batılı ülkelere karşı sahip olduğu üstünlükleri teknolojikti, fakat asıl üstünlüklerini ucuz işgücünden kaynaklandığı üzere pamuklu ürünlerinin düşük fiyatlarıydı. Hindistan, dünyanın önde gelen pamuklu ihracatçısı durumuna gelmiş, Osmanlı İmparatorluğu özellikle Batı Anadolu ve Suriye'de ucuz kaba pamuklu dokumada uzmanlaşmış, Hindistan öncelikle "muslin" olmak üzere kaliteli pamuklara ağırlık vermekteydi.

Türk ve İtalyan üreticileri karşılıklı etkileşim içinde olarak çeşitli bitki ve enginar motifli geniş yüzeyli örnekler meydana getirmişlerdir. Bunlardan özel bir grubu, 18. yüzyılda Polonyalı soyluların giysilerinde kullanılan ipekli kumaşlar oluşturmuştur. Örnekler 17. yüzyıl İran'ından kaynaklanmış olsa da birçoğu, İstanbul'daki Polonyalı-Ermeni tüccarlar kanalıyla kopyalanmış ve Doğu ile Batı arasında önemli bir aracı olarak Polonya tekstil sanatının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Kısa zamanda egzotik görünümlü Polonya taklit kumaşlarına karşı büyük bir talep oluşmuş ve bu durum 18. yüzyıl sonlarına kadar sürmüştür[199].

[198] Zeki Tez, **Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi**, İstanbul: Doruk Yayınları, 2008, s. 104.
[199] Tez, s. 105.



Resim 88 : Andres Glorez'e göre, ahşap kalıplı ve merdaneli ilk kumaş baskı makinesi(bakır üzeri gravür, 1699)

17. yüzyılda Avrupa da ki kadın kıyafetlerinde dantel popüler bir materyal olarak kullanılmıştır. IV. Henry, sade bir stili benimsemiş ve pahalı materyallerin ülkeye girişini önlemeye çalışmıştır. Bu giriş burjuvazinin giyim tarzını etkilemiş, üst sınıf yünden yapılmış giysiler giymeye başlamıştır. Asiller ise ipek, altın ve gümüş ipliklerden yapılan ağır, ipek, brokar, atlas ve değerli kumaşlardan tasarlanmış kıyafetler giymeye devam etmişlerdir. Bu dönemde Fransa lüks ürünler ve dantel üretimi konusunda oldukça ilerlemiş, dantelin merkezi olan İtalya'ya bağımlı olmaktan

kurtulmuş, ipek, altın, gümüş, metalden yapılmış danteller ve Fransız dantelleri bu ilerlemesini gelecek dönemlerde de sürdürmüştür.

Bu dönemde tercih edilen kumaşlar brokar, saten, kadife ve ipek kumaşlardır. Dönemin sonuna doğru altın ve gümüş metalik brokarlar, saten, kadife, dantel gibi kumaşlarla kombine edilerek kadınlar tarafından kullanılmıştır[200].

Sezonluk kıyafetlerin keşfi ile yazık elbiselerde hafif ve baskılı, pamuklu keten kumaşlar kullanılmaya başlanmış, Hindistan'dan getirilen yeni bir teknik olan blok baskılama, özellikle İngiltere'de üretilen kumaşlarda yaygın olan oryantal motifler meydana getirmek için kullanılmaya başlanmıştır. İtalya, İspanya ve Fransa'dan çıkarak kıyafet ve aksesuarlar da kullanılan kurdela, bordür, püskül kıyafetlerde önem kazanmıştır[201].

Rokoko döneminde müslin, ipek, ipek tafta, koton, yün, dantel, kadife, brokar gibi kumaş çeşitleri kullanılmış, kışın kadife, yazın tafta kumaşlardan tasarlanmış kostümler tercih edilmiştir. Furies olarak adlandırılan Hindistan pamuklu kumaşları, çiçekli ve renkli desenleriyle dönemde çok tercih edilen kumaşlardır. Bu dönem de en ünlü baskılı kumaş Toile de Jouy, tahta bloklar ya da bakır plakalarla basılan bir kumaş çeşididir.

Bu kumaş manzara resimlerine, çiçek motiflerine, mimari figürlere, mitolojiden etkilenen motifleri içermektedir. Marie Antoinette bu kumaşı oldukça beğenmekte ve kıyafetlerinde, dekorasyonda tercih etmekteydi. Bu baskılı kumaş türü saray çevresinde ve burjuvazide yaygınlaşmış, kumaş renklerinde açık pembe, gri, mavi gibi pastel renkler tercih edilmiştir[202].

18. yüzyıl kıyafetlerini süslemek amacıyla kullanılan dantel, kurdele ve çiçek aplikeler gibi dekoratif öğeler İtalya'da üretilmekteydi. Orta Asya kökenli baskı tekniği olan ikat, ipek taftadan yapılan kostümlerde kullanılmakta, pul, boncuk gibi

[200] Dereboyu, s.75.
[201] Dereboyu, s.76.
[202] Dereboyu, s.87.

malzemeler, atın, gümüş ipliklerle işlenen ağır nakışlar, ipek altın sırmadan yapılan şerit ve bordürler kadın ve erkek kıyafetlerinin süslenmesinde kullanılmıştır[203].



Resim 89: Madame Pampadour, resim 64 detay

*Müslin: Çok yumuşak, hafif yün ya da pamuktan yapılan kumaş türü. Adını Musul kentinden almıştır.
**Krep döşin: 19. Ve 20. Yüzyıllarda görülen, genellikle bluz ve iç giyimde kullanılmış, saf ipekten yapılan bir kumaş.
[203] Dereboyu, s.87.

19. yüzyılda brokar, jarse, ipek, muslin, krep döşin, muare, kadife, saten, dantel ve ipek tafta gibi kumaşlar tercih edilmiştir. Koyu renkler üzerine pastel renkler kullanılarak basılan çiçeklerle süslü ve jakarlı kumaşlar dönemde dikkat çekmiştir. Kumaşlarda kullanılan bu şık görüntü yeni bir konsepti ön plana çıkarmıştır. 19. yüzyılın başlarında Doğu'dan etkilenerek tasarlanan nakışlar, payet süslemeler ve altın iplikler kullanılarak yapılan tasarımlar popülerdi. Kol kapaklarında, pelerinlerde ve etek uçlarında kadife bordürler kullanılmıştır. Kadın kostümlerinde düz, desenli müslinler, hafif kumaşlar tercih edilmişken, üst giyimde ağır kadife ve saten kumaşlar kullanılmıştır. Bu kumaşlardan yapılmış olan giysilerin bordürlerinde fistolar, danteller ve tüyler kullanmıştır. Bu yüzyılın ortalarında pastel ve gökkuşağındaki tonlar kullanılarak brokar, saydam müslin* ve krep döşin** gibi kumaşların daha sık kullanıldığı görülmektedir[204].

Romantik dönem sonlarına doğru kadife veya yünden yapılan kürklerle tasarlanan, genellikle açık havada giyilen pelerin modelleri görülmektedir. Kumaş olarak kadife ve tafta türleri kullanılmış, boğa, yılan derisi sık kullanılan bir kuşam olmuştur. Bu dönem giyimi, dekorasyonu, güzel sanatları ve mimariyi de etkilemiş, romantik dönem şapkaları, kurdela, fiyonk ve tüylerle süslenmiş geniş bir stile sahiptir. Gece kıyafetlerinde kadınlar, ipek, saten, kadifeden yapılmış sarık şeklinde şapka ve bereler kullanmışlardır[205].

5.4 KIYAFETLERDE RENK VE DESEN OLGUSU AÇISINDAN

Türk dokumalarının, renk ve motif açısından kendine has bir çok özelliği vardır. Renkler, tıpkı çini ve halılarda olduğu gibi oldukça başarılı bir şekilde aktarılıyordu. Türk kırmızısı, mavi, yeşil, siyah, beyaz, bej, sarı ve aseli denilen bal rengi, koyu fındıkî renkler, kumaşlarda kullanılan belli başlı renklerdi[206].

"Türk kumaşlarındaki boya teknikleri uzun deneyimlere dayanan tekniklerle, az sayıdaki ustalarla yapılmıştır. Boyama teknikleri babadan oğula geçen bir sanattır."

[204] Dereboyu, s.100.
[205] Dereboyu, s.98.
[206] Metin And, "Osmanlı Dokumalarının Renkleri Teknikleri ve Dirençleri Hakkında – I. Elizabeth'in Tekstil Casusluğu", **Art Dekor Dergisi**, S.29, (Haziran 1996), s.108-110.

Birçok kumaş boya ustalarının yalnızca tek renkte uzmanlaşmış olduğu bilinmektedir. Özel boyacılar, yeşil boyacılar gibi isimlerle ayrılan çarşıları bulunmaktaydı. Boya sanayinin en ileri olduğu iller, Bursa, İstanbul, Teselya'dır. Bursa'ya birçok yerlerden boyanmak üzere kumaşlar gönderilmiştir. Bunun yanı sıra yabancı ülkelerden de ipek ve kumaş yüklü kervanların geldiği resmi kayıtlardan bilinmektedir. "Ülkenin her yerinde büyük ilgi uyandıran Türk alı, çini mavisi gibi renklerin boyama tekniklerini öğrenmek için Fransa'dan Türkiye'ye heyetlerin geldiği söylenmektedir".



Resim 90: Osmanlı Sultanı ve Hasekisi

Bu güzel boyalar, zerdeçal, yabani gül ağacı kabuğu, ayva yaprağı, meyan kökü, şeftali yaprağı, çınar ağacı kabuğu, saman, nar kabuğu, haşhaş çiçeği, kestane, armut, ıspanak yaprağı, ebegümeci çiçeği, sumak, palamut, kızılkök, safran, siyah mazı, kırmızı ceviz yaprağı gibi bitkilerden üretilmiştir[207].

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle başlayan Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve 16. yüzyılda kullanılan renkler oldukça sınırlıdır. Değişik süslemelerde ve kumaşlarda kullanılan renkler, en fazla kırmızı, yeşil, mavi ve nadiren de krem rengi ya da sarı ile sınırlıdır[208].

1582 tarihli belge ve yazışmalarda, o yıllarda İngiltere ve Osmanlı arasında diplomatik ve ticari ilişkiler yeni başlamış, İngilizler daha çok Türk tekstilinde kullanılan boyaları merak etmişlerdir. Bu meraklarının giderilmesi için de boyaların İngiltere'ye getirilmesini istemişlerdir. Mavi rengin elde edilmesinde kullanılan çivitotu, siyah boyanın elde edilmesinde kullanılan sumak, İngilizler için merak konusu olmuş, sarı ve yeşil renklerin nasıl elde edildiği hakkında bilgi istemişlerdir.

Bunların yanı sıra boyaları hazırlarken kullanılan ağaçların yaprak, tohum ve kabukları ile, toprak, maden ve kemiklerden örnekler de istemişlerdir. Diğer bir belge de ise Türk yünlülerinin çok yumuşak, dayanıklı oldukları anlatılmakta, kolay boyanma özellikleri, güveye karşı dayanıklılıkları ve zamanla daha az yıprandıkları belgeler de belirtilmiştir. Özellikle yünden dokunmuş ya da keçeden hazırlanmış şapkalar, giysilik kumaşların nasıl boyandığının öğrenilmesini ve bilgilerin İngiltere'ye getirilmesini istemiştir I. Elizabeth[209].

Renkler arasında en çok tercih edilen ve kullanılan kırmızı insanların geçmişten beri oldukça ilgisini çekmiştir. Bu renk kullanılan eşyalarda fazlaca görülmektedir. Kırmızının en öne çıkanı "Türk kırmızısı" adıyla bilinen boya Türklerin bir eserleridir. Bu renk kök boya kullanılarak elde edilmekte ve yapımı güç olan bir boyadır.

---

[207] Melek Sevüktekin Apak, Filiz Onat Gündüz ve Fatma Öztürk Eray, **Osmanlı Dönemi Kadın Giyimi**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s.41.
[208] Apak, Gündüz, Eray, s.41.
[209] And, "Osmanlı Dokumalarının Renkleri Teknikleri ve Dirençleri Hakkında –I. Elizabeth'in Tekstil Casusluğu", s.110.

Kökboyanın, Orta Asya'dan Hindistan'a oradan da Türkiye'ye geldiği düşünülmektedir[210].

18. yüzyılda Edirne de Türk kırmızısı boyacılığı ün kazanmıştır. Bu nedenle bu renk bazı yerlerde "Edirne kırmızısı" olarak da geçmektedir. Bu rengin benimsenmesindeki diğer bir etken ise, lale, karanfil, gül gibi çiçeklerin bu renge yakın tonlamalara sahip olmalarıdır.

Yeşil renk ise kırmızıdan sonra en fazla kullanılan diğer önemli renktir. Çeşitli renkler kullanıldığında, bu renklere uyum sağlayacak tondaki diğer bir yeşil olduğu görülmektedir. Bu rengin, kutsal örtülerde, kumaşlarda ve süslemelerde kullanılması bu renge ayrı bir önem verildiğinin göstergesidir. Kırmızı renge uyum sağladığı için genellikle beraberinde yeşil kullanılmış ve mavi renk ile zenginlik katmak istenmiştir[211].

"Yardımcı renkler olarak, sarı ve krem rengi kullanılmıştır". Ana renkleri belirgin şekle getirmek için sim, sırma, siyah ipek kullanıldığı bilinmektedir[212].

Siyah ve patlıcan moru yas günlerinde giyilen, sultanlar tarafından tercih edilen bir renk olmasına rağmen Padişahlar siyah rengi kullanmayı tercih etmemişlerdir. Bunun yerine idam edilecek kişilere siyah giydirilerek idam edileceği bildirilmiştir. Fakat zaman içinde moda değişmiş ve XIX. yüzyılında Sultan Abdülaziz siyah kumaştan sırma işlemeli askeri üniforma giymiştir[213].

[210] Apak, Gündüz, Eray, s.41.
[211] Apak, Gündüz, Eray, s. 41.
[212] Apak, Gündüz, Eray, s. 43.
[213] Salman, s.185.



Resim 91: 19. yy.İpek dokuma, simli, üç etek entari



Resim 92: 19. yy.İpek dokuma, simli, üç etek entari, resim 91 detay

Türk dokuma ve ipek kumaşlarında olduğu gibi nakışlarda daha az çeşit renk sıralamasıyla zengin bir renk etkisi yaratma amacı düşünülmüştür. Her zaman estetik ve artistik bir görüntü hakim olmuştur[214].

18. ve 19. yüzyıllarda kullanılan renk sayısı sekiz ya da on kadar olmuştur. Özellikle süslemelerde renk tonlamaları çeşitlenmiştir. Yüzyılın sonlarında renklerde sadeleşmenin ön plana çıktığı görülmektedir[215].

Türk kumaşlarının en karakteristik motiflerine, ince ve mükemmel dokuma tekniğine 16. yüzyılın sonunda ulaşılmıştır. İpekçiliğin doğduğu yer olan Çin'in Bursa'dan ipekli kumaş aldığı kayıtlarla bilinmektedir.

[214] Apak, Gündüz, Eray, s.41.
[215] Apak, Gündüz, Eray, s.43.

Bu yüzyılın sonlarında Türk kumaş ve kadifelerinde lâle, karanfil gibi desenlerin etrafında, dolamaların arasında taç motifleri görülmektedir. Bu yüzyılda, Türk dokumacıları İtalyan kumaşlarını kendi zevklerine göre uygun motifler halinde kullanmışlardır[216].



Resim 93: von palatin'in portresi,1611

[216] Apak, Gündüz, Eray, s.37.

19. yüzyılın ikinci yarısından, yüzyılın sonuna küçük desenli, çizgili kumaşlar sıklıkla görülmektedir. Çizgili kumaşların en güzel örneklerini Selimiye kumaşlarında görmekteyiz[217].

Kaplan çizgisi ve leopar beneği deseni yan yana iki kıvrık çizgi ile üç yuvarlaktan oluşan kaplan ve leopar motifleri Osmanlı dönemi kumaşlarında 15. yüzyıldan itibaren her yüzyılda değişiklik göstererek kendini kumaşlarda göstermiştir[218].

Rumi deseni de tezyinatta önemli bir yere sahiptir. Her devirde, her üslupta, başlangıcından günümüze kadar, çinide, taşta, ahşapta, tezhip ve kumaşta sıkça rastlanan desenler arasında yerini almıştır. Bu motif eski dönemlerden günümüze kadar varlığını pek çok eserde göstermiştir[219].

Kuş geyik resimleri Türk kumaşlarında 18. yüzyıla kadar kuşların çoğunluğu olduğu bir grup içinde, tavşan, geyik, aslan, pars, leylek gibi üsluplaştırılmış hayvan figürleri bulunmaktadır. Bu motifler Osmanlı döneminde diğer sanat dallarında da kendini göstermiştir[220].

Ay ve yıldız motifleri I. Selim döneminde kendini göstermiştir. "Daha sonra ay ve yıldız süslemeleri Kanuni Süleyman'ın şalvarında görülmektedir"[221].

Kumaşlarda çoğunlukla çiçekler görülmektedir. "Bunlar; lâle, karanfil, gül, yabani gül, sümbül, çiğdem, şakayık, yasemin, çadır çiçeği, çarkı-felek, zambak, şeftali ve nar çiçekleridir".

Karanfil, 15.yüzyıldan itibaren Türk kumaş ve kadifelerinde yerini göstermiştir. "Karanfiller stilize edilerek "birer yelpazeli" denilen süslemenin 17. yüzyıl da başlamış olduğu düşünülmektedir". Farklı dönemlerde bu motif kendini kumaşlarda da göstermiştir.

Sümbül motifi ise kumaş ve kadifelerde sıklıkla kullanılmıştır. Nar ve çiçeği ise farklı Türk bezemeleri arasında dekoratif ve motif geçişlerinde kullanılmıştır. Kullanılan bu meyve, cennet meyvesi olduğu inancını simgelemektedir[222].

---

[217] Apak, Gündüz, Eray, s.40.
[218] Apak, Gündüz, Eray, s.32.
[219] Apak, Gündüz, Eray, s.33.
[220] Apak Gündüz, Eray, s.35.
[221] Apak, Gündüz, Eray, s.36.
[222] Apak, Gündüz, Eray, s.38.

Konya Mevlana Müzesi'nde bulunan bir çatma kumaş XVII. yüzyılın erken dönem özelliklerini göstermektedir. Tek kökten çıkan iki yapraklı ortası çiçek ve kozalak deseni dolgulu bu kumaş örneği, genelde XVII. yüzyıl çatma kumaşların öncüsü gibidir[223].

XVII. yüzyıla ait son örnek ise TSMK'de bulunan kemha kumaştır. Dilimli madalyon içinde bitkisel bezemeler arasında karşılıklı duran bir çift tavus kuşu süsleme öğesi olarak yer almaktadır. Madalyon, iri çiçekli zemine oturmaktadır. Kırmızı zemin üzerine sarı klaptanla dokunan desenin yanı sıra, diğer desenler mavi ve yeşille dokunmuştur. "Osmanlı döneminde görülen iki adet figürlü kumaştan biridir"[224].

19. yüzyıl başına tarihlenen sarı ipek zemin üzerine değişimli sıralarda yerleştirilmiş yelkenli gemi deseni ile süslü ilginç bir kumaş bulunmaktadır. Çok fazla dekoratif görünüme sahip olan bu gemi figürleri kırmızı, mavi ve konturları siyah ipekle dokunmuştur. Bu bezeme dönemin karakteristik deseni olup, işleme ve seramiklerde de sıkça görülmektedir.

Avrupa da ise 18. yüzyıl ikinci yarısından sonra ve 19. yüzyılda kadın elbisesi yapımında kullanılan kumaşlarda, serpme çiçek demeti, dikey spiral dal üzerinde bulunan çiçekler veya geometrik şema içine yerleştirilen ufak dallı, yapraklı çiçeklerden oluşan desenler kendini göstermektedir[225].

[223] Salman, s.138.
[224] Salman, s.138.
[225] Gürsü, s.143.



Resim 94: 1730'lara tarihlenen ipek mantua. Elbise ve malzemelerin çok kaliteli olduğu görülmektedir

Rokoko döneminde müslin, ipek, ipek tafta, koton, yün, dantel, kadife, brokar gibi kumaş çeşitleri kullanılmış, kışın kadife, yazın tafta kumaşlardan tasarlanmış kostümler tercih edilmiştir. Furies olarak adlandırılan Hindistan pamuklu kumaşları, çiçekli ve renkli desenleriyle dönemde çok tercih edilen kumaşlardır. Bu dönem de en ünlü baskılı kumaş Toile de Jouy, tahta bloklar ya da bakır plakalarla basılan bir kumaş çeşitidir.

Bu kumaş manzara resimlerine, çiçek motiflerine, mimari figürlere, mitolojiden etkilenen motifleri içermektedir. Marie Antoinette bu kumaşı oldukça beğenmekte ve kıyafetlerinde, dekorasyonda tercih etmekteydi. Bu baskılı kumaş türü saray çevresinde ve burjuvazide yaygınlaşmış, kumaş renklerinde açık pembe, gri, mavi gibi pastel renkler tercih edilmiştir[226].

[226] Dereboyu, s.87.



Resim 95: 1850'li- 1860'lı yıllarda popüler iken dokuma veya baskılı kumaş elbise şeklini almaktaydı. Baskılı, pamuklu ve nakışlı elbise örneği

18. yüzyıl kıyafetlerini süslemek amacıyla kullanılan dantel, kurdele ve çiçek aplikeler gibi dekoratif öğeler İtalya'da üretilmekteydi. Orta Asya kökenli baskı tekniği olan ikat, ipek taftadan yapılan kostümlerde kullanılmakta, pul, boncuk gibi malzemeler, atın, gümüş ipliklerle işlenen ağır nakışlar, ipek altın sırmadan yapılan şerit ve bordürler kadın ve erkek kıyafetlerinin süslenmesinde kullanılmıştır[227].



Resim 96: 1870 yılına ait ipek elbise, dönemin kıyafet özelliğini yansıtmaktadır

[227] Dereboyu, s.87.

19. yüzyılda brokar, jarse, ipek, muslin, krep döşin, muare, kadife, saten, dantel ve ipek tafta gibi kumaşlar tercih edilmiştir. Koyu renkler üzerine pastel renkler kullanılarak basılan çiçeklerle süslü ve jakarlı kumaşlar dönemde dikkat çekmiştir. Kumaşlarda kullanılan bu şık görüntü yeni bir konsepti ön plana çıkarmıştır. 19. yüzyılın başlarında Doğu'dan etkilenerek tasarlanan nakışlar, payet süslemeler ve altın iplikler kullanılarak yapılan tasarımlar popülerdi. Kol kapaklarında, pelerinlerde ve etek uçlarında kadife bordürler kullanılmıştır. Kadın kostümlerinde düz, desenli müslinler, hafif kumaşlar tercih edilmişken, üst giyimde ağır kadife ve saten kumaşlar kullanılmıştır. Bu kumaşlardan kullanılarak yapılmış olan giysilerin bordürlerinde fistolar, danteller ve tüyler kullanmıştır[228].

[228] Dereboyu, s.100.



Resim 97: 1720’li yıllara ait kaliteli ipek elbise

5.5 AKSESUAR OLARAK TAMAMLAYICI KIYAFET ÖĞELERİ AÇISINDAN

Takılarıyla güzelliğine güzellik katmak arzusu, Türk kadınının yüzyıllardan beri süre gelen, değişmeyen tutkusu olarak köklü bir geleneği yansıtır.

Mücevher, dış görünümün en parlak tamamlayıcısı olma özelliğinin yanı sıra, her zaman bir statü simgesi olarak görülmüştür. Mücevherler yüzyıl boyunca zaman zaman gereksinimi karşılamak amacıyla bozdurulmuş ya da çoğunlukla değişen modaya ayak uydurmak amacıyla yakın zamana kadar değiştirilmiştir; bu nedenle elimizde eski mücevher örneği olması gerektiğinden azdır[229].

Takı Osmanlı yaşantısının yazılı veya görsel betimlemelerinde sıkça karşımıza çıkar; saray ve saray çevresiyle ilgili belgelerde de takı hakkında bilgi verilmektedir. Günümüze gelebilmiş takılar ile belgelerde söz edilen takılar, görsel malzemeyle, yani minyatür ve resimlerle karşılaştırıldığında, karşımızda Osmanlı kadınının takılarını bizlere anlatan geniş kapsamlı bir tablo belirmektedir[230].

Osmanlı mücevherlerinin biçimlendirilmesindeki en önemli unsur, her sanat dalında olduğu gibi, saraydır. Osmanlı sarayında mücevher, padişahlar, haremi ve yakın çevresi tarafından beğeniyle kullanılmıştır.

Osmanlı mücevherleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun genişliği ve zenginliği oranında farklı etkileşimlere uğramıştır. Bizans, İran, Hint, Arap estetiğinin yanında Rus ve Avrupa estetiğinden de etkilenmiştir. "Bir imparatorluk sentezi olarak Osmanlı zevkini yansıtan ve saray çevresinin kullanımını ön plana çıkararak gelişen Osmanlı kuyumculuğu, takılardan başka birçok dekoratif eşyada ve kullanıma yönelik eşyada kendini göstermiştir"[231].

Güzelliği karşıt renklerin uyumunda arayan Osmanlı zevki, takılara da çok farklı karakterde parçanın bir arada kullanılması biçiminde yansımıştır; genellikle aynı motifi tekrarlayan takımlardan oluşan Avrupa takı beğenisiyle arasındaki en açık fark da

[229] Gül İrepoğlu, "Osmanlı Kadın Takısı", **Antik Dekor,** S.50, (1999), s.1
[230] İrepoğlu, "Osmanlı Kadın Takısı", s.2.
[231] Gül İrepoğlu, "Osmanlı Sarayında Mücevher", **Sanatsal Mozaik**, S.14, (Ekim 1998), s.23.

budur. Osmanlı takılarında bulunan diğer bir özellik de, tasarımın, taşların formuna uyum sağlaması, taşın ve madenin doğasından geleni sergileme gayretidir.



Resim 98: Odalık, 1840

Özellikle yakut ve zümrütlerde görülen doğallık, mücevherin Osmanlı tarzını yansıtmaktadır. Mücevherler saray ve saray dışında üretilmekteydi. Avrupa'dan ithal edilen, Osmanlı pazarı için hazırlanan takılar da önemli ölçüde ilgi görmekteydi. Osmanlı mücevher tasarımı geleneksel beğeniyi yansıtan natüralist motiflerden oluşmaktadır. İmparatorluk sınırları genişledikçe taş ve maden sağlanması kolaylaştığı için mücevher üretimi de artış göstermiştir. 18. yüzyıl da Avrupa etkilerinin artmasıyla takılarda abartılı irilikte takılar üretilmeye başlanmıştır.

"Osmanlı kültüründe takı her zaman giyimin doğal ve önemli bir parçası olagelmiştir; Levnî'nin resimlediği Sultan III. Ahmed'in şehzadelerinin sünnet düğününü anlatan Surname-i Vehbî'de, kuyumcuları bir sahnede terzilerle, diğer bir sahnede ise kumaşçılarla birlikte betimlemesi, bu bütünleşmenin bir göstergesidir "[232].

Kadın giyiminde baş süslemelerinin önemli bir yeri vardır. 17. yüzyıla kadar baş süslemelerinin temel aracı festir. Kadın fesleri gümüş veya altınla işlenir ya da üzerine gümüş ve altın tepelikler takılarak süslenirdi[233].

[232] İrepoğlu, "Osmanlı Kadın Takısı", s. 2.
[233] Apak, Gündüz, Eray, s.43.



Resim 99: 19. yy. baş süslemeleri

Batılı anlatımlarda baş süsleri resmin en dikkat çekici tarafını oluşturur. Kanuni Sultan Süleyman dönemini anlatan Merchior Lorck'un anlatımında kadın takısının önemli bölümünü silindir formlu başlık üzerinde diadem, başın iki yanından omuzlara dökülen inci damla dizileri ve sorguçlar oluşturmaktadır[234].

Jacopo Ligozzi'nin 1577 tarihindeki betimlemesinde başlık arkasına tüylü sorguç takılı olduğunu, kıyafetini süsleyen, çapraz takılmış kalın altın zincir ve bilezikler o dönemde yaşayan Osmanlı kadının giyim tarzını belirlemektedir. Viyana'da bulunan 1590 tarihindeki Codex Vindobonensis, yüksek düzeydeki kadınlar başlık üzerinde taç şeklindeki takılarla anlatılırken, cariyelerin yalın baş süslerine sahip olduğu vurgulanmıştır[235].

Sorguç, padişah ve Harem'in önde gelen kadınları tarafından sevilerek kullanılan, formu ve görkemiyle kudreti temsil eden takılardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Padişahın önemli bir hediye ya da ödül olarak verdikleri eşyalar arasında sorguçta bulunmaktadır. "Sorguçlar, her şey den önce üzerindeki değerli taşların parlaklığını sergilemeye yönelik, çiçek ya da damla formundaki yalın tasarımlarıyla dikkat çeker, yüksek balıkçıl tüyleri sorguçların dikey formunu tamamlar". Geç dönemde abartılı sorguçlar kullanıldığı günümüze gelen bilgiler arasındadır. Portrelerde padişahların genellikle tek sorguç kullandıkları ya da sarıklarını üç sorguçla süsledikleri görülmektedir. Kadınlar ise birkaç sorgucu birlikte sıkça kullandıkları, tek sorguç kullandıkları zaman ise bunu ya alnın ortasına ya da başlığın arkasına yerleştirdikleri görülmektedir.

Kadınların baş süslemelerinde broşlar da önemli bir yeri vardır. Hotozlar üzerine iğneyle takılan ya da direk saça tutturulan broşlar, giysinin göğsüne de takılarak kullanılmaktaydı. "Titrek ya da "zenberekli" olarak bilinen, arkalarındaki menteşeler ve ince yayların yardımıyla takan kişinin hareket ettiğinde titreyen broşlar da kadınlar da baş ve göğsü süsleyen karakteristik Osmanlı takıları arasında yer almaktadır. Lâle, gül, kabak çiçeği, menekşe, çiçek buketleri, dallar, kuş, kelebek ve arı gibi doğayı yansıtan motifler takılarda sıkça kullanılmıştır. Çiçek formunda olan mücevherler de saç

[234] İrepoğlu, "Osmanlı Kadın Takısı", s.2.
[235] İrepoğlu, "Osmanlı Kadın Takısı", s. 2.

örgülerinin arasında kendini göstermektedir. Ay ve yıldız da baş ve göğüs kısmında tek tek ya da birlikte sevilerek takılan motifler arasındadır. Bir kadının dış görünümünde odak noktasını oluşturan ve hemen dikkat çeken baş süsleri mücevherler ya da ince örgü tepelikleri, uzun saçların beraberinde bel kısmına doğru salınan enselikler ile alın üzerinde ya da yüzün iki yanına sarkıtılan mücevherler zülüflüklerle birlikte sarkıtılmaktaydı[236].

Küpe de kadın aksesuarları arasında çok yaygın kullanılan, yüzyıllar boyunca kadın betimlemelerinde sıkça görülen ve hala severek kullanılan takılardan önemlisidir. Damla biçimli küçük incilerden hazırlanmış şekliyle, uzun sallantılı mücevherlere kadar birçok çeşidiyle görülen küpe, Osmanlı dönemi kadınının saç ve giysi modelini tamamlayan ve boynunun zarif güzelliğini ortaya çıkaran vazgeçilmez Türk takı kültürü içerisinde yer almaktadır. Küpeler, sallantılarının sayısına göre sınıflandırılmaktadır. Bunlar, çift sallantılı, üçlülerse "üç ayaklı" olarak adlandırılmaktadır. Üç ayaklı olan sallantı küpe çeşidi Avrupa'da 17. yüzyıl da moda olan üçlü salkım motifi "girandole" ile paralellik göstermektedir[237].

Ev içinde giyilen baş süslemeleri dışarıya çıkarken giyilene göre daha çok gösterişliydi. Baş süslerinin statü belirlemede önemli bir yeri vardır. Bu nedenle ev içi giyimlerinde özellikle hanım sultanların mücevherlerle süslü gösterişli baş süslemeleri dikkate değerdir[238].

Bileğe takılan altın veya mücevher bilezikler, halhallar Osmanlı kadınının çekiciliğine katkı sağlayan diğer takı örnekleridir[239].

18. yüzyıl başlarında Sultan III. Ahmed döneminde İngiliz Elçisinin eşi Lady Montagu, Edirne ve İstanbul'daki izlenimlerini mektupta anlatmıştır. Yazılan bu mektuptaki tasvirler, bugün değerli bir belge niteliğindedir. Lady Montagu bir önceki padişah olan Sultan II. Mustafa'nın eski haremi Hafize Sultan'ı ziyaretini mektupta anlatmıştır. Bu belge 18. yüzyıl Osmanlı saray kadının mücevherleri ve kullanımını bize anlatan önemli bir belgedir:

[236] İrepoğlu, "Osmanlı Kadın Takısı", s. 3.
[237] İrepoğlu, "Osmanlı Kadın Takısı", s. 3.
[238] Tezcan, "Topkapı Sarayı Müzesi Giyim Kuşam Koleksiyonu Saray Kıyafetleri", s.523.
[239] İrepoğlu, "Osmanlı Sarayında Mücevher", s.31.

"...Hafize Sultan'ın giysisi tam vücuda oturtulmuştu, kollarının etrafı en iyi cins incilerle süslenmişti. Bu incilerin büyüklüğü her zaman kullanılan düğmeler kadardı...Her biri bir nohut kadar vardı.... Yaldızlı elmas ilikleri vardı. Giysi, daha küçük incilerden yapılmış olan iki büyük püsküllle belden tutturulmuştu. Kollarının etrafına elmasla işler işlenmişti. Öte yandan giysinin alt yanına baklava biçiminde büyük bir elmas iliştirilmişti ve İngiltere'de bulunan en enli bir kordelanın eninde idi. Boynuna, dizlerine kadar inen üç sıra gerdanlık takmıştı. Bunlardan birinci sırası inciden yapılmıştı, ucunda hindi yumurtası büyüklüğünde çok güzel renkli bir zümrüt sarkıyordu. İkinci sırası, birbirine sık birleştirilmiş en canlı renkte iki yüz zümrütten meydana gelmişti. Bunların renk tonları, birbirine çok uygundu. Her biri yarım altın büyüklüğünde ve üç altın kalınlığında idi. Üçüncü sırası da tamamıyla yuvarlak biçimde daha küçük zümrütlerden yapılmıştı. Fakat küpelerinin şahaneliği yanında, bunların hepsi sönük kaldı. Bu küpeler, armut biçiminde ve fındık büyüklüğünde iki elmastan yapılmıştı. Başındaki kalpağının etrafında dünyanın en beyaz ve en iyi cins dört sıra incisi vardı. Marlborough Düşesininkiler kadar iri olan bu incilerle, en aşağı dört gerdanlık yapılabilirdi. Hepsi aynı biçimdeydiler. Bunlar, kalpağa her birinin ortasında yakut bir taş, etrafında da yirmi tane elmas bulunan iki gül ile iliştirilmişti. Fazla olarak da kalpağında, pek çok zümrüt ve elmas toka vardı. Bileklerinde iri elmaslardan yapılmış bilezikler, parmaklarında da Pitt'inkilerden başka görmediğim büyüklükte beş elmas yüzük vardı. Bu taşların değerini ancak kuyumcular takdir edebilir. Fakat bizim memleketimizin genel ölçüsüne göre, Hafize Hanımın üzerindeki giysi ve taşların değeri, 100 bin İngiliz lirası eder. Eminim ki Avrupa kraliçelerinin hiçbirinin giyimi, bunun yarısı değerinde bile değildir. Hatta imparatoriçenin taktığı değerli taşlar çok güzelse de, Hafize Hanımınkilerin yanında pek sönük kalırlar....."[240].

"Yakut, zümrüt, elmas yüzükler, tek taşlılar, gül yüzükler, mekik yüzükler, divanhane çivisi, gibi, özel şekilleri ve isimleriyle anılırdı. Saray kadınların yüzük şeklindeki mühürleri doğrudan altın, gümüş, üzerine kazındığı gibi, zümrüt gibi değerli, inci, akik gibi yarı değerli taşlara da kazınırdı ve bunlar güçlerinin bir simgesi olarak önem taşırdı"[241].

[240] İrepoğlu, "Osmanlı Sarayında Mücevher", s.31-32.
[241] Tezcan, "Topkapı Sarayı Müzesi Giyim Kuşam Koleksiyonu Saray Kıyafetleri", s.523.

Sultan Abdülaziz zamanında Avrupa'ya yapılan pahalı giyim ve aksesuar siparişleri artarak devam etmiştir. "Sultan V. Murat zamanında saray kadınlarının mücevherlerini kalfaları aracılığıyla kuyumculara sattırdığı söylenir. Saray kadınlarının bu israfı ancak katı disiplini seven, din ve ahlak kurallarına fazlasıyla önem veren Sultan II. Abdülhamid'in haremi kontrolüyle önlenebilecektir"[242].

İki örgü, kırk belik örülen ve özel saç bağları ve ziynetlerle süslenen saçlar üzerine fes oturtuluyor, sonra krepler ve örtülerle süslenmesi tamamlanıyordu.

Zamanla fesin yerini, hotozlor almıştır. Her elbiseye, her yaşa ve mevsime göre değişen hotozların adları biçimlerine göre değişiyordu. Titrek denilen mücevherler, kabak çiçekleri, mineli, incili iğneler hotozu başa oturtmada kullanılıyor ve oyalar, dantellerle süslü hotozlar da yapılıyordu.

"Pabuçların taban astarı atlas, üstü bazen sırma işlemeli, bazen sadece ipek kadar yumuşak deridendi. Başmak ya da topuk mesti üstüne kadın, sokağa çıkarken papuç giyiyordu"[243].

Altın, gümüş, necef, sedef ya da fildişinden yapılmış olan murassa tokalı kemerler Osmanlı kadınının giysisinin vazgeçilmez parçası olmayı sürdürmüştür. Bu kemerler vücudun biçimine uyum sağlayan paftalardan oluşmuştur. Elmas, firuze, lâl, yakut ve zümrütlerle bezenmiş, natüralist veya geometrik motifler kullanılarak yapılan kemerler belin inceliğini ortaya çıkarmış ya da belin kıvraklığını vurgularcasına kalça üzerinde yer almış kemerler önemli mücevherler arasında yer almaktadır.

Kemer gibi, süslemenin yanında işlevi olan taşla bezenmiş, mineli, altın çaprazlar yani kaftan ve entarilerin göğüs kısmı açıklığını kapatan karşılıklı bantlar, TSM koleksiyonundaki tek örneğin dışında günümüze ulaşmış bir örnek bulunmamaktadır. İnci ya da mücevher kullanılarak hazırlanmış düğmelerde, giysiyi tamamlayan takılar arasında yer almaktadır[244].

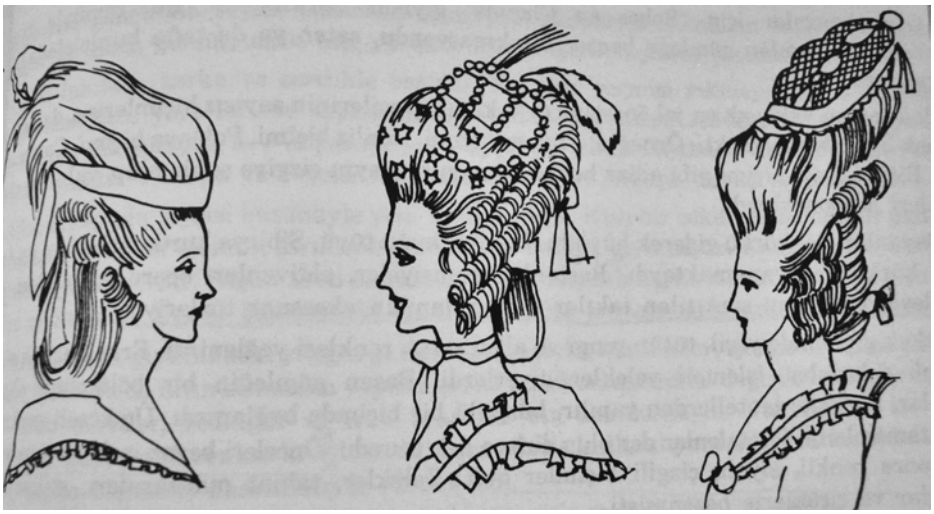
[242] Tezcan, "Topkapı Sarayı Müzesi Giyim Kuşam Koleksiyonu Saray Kıyafetleri", s.525
[243] Araz, s.14
[244] İrepoğlu, "Osmanlı Kadın Takısı", s. 4.



Resim 100: Sadberk Hanım Müzesi kadın kıyafet örneği ve deri üzerine işlemeli kadın pabuç örnekleri

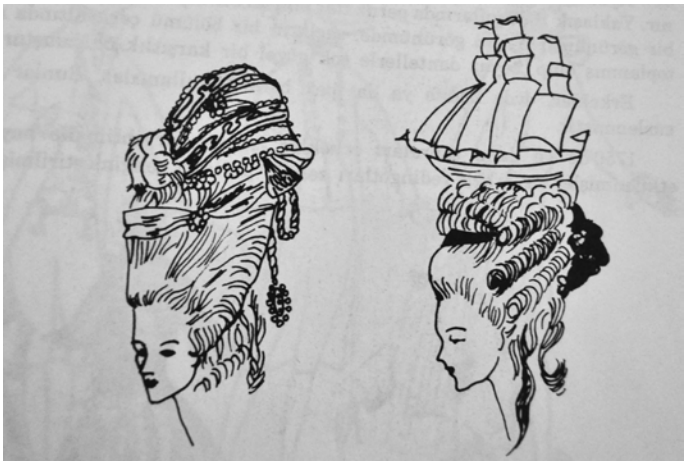
17. yüzyılda Avrupa kadınlarında, yelpazeler, anahtarlar ve para çantaları, bele işlemeli geniş zincirlerle asılmış, elmas inci kolyeler, giysilerin çeşitli yerlerinde kullanılan Floransa ve Venedik dantelleri, kurdele ve fiyonklar önemli süs öğeleridir[245].

Çin sihirbazları, ejderhalar, giysilerin, halıların, yelpazelerin üstünü süslemeye başlamış ve daha sonra kadın saç biçimleri, buklelerle sunî saçlarla, rozetler, tüyler, kuşlar ve üzümlerle süslenmiştir. Bir süre sonra anıtsal boyutlarda şapkalar ve başlıklar kendini göstermiş, bu şapkalar, kalelerden, çiçek sepetlerinden ve yelkenlilerden oluşmaktaydı[246].



Resim 101: 18. yy. Saç düzenleme şekilleri

[245] Komşuoğlu ve Diğerleri, s.190.
[246] Komşuoğlu ve Diğerleri, s.192.



Resim 102: 18. yüzyıl saç düzenlemeleri



Resim 103 : yakınçağ kadın giysisi ve saç düzenlemesi

17. yüzyıl mücevherlerinde sade ve şık görünümlü tasarımlar kadınlar tarafından tercih edilmekteydi. Tek sıra inci, damla şeklinde elmas küpeler, dantel yakalardaki değerli taşlarla tasarlanmış broşlar, iğneler kadınların en önemli aksesuarlarını oluşturmaktaydı. Mücevher konusunda özellikle Fransa önemli bir merkez oluşturmaktaydı.

Bu dönemde inci kullanımı artarak saçlarda, inci dizili bilekliklerde kendini göstermiş, damla dizaynlı küpeler, broşlar, kadife boyunluklara takılan değerli madalyonlar ve elmaslar kadınlar arasında popüler olmuştur[247].

Barok dönemde topaz, safir, zümrüt, turkuaz ve mercan gibi değerli taşlar kullanılarak hazırlanan mücevherler de kraliyet aileleri ve asiller tarafından tercih edilmekteydi[248].

18. yüzyılda Avrupa kadın modasında yelpazeler ve yelpazeler de dans figürleri, manzara, insan figürleri kullanılmış, dantelli ve püsküllü yelpazeler balo kostümlerinin vazgeçilmez aksesuarları olmuşlardır.

Kadife kurdelelerle boyna takılan madalyonlar çok tercih edilen akseuarlar olmuş, bastonlar, şemsiyeler, eldivenler, opera dürbünleri bu dönemde kıyafetlerin tamamlayıcı aksesuarları olarak kullanılmıştır.

[247] Dereboy, s.76.
[248] Dereboy, s.77.



Resim 104: Kadınlar tarafından sıklıkla kullanılan aksesuarlardan olan şemsiye, şapka tarzını yansıtan, elbise üzerine dantel dikilmiş, kadın elbisesi

Bu yüzyıl da kadın ayakkabıları kare burunlu, kalın, kaba ve kırmızı topuklu olarak tasarlanmış ve soylular tarafından tercih edilmiştir. Süvarilikte giyilen ayakkabılar da topuk daha yüksek, önde ön bacağı koruyan yüksek bir dil bulunmakta ve ayakkabılarda kullanılan tokaları imitasyon taşlar süslemekteydi. Yüzyılın ikinci

yarısında ise burun sivriliği azalamış, kumaş ayakkabılar giyilmiş, yüzyıl sonlarına doğru ise topuksuz ve bilekte kurdeleyle bağlanan ayakkabılar giyilmiştir[249].

19. yüzyıl kadın kıyafetlerinin tamamlayıcı öğesi olan şapkanın çok geniş kullanım alanına sahip olduğu görülmüştür. Napolyon'un Mısır gezisinden sonra 1800-1803 yılları arasında oryantalizm akımı Avrupa'da tanınmış ve türbanlar moda olmuştur. Renkli kadifeden kenar bantları olan tüylü türbanlar, erkeklerin silindir şapkalarına benzer kenarları çiçeklerle süslenmiş, hasır şapkalar moda olmuş, bu şapkaları geniş kurdeleler süslemiştir. Yüzyılın sonlarına doğru bu bonelerin ay şeklindeki kenarları öne doğru uzamış ve bebek şapka stilini andıran bu bonelerde yapma çiçekler, tüyler dikkat çekmiştir.



Resim 105: Elıas Martın. Genç Kadın 1788

[249] Dereboy, s.87.

Akşamları tiyatroya giderken gösterişli ve büyük şapkalar kadın kıyafetlerinde dikkat çekmiş, saçlar farklı şekilde taranmış ve alın kısmında birkaç lüle bırakılmaktaydı. Başın tepesinden tutturulan çiçek, tüy, tokalarla süslenen yapay saçlar özellikle geceleri tercih edilmek ve buna Apollo Düğümü adı verilmek, bu tokaların bazıları da kaplumbağa kabuğundan yapılarak mücevherlerle süslenmekteydi[250].

19. yüzyıl da kadınların gece kostümlerini, inci, altın, yakut ve gümüş sırma işlenmiş, kadife, saten ya da dantelden yapılan uzun gece eldivenleri süslemekteydi. Bu eldivenler kadın giyim kuşamının ayrılmaz bir aksesuarıydı. Daha sonra bu eldivenler daha kısa ölçüler inmiş, günlük yaşamda ise deri ve süetten tasarlanmıştır. Yüzyılın başında beyaz, bej gibi renklerde kullanılan bu eldivenler, yüzyıl sonlarına doğru bejden kahverengiye kadar farklı birçok ton da kullanılmıştır[251].

[250] Dereboy, s.100.
[251] Dereboy, s.102.



Resim 106: 1828’den kalma ince beyaz yakalı, baskılı pamuk elbise, üretilen baskılı ipek çantası ile.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğundan başlayarak Türkiye'de kadın giyim kuşamının değişmeye başladığı süreç dünyadaki gelişmelerle paralel olarak başlamış ve devam etmiştir. İlk çağlarda başlayan, doğal koşulların gerektirdiği örtünme amacı, kendini iyi hissetmek, beğenilme arzusu, farklı olma isteği, güzel görünmek isteği gibi örtünmekten daha önemli olmuştur. Kültürel gelişim, dini inançlar ve teknoloji kıyafet gelişimini etkileyen önemli faktöreler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihte, uygarlıklar; birbirlerini göçler, fetihler ve ticari ilişkiler yolu ile etkilemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu da, Türklerin yıllarca süren göçleri ve fetihleri sonunda Arap-İran diğer yandan da Bizans kültürüyle etkilenmiştir. Ancak 17.yüzyılın sonundan itibaren Batılılaşma Hareketleri ile Avrupa Etkisine girilmiş ve giyim kuşamda yansımaları açıkça izlenmiştir.

17. yüzyıl sonu askeri ve siyasi alanda başlayan 20. yüzyıla kadar devam eden "Avrupa Etkisi" genel anlamda giyim kuşamda etkilerini göstermiştir. Kadın giyim kuşamında da gerçekleşen bu değişim ve gelişim 18. yüzyılda kendini oldukça fazla göstermiş ve bu olgu toplumun her kesimine yansımıştır. Sonuçta; değişen siyasi koşullara kadın giyim kuşamında da zamanla değişim gerçekleşmiştir. Avrupa'dan gelen araştırmacılar, kraliçeler, askerler, elçiler ve batılı kadınlar Osmanlı kadınlarına örnek olmuş ve Osmanlı kadınları Avrupalıların giyim zevkini, kültürel hayatlarını benimsemeye başlamışlardır.

Ancak, söz konusu olan değişimin kadın dünyasında kolayca gerçekleşmesi mümkün olamamış , etkileşim başladığında bu uyum kolay ve yumuşak geçmemiştir. Devlet içerisinde kadın hakları, kadın erkek eşitliği, kadınların toplumsal hayat içinde söz sahibi olması, sosyal yaşamda kendini göstermesi söz konusu değil iken, kadın kıyafetlerinde yaşanan değişim yüzeysel etkilenmeden ileri gidememiş, bu değişim bile sarayı fazlaca rahatsız etmiştir. Kadınların dünyasında yaşanan "Avrupalılaşma" kadının toplumdaki yeri ve gelişiminde etkili olamamış, gerek toplum içinde gerek devlet yönetiminde kadın giyim kuşamı kısıtlandırılmış, yasal düzenlemeler getirilmiş, kanunlar çıkartılmıştır.

Yaşanılan bu değişiklikleri dönemin elçi eşlerinden, yabancı gözlemcilerden, bu oryantalist havayı resmeden yabancı ressamların eserleri ve mektuplarından anlıyoruz. Bu değişimde Osmanlı kadını geçmiş yıllardan beri kullandığı kültüründe olan klasik giyim zevkinden vazgeçmemiş, bunları batılıların kıyafetine göre yeniden düzenlemiştir. Avrupa ise; Osmanlı'nın ince zevki karşısında kayıtsız kalamamış, tekstil ve geleneksel sanatlarından etkilenmiş, ticari açıdan özellikle kumaşlarından, renk ve dese özelliklerinden etkilenmiştir. Bu etkilenmeleri dönemin sanatçıları tarafından yapılan tablolarda görmekteyiz.

Ancak Batılılaşma Döneminde arada kalma süreci toplumu zorlamış, öncelikle yönetim şekli topluma belli sınırlar getirerek uyum sürecini daha da zor bir duruma sokmuştur. Avrupa'da yaşanan; 18. yüzyılda Rönesans, aydınlanma çağı, bilim çağı, yeni dünya keşfi ile kendini üstün bir imparatorluk olarak gören Osmanlı Devletini geride bırakmıştır. Bu ise, Osmanlı'ya umutsuzluk vermiş, bozulan devlet yapısını ve geri kalmışlığı kapatmak isteyen Osmanlı'nın etkilenmeleri Batı'ya göre daha fazla dikkat çekmiştir.

19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa etkilerinin ve "modernleşme" kavramının Osmanlı devletinde anayasal boyutta ele alınmaya başlandığını, kadın kıyafetlerindeki bu değişimin önem kazandığı görülmektedir. Kadınlar sadece sosyal hayatta değil siyasi alanda da kendini göstermeye başlamış, kültürel yaşamda kalıcı bir yer edinmeye başlamışlardır. Bunun en büyük etkisi eğitim düzeyinin artması ve kitle iletişim araçları yardımıyla seslerini duyurabilmesidir.

Batıcılık anlayışı, Osmanlı Devleti'nde başlayıp, Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikirsel yapısını bir hedef olarak gösteren yaklaşımdır.

Çalışmamızda Osmanlı Dönemi Kadın Giyim Kuşamında Avrupa Etkisi, toplumlarda giyim kuşam kültürünün o toplumun sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı ile doğrudan bağlantılı olduğu vurgulanarak ve dönemin örnekleri üzerinde görsel verilerle açıklanmıştır. Dileğimiz bu konuda araştırma ve çalışma yapacaklara yararlı olabilmektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Aktaş, Cihan, **Tanzimattan Günümüze Kılık Kıyafet ve İktidar**. İstanbul: Nehir Yayınları, 1991.

Atasoy, Nurhan, Uluç Lâle, **Osmanlı Kültürünün Avrupa'daki Yansımaları: 1453-1699.** İstanbul: Armaggan Yayınları, 2012.

Apak, Melek Sevüktekin, Gündüz, Filiz Onat ve Eray, Fatma Öztürk, **Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

Barbarasoğlu, Fatma Karabıyık, **Kadın Giyimi**. İstanbul: Osmanlı Ansiklopedisi Tarih Medeniyet, Kültür 7, Ağaç Yayınları, 1993.

Boucher, François, **20.000 Years Of Fashion: The History Of Costume And Personal Adorment**. New York: Abrams, 1987.

Cezar, Mustafa, **Osmanlı Başkenti İstanbul.** İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 2002.

Dalvimart, Octavien, **Osmanlı Kostümleri – Costume of Tukey**. İstanbul: Türkiye İş Verenleri Sendikası, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.

Dereboy, Elif Julide**, Kostüm ve Moda Tarihi**. İstanbul: Özel Güzel Sanatlar Stilistlik Yayını, 2004.

Emecen, Feridun, Beydilli Kemal, İpşirli Mehmet ve Diğerleri, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi.** İstanbul: Ircıca Yayınları,1994.

Görünür, Lale, **Osmanlı İmparatorluğu Son Döneminde Kadın Giysileri**. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi Yayını, İstanbul, 2010.

Gürsu, Nevber, **Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler**. İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1988.

Gürtuna, Sevgi, **Osmanlı Kadın Giysisi.** Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayını,1989.

Gürsoy, A. Tahir, **Dünden Bugüne Giyim Kültürü ve Moda**. İstanbul: Mithat Giyim A.Ş Yayınları, 2004.

İlbeyi, Özer, **Avrupa Yolunda Batılılaşma Ya da Batılılaşma İstanbul'da Sosyal Değişimler**. İstanbul: Truva Yayınları, 2005.

İşli, H. Necdet, **Osmanlı Serpûşları**. İstanbul: Avrupa Kültür Başkenti (Ajansı) Yayını, 2010.

Küçükerman, Önder, **Türk Giyim Sanayiinin Tarihi Kaynakları**. İstanbul: GSD Dış Ticaret A.Ş Yayını, 1996.

Komşuoğlu, Şükran ve Diğerleri, **Resim II Moda Resmi ve Giyim Tarihi**. Ankara:, MEGSB Yayınevi, 1986.

Haksun, Korel, **Tarihten Notlar**. Birinci Cilt, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2004.

Haksun, Korel, **Tarihten Notlar 2, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan, Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşuna Dek Devam Eden Dönemi İnceleyen Araştırma Kitabı**. İstanbul: Kastaş Yayınları, 2004.

Refik, Ahmet, **Kafes Ve Ferace Devrinde İstanbul**. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.

Rifat, Samih, Kıbrıs Barış, Akkoyunlu Begüm, **Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu İmparatorluktan Portreler**. İstanbul: Pera Müzesi Yayını, 2010.

Rothstein, Gınsburg ve Hart, Mendes, **400 Years of Fashion**. Londra: V&A Yayınevi, Victoria Albert Museum Yayını, 2010.

Mantran, Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I Kuruluş ve Yükseliş Yılları**. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007.

Salman, Fikri, **Türk Kumaş Sanatı.** Erzurum: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 2011.

Taner, Timur, **Osmanlı Kimliği**. İstanbul, Hil Yayınları, 1986.

Tez, Zeki, **Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi**. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2008.

Yerasimos, Stefanos, **İstanbul İmparatorluk Başkenti**. İstanbul: Osmanlı Bankası Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Zeybek, Nejdet, Kara, Kemal, **1299-1922 Osmanlı Tarihi**. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2005.

MAKALELER

Araz, N. (1980). **Eski Türk Kadın Kıyafetleri**. Sanat Dünyamız, S.19, İstanbul, s.10.

Alkaşı, A. (2000). **Osmanlı Kadınının Giyimi Ve Kuşamı.** İlgi Dergisi, S.101, İstanbul, s.23.

And, Metin, (Haziran 1996). **Osmanlı Dokumalarının Renkleri, Teknikleri ve Dirençleri Hakkında – I. Elizabeth'in Tekstil Casusluğu**. S.39, s.108-110.

Çolak, Güldane, (2009). **Meşrutiyet Kadınına Musallat Olan "Moda Belası".** Kültür-Üç Aylık Kültür ve Sanat Araştırma Dergisi, S. 16, İstanbul, s. 80-81.

(Haz.)Ertan, Zuhal, Salalı, Fehime, Demirel, Nezahat, ve Diğerleri, (1965). ***Türk kadın Kıyafetleri (XVI-XIX. Yüzyıl).*** Mesleki Teknik Ve Öğretim Dergisi, S. 154, s.27-29.

Kıcıroğlu, Bahriye, Ocakoğlu, Nuran, Hasarlı Gülden, (2010). **XVIII. ve XIX. Yüzyıl Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri ve Bir Modernizasyon Çalışması,** MYO-ÖS 2010-Ulusal Meslek Yüksekokulları Öğrenci Sempozyumu, Düzce, s.2.

Işın, Ekrem, (2001). **Octavien Dalvimart'ın Çizimleriyle 18. Yüzyıl Osmanlı Kıyafetleri.** 4. Kat Yapı Kredi Sermer Çifter Araştırma Kütüphanesi Bülteni, Kültür Sanat Yayınları, S. 3, s. 6.

İrepoğlu, Gül, (1996). **Osmanlı Saray'ında Mücevher**. Sanatsal Mozaik Dergisi, S.14, s. 23-32.

İrepoğlu, Gül, (Ocak 1999). **Osmanlı Kadın Takısı.** Antik Dekor Dergisi, S.50, s.126-129.

Tezcan, Hülya, (1988). **Osmanlı İmapatorluğu'nun Son Yüzyılında Kadın Kıyafetlerinde Batılılaşma**. Sanat Dünyamız, S. 37, İstanbul, s.45.

Tezcan, Hülya, (1999). **Topkapı Sarayı Müzesi Giyim Kuşam Koleksiyonu Saray Kıyafetleri**, Osmanlı 11. Kültür ve Sanat, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.515-523.

ANSİKLOPEDİ MAKALESİ

Aşa, H. Emel, (1993) **Kadın Kıyafetleri.** Osmanlı ansiklopedisi, cilt 5, s.70. İstanbul: Türk Tarihi Kurumu Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

Artun, Erman, **Osmanlının ilk dönemlerinde Türk ve Balkan Kültürlerinde Etkileşim**. http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/6.php, 03.02.2015.

Göktaş, Uğur, **Kartpostallarda Kadın Kıyafetleri**, http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/5089. 25.03.2015, s.30

http://www.yenikosova.com/osmanli-tarihinin-bir-aynasi-kiyafetler/, 3 şubat 2015.

http://www.modagezgini.com/donemler-ve-giyim-kusam/, 10.02.2015.

http://www.metmuseum.org/collection/the-collectiononline/search/84714?rpp=60&pg=4&rndkey=20150325&ft=*&where=Europe&pos=219, 26.03.2015. 01:57.

Sayğılı, Başak Boğdan, Artaç, Berna Yıldırım, **Women's Headdresses Used İn Anatolia**, Ankara, 2014, http://www.iscsjournal.com/Makaleler/1573061776_si_1_2artac.pdf. 25.03.2015.

http://world4.eu/french-revolution-costumes/ 24.03.2015.

SÖZLÜKLER

Ergür, Atilla, **Tekstil Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayını, 2002.

Dereboy, Elif Jülide, **Kostüm&Moda Tarihi**. 1. Baskı, İstanbul: Özel Güzel Sanatlar Stilistlik Yayını, 2004.

Gürsoy, A. Tahir, **Dünden Bugüne Giyim Kültürü ve Moda**, İstanbul: Mithat Giyim A.Ş Yayınları, , 2004.

RESİM LİSTESİ

Resim 1, s. 8: Macaristan'ın Fethi Üzerine Kanuni'ye Macaristan Krallığı Tacının Sunuluşu, Emecen, Beydilli, İpşirli ve Diğerleri, 1994, res. 16.

Resim 2, s. 20: Feraceli Kadın, Gürtuna, 1999, res. 83.

Resim 3, s. 24: Batılılaşma Sürecinde Değişen Kadın Kıyafetleri, s.30.

Resim 4, s. 25: Osmanlı Dönemi Kadınları Mesire Alanlarında, s. 30.

Resim 5, s. 27: Rum Kadını, Gürtuna, 1999, res. 120.

Resim 6, s. 32: III. Selim döneminde, 1790'lı yıllarda "Yeniçeri Ocağı" yerine kurulan "Nizam-ı Cedid Askeri", Küçükerman, 1996, s. 112.

Resim 7, s.33: Nizam-ı Cedid ordusu, Küçükerman, 1996, s.112.

Resim 8, s. 35: Anadolu'nun zengin giyim kültürü içinde 1850'li yıllarda Beyrut çevresinden bazı örnekler, Küçükerman, 1996, s. 132.

Resim 9, s. 37: 1826 yılında 500 yıllık "Yeniçeri Ocağı'nın" yerine kurulan yeni askeri düzenin çok büyük ölçekli giyim değişikliği başta "Feshane Fabrika-i Hümayun" olmak üzere, en gelişmiş teknikleri kullanan dokuma fabrikaları ve "Dikimhaneler" yardımıyla tasarlanıp üretilmiştir, Küçükerman, 1996, s. 132.

Resim 10, s. 37: "Yeniçeri Ocağı'nın" yerine kurulan yeni askeri düzen "Feshane Fabrika - i Hümayun" olmak üzere, en gelişmiş teknikleri kullanan dokuma fabrikaları ve "Dikimhaneler" yardımıyla tasarlanıp üretilmiştir, Küçükerman, 1996, s. 119.

Resim 11, s. 41: Osmanlı Hükümdarı III. Selim'in kızkardeşi Hatice Sultan'ın "Deftardarburnu'ndaki sarayının iç görünüşü ve 1800 yıllardaki kadın giysileri, Küçükerman, 1996, s. 96-97.

Resim 12, s. 43: 1826 yılında, beş yüz yıllık Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan yeni ordu "Asakar-i Mansure-i Muhammediye'nin, İstanbul Sultanahmet meydanındaki gösterisi, Küçükerman, 1996, s. 126-127.

Resim 13, s. 48: 18. yy yünlü, dokuma, sırma, ipek iplik kıyafet örneği, Görünür, 2010, s. 67.

Resim 14, s. 50: 19. yy sonu üçetek entari, Görünür, 2010, s.79.

Resim 15, s. 51: 19. yy sonu üçetek entari detayı, Görünür, 2010, s.80.

Resim 16, s. 51: 19. yy sonu üçetek entari detayı, Görünür, 2010, s.81.

Resim 17: s. 53: Batılılaşma sürecinde, ferace, yaşmak ve şemsiyesiyle görünen Osmanlı kadın, Göktaş, s.31.

Resim 18: s. 56: Hotoz Örneği, Sayğılı, Artaç, 2014, s. 26.

Resim 19, s. 59: Ev giysisiyle Türk kadını, Gürtuna, 1999, res.23.

Resim 20, s. 61: Ev giysisiyle Türk kadını, Gürtuna, 1999, res.23.

Resim 21, s. 61: Evinde Türk Kadını, Gürtuna, 1999, res.25.

Resim 22, s. 63: Türk Hanımı Sokak Giysisiyle, 1999, res. 46.

Resim 23, s. 64: Türk Kadını Alışverişte, Gürtuna, 1999, res. 145.

Resim 24, s. 69: Türk Kadınları Gezide, Gürtuna, 1999, res. 142.

Resim 25, s. 71: Haseki Sultani, Gürtuna, 1999, res. 99.

Resim 26, s. 72: Haremdeki Kadın Görevlilerden Biri, Dalvimart, 2011, res. 56.

Resim 27, s. 77: Peralı Rum Kızının Ev Giysisi,Gürtuna,1999, res. 35.

Resim 28, s. 80: Rum Kadını,Gürtuna,1999, res. 72.

Resim 29, s. 81: Fenerli Rum Kadını, Rifat, Kıbrıs, Akkoyunlu Ersöz, 2010, s. 13.

Resim 30, s. 82: İstanbullu Rum Kadın, Rifat, Kıbrıs, Akkoyunlu Ersöz, 2010, s. 131.

Resim 31, s. 86: Genç Kadın Portresi, Rifat, Kıbrıs, Akkoyunlu Ersöz, 2010, s. 137.

Resim 32, s. 87: The Marçuise de Pompadour 1759, Boucher, 1987, s. 279.

Resim 33, s. 89: Maria Luisa of Parma, The princess of Asturias, Boucher, 1987, s.320.

Resim 34, s. 90: Kraliçe Marie Lesczcynska'ın portresi , 1748, Dijon Güzel Sanatlar Müzesi, Boucher, 1987, s.

Resim 35, s.91: 1789 Paris-Kadın Kıyafetleri, http://world4.eu/french-revolution-costumes/.

Resim 36, s. 94: Kıyafetlerde kullanılan Jüpon, 1858, Boucher, 1987, s. 375.

Resim 37, s. 94: Sihirli Jüpon Örneği, Boucher, 1987, s. 375.

Resim 38, s. 95: 18. yy. sonu, Kard oyunu, Stockholm, National Museum, Boucher, 1987, s. 329.

Resim 39, s.98: Şemsiyesi ile bir bayan 1823, Courtesy of the Fogg Art Museum, Boucher, 1987, s.353.

Resim 40, s. 101: Balo Elbisesi, 1868. Paris. Boucher, 1987, s.377.

Resim 41, s. 103: Kombinezon ve Büst, 1880 Paris, Boucher, 1987, res.1028, s.388.

Resim 42, s. 106: TSMK, Görünür, 2010, s.39, Levni, Müzisyenler, H. 2164, y.18.b.

Resim 43, s. 108: Taşra Kıyafetiyle Türk Kadını, Dalvimart, 2011, s.4.

Resim 44, s. 109: İstanbul Tarzı Kıyafetiyle Türk Kadını, Dalvimart, 2011, s.16.

Resim 45, s. 110: Feraceli Müslüman Kadın, Gürtuna, 1999, res. 139, AEMK 8283, Y. 191.

Resim 46, s. 111: Feraceli Türk Kadını, Gürtuna, 1999, res. 9.

Resim 47, s. 113: İpek Pazarı, Gürtuna, 1999, res. 141.

Resim 48, s. 114: Divanda Oturan İstanbullu Kadın, Gürtuna, 1999, res.125.

Resim 49, s. 115: Feraceli Kadın Kıyafeti örneği ve döneme ait ayakkabı örnekleri, (Elif Tuğçe Demir tarafından SHM de izinle çekişmiştir).

Resim 50, s. 117: Yakınçağ Kadın Giysisi, Komşuoğlu ve Diğerleri, 1986, res. 94, s. 203.

Resim 51, s. 119: Kitap Okuyan Sultan, Gürtuna, 1999, res. 124.

Resim 52, s. 120: Cariye, Gürtuna, 1999, res. 97.

Resim 53, s. 121: Barok Dönemi kadın Giysisi, Komşuoğlu ve Diğerleri, 1986, res. 80, s. 190.

Resim 54, s. 122: Madame Pompadour'un François Boucher tarafından yapılan Portresi, Komşuoğlu ve Diğerleri, 1986, res. 82, s. 192.

Resim 55, s. 125: Yakınçağ Kadın Giysisi, Komşuoğlu ve Diğerleri, 1986, s. 199.

Resim 56, s. 126: Yakınçağ Kadın Elbisesi ve İç Pantalon, Komşuoğlu ve Diğerleri, 1986, res. 92, s. 201.

Resim 57, s. 128: 18. yy. Entari- İpekli dokuma, ipek iplik, simli harç, Görünür, 2010, s. 63.

Resim 58, s. 129: 18. yy. Entari, Görünür, 2010, s. 63.

Resim 59, s. 130: "Dönemler ve Giyim Kuşam, (Ocak 2013), http://www.modagezgini.com/donemler-ve-giyim-kusam/

Resim 60, s. 131: 1770 civarı, Krem saten üzerine İlkbahar çiçek desenleri çalışılmış, zincir dikiş ve ipek kurdele işleme, nakışlı, dönemin Fransız modasını anlatan elbise örneği, Gınsburg, Hart, Mendes, 2010, res.19, s. 27.

Resim 61, s. 132: Eteğin kabarık görünmesini sağlayan çember, Gınsburg, Hart, Mendes, s. 26

Resim 62, s: 133: Lady Montagu, Gürtuna, 1999, res. 100.

Resim 63, s: 134: 19. yy. Üç etek Entari, Görünür, 2010, s. 75.

Resim 64, s: 135: İki etek Entari, Görünür, 2010, s. 105.

Resim 65, s:137: 17.yy ikinci yarısı kıyafet modasını anlatan kadın giysisi, http://www.modagezgini.com/donemler-ve-giyim-kusam/.

Resim 66, s:138: 17.yy ikinci yarısı kıyafet modasını anlatan kadın giysisi, arka görünümü, http://www.modagezgini.com/donemler-ve-giyim-kusam/.

Resim 67, s. 139: 1770 civarı, İngiliz modasına benzer, arka etek kısmı dökümlü, eteği daha kısa olan Fransız modası kıyafet örneği, Gınsburg, Hart, Mendes, 2010, s.20.

Resim 68, s: 140: Bindallı Entari, Görünür, 2010, s. 127.

Resim 69, s: 141: Bindallı Entari detay, Görünür, 2010, s.128.

Resim 70, s: 141: Bindallı Entari detay, Görünür, 2010, s.129.

Resim 71, s: 142: Bindallı Entari, Görünür, 2010, s.118.

Resim 72, s: 143: Bindallı Entari detay, Görünür, 2010, s.120.

Resim 73, s: 143: Bindallı Entari detay, Görünür, 2010, s.121.

Resim 74, s: 145: 1790'larda moda olan baskılı ipek kumaş üzerine, yün şal uygulanmış ve ustaca birbirine dikilmiştir. Daha sonra dikilen parça vücuda düzgün oturması için astar kullanılmış, üzerine pile uygulanmıştır, Gınsburg, Hart, Mendes, 2010, res. 25, s.32.

Resim 75, s: 146: 1910 civarı, yüksek belli, şönil işlemeli İngiliz gece elbisesi, Gınsburg, Hart, Mendes, 2010, res.30, s.32.

Resim 76, s. 147: Madame Pompadpur, http://www.modagezgini.com/donemler-ve-giyim-kusam/.

Resim 77, s. 148: Omuz ve kol yerlerinde işleme uygulanmış, içte moda olan çember kullanılmış, kadın elbisesi, Gınsburg, Hart, Mendes, 2010, s.37.

Resim 78, s.149: 1869 yılına ait İngiliz, koton, krolin örneği, Resim 78, s. 149:1869 yılına ait İngiliz, koton, krolin örneği, http://www.metmuseum.org/collection/the-

collectiononline/search/84714?rpp=60&pg=4&rndkey=20150325&ft=*&where=Europe&pos=219.

Resim 79, s. 149: Etekleri yandan tutturulmuş, bele oturan kadın kıyafeti , Gınsburg, Hart, Mendes, 2010, s. 43.

Resim 80, s. 150: Yaklaşık 1894 yılına ait Amerikan modası gece elbisesi. Mavi-siyah ipek kumaştan yapılmış, abartılı kolları olan, kelebek desenli, boncuk işlemeli, payet nakış elbise, Gınsburg, Hart, Mendes, 2010, s. 47.

Resim 81, s. 151: 19. yy. Sonu gelin Kıyafeti, Görünür, 2010, s. 203.

Resim 82, s.154: Yaklaşık 1894 yılına ait, Fransız modası, keten takım elbise, kırmızı-kahverengi tonlarında, Gınsburg, Hart, Mendes, 2010, res.68, s. 44.

Resim 83, s. 156: Genç Rakkase, Levni, Salman, 2011, s. 140.

Resim 84, s. 158: Beyazıt'ın Serenk Kaftanı, Salman, 2011, s. 80.

Resim 85, s. 158: II. Selim'in Güneş desenli Kaftanı, Salman, 2011, s. 113.

Resim 86, s. 160: Osman Gazi'nin Kaftanı, Salman, 2011, s. 63.

Resim 87, s. 163: Sevayi Kumaştan dikilmiş, Üç etek entari, Görünür, 2010, s.71.

Resim 88, s. 165: Andres Glorez'e göre Ahşap kalıplı ve merdaneli ilk kumaş baskı makinesi, Tez, 2008, s.103.

Resim 89, s. 167: Madame Pampadour, resim 64 detay, http://www.modagezgini.com/donemler-ve-giyim-kusam/.

Resim 90, s. 169: Osmanlı Sultanı ve Hasekisi, Rifat, Kıbrıs , Akkoyunlu, 2010, s. 19.

Resim 91, s. 172: 19. yy. İpek dokuma, simli, üç etek entari, Görünür, 2010, s. 95.

Resim 92, s. 173: 19. yy. İpek dokuma, simli, üç etek entari detay, Görünür, 2010, s. 96.

Resim 93, s. 174: von Palatin'in portresi 1611, Atasoy, Uluç, 2012, s. 25, Hungarian National Museum, Budapeşte, env.no.38.

Resim 94, s. 177: 1730'lara tarihlenen ipek mantua. Elbise ve malzemelerin çok kaliteli olduğu görülmektedir ,Gınsburg, Hart, Mendes, 2010, res.4, s. 19.

Resim 95, s. 179: 1850'li- 1860'lı yıllarda popüler iken dokuma veya baskılı kumaş elbise şeklini almaktaydı. Baskılı, pamuklu ve nakışlı elbise örneği, Gınsburg, Hart, Mendes, 2010, res.45, s. 39.

Resim 96, s. 180: 1870 yılına ait ipek elbise, dönemin kıyafet özelliğini yansıtmaktadır. Gınsburg, Hart, Mendes, 2010, res. 54, s. 41.

Resim 97, s. 182: 1720'li yıllara ait kaliteli ipek elbise, Gınsburg, Hart, Mendes, 2010, res.2, s. 16.

Resim 98, s. 185: Odalık, Gürtuna, 1999, res. 154.

Resim 99, s. 187: 19. yy. Baş Süslemeleri (Elif Tugce Demir tarafından SHM de çekilmiştir).

Resim 100, s. 192: SHM Kadın Kıyafet Örneği ve Deri Üzerine İşlemeli Kadın Pabuç Örnekleri (Elif Tuğçe Demir tarafından SHM de çekilmiştir).

Resim 101, s.193: 18. yy. Saç düzenleme şekilleri, Komşuoğlu ve Diğerleri, s.193.

Resim 102, s. 194: 18. yy. Saç düzenleme şekilleri, Komşuoğlu ve Diğerleri, s.193.

Res. 124, s: 232.

Resim 103, s. 194: Yakınçağ Kadın Giysisi ve saç düzenlemeleri, Komşuoğlu ve Diğerleri, res. 91, s.200.

Resim 104, s. 195: Kadınlar tarafından sıklıkla kullanılan aksesuarlardan olan şemsiye, şapka tarzını yansıtan, elbise üzerine dantel dikilmiş, kadın elbisesi, Gınsburg, Hart, Mendes, 2010, res. 39, s. 35.

Resim 105, s. 196: Elıas Martın. Genç Kadın 1788, Stockholm National Museum, Boucher, 1987, res. 831, s. 331.

Resim 106, s. 198: 1828'den kalma ince beyaz yakalı, baskılı pamuk elbise, üretilen baskılı ipek çantası ile, Gınsburg, Hart, Mendes, 2010, res.38, s. 36.

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1, s.5: Nejdet Zeybek, Kemal Kara, "Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu dönemde Anadolu'daki Beylikler", **1299-1922 Osmanlı Tarihi**, Boyut Yayıncılık, 2005, s. 9.

Şekil 2, s. 6: Robert Mantran, "Konstantinopolis'in alınması eşiğinde Osmanlı İmparatorluğu", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I Kuruluş ve Yükseliş Yılları,** Alkım Yayınevi, 2007, s.79.

Şekil 3, s. 15: Feridun Emecen, Kemal Beydilli, Mehmet İpşirli ve Diğerleri, "Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarına göre Osmanlı Devleti Avrupa hudutları", **Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi**, Ircıca Yayınları,1994, res. 40.

Şekil 4, s. 64: 1899-1900 yıllarındaki İstanbul haritasında, Sanayi Devrimi'nin Osmanlı imparatorluğu'ndaki ilk yansımaları olarak Haliç'te kurulan "Fes Fabrika-i Hümayunu" ve çevresinin görünüşü, Küçükerman, 1996, s.233.

KISALTMALAR

AEMK – Ankara Etnoğrafya Müzesi Kütüphanesi

Env. No. – Envanter Numarası

res. – Resim

s. – Sayfa

SHM – Sadberk Hanım Müzesi

Şek. – Şekil

TSM – Topkapı Sarayı Müzesi

TSMK – Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

yy. - Yüzyıl

TEZ SÖZLÜĞÜ

ABİYE: 1. Erkeklerde resmi ve ciddi giyim. 2. Kadınların, öğleden sonra giydikleri aksesuarlı özenli giyim.

AMPİRE: İmparatorluk döneminde (1804-1814), ilk kez Fransa'da başlayan moda akımı. Bu akımda bel çizgisi göğüs altına çıkmıştır.

ATLAS: İpekten dokunmuş, genellikle kadınların kullandığı elbiselik bir kumaş. Özellikle kırmızı, yeşil, sarı ve mavi gibi düz renkler üzerine dokunurdu.

APRON: Dokuma tezgahlarında, çözgü ve kumaş leventlerine sarılı kumaş.

BLUZ: Kadınların vücudun üst kısmına giydiği, genellikle ince kumaştan astarsız giysi.

BAŞLIK: Başı korumak için ya da süs sebebiyle giyilen nesne.

BONE: Düz ya da kıvrımlı her tür yumuşak kumaş vb. Maddelerden yapılan başlık.

BROKAR: Üzerinde kabartma desenler bulunan ipek türü bir kumaş cinsi.

CANFES: Eski bir ipekli kumaş çeşidi. Parlak, desensiz, tok ve ince dokumalıdır.

ÇARŞAF: 1. Yatağa serilen ya da yorganın kapladığı bez örtü. 2. Baştan örtülen pelerinli, etekli iki parçalı kadın sokak giysisi. 3. Silindir baskıda şilteyi kumaşın arkasına geçen pattan korumak için kullanılan bir bant olarak devinen kumaş.

ÇUHA: Yün dokuma ve yünlü kumaştan yapılan giysi türü.

DAMASK: Şam kumaşı da denilmektedir. Çözgü ve atkı sateni kullanılarak desenlendirilmiş, tek renkli, tek katlı, genellikle beyaz jakarlı kumaş çeşididir. Pamuk ya da keten iplik kullanılır.

DANTEL: El yapımı ya da makine yapımı olarak bulunabilen, genellikle pamuk, keten ve ipek kullanılarak dokunan kumaş cinsidir

DESEN: Tekstil ürünlerinin yüzeylerinde basma, boyama teknikleriyle, ana yapılarında dokuma ve örme teknikleriyle, çizgi, leke, renk, biçim, doku, örgü, düğüm gibi öğeler kullanılarak oluşturulan somut ve soyut görüntüler.

DİBÂ: Yer yer altın, gümüş tellerle dokunmuş ipek saten ya da ipek kadifeden hazırlanan ağır bir kumaş. İlk olarak İran ve Hindistan'da üretilmiş sonraları İtalya'da yapılmaya başlanmıştır.

DRAPE: 1. Kısa yastık tüylü şardonlanmış yünlü bir kumaş türü. 2. Giysinin ya da kumaşın çeitli yerlerinde yatay dalgalanmalarla oluşturulan dökümlü duruş. 3. Kumaş kıvrımı.

ENTARİ: Basma, pazen ve patiska gibi renkli, desenli kumaşlardan çok çeşitli modellerde, desenlerde ve kesimlerde üretilen, kadın elbisesi.

EŞARP: Baş ya da boynu örtmek için kullanılan örme ya da dokuma örtü.

ETEK: 1. Kimi giysilerin belden aşağıda kalan bölümü. 2. Vücucun belden aşağısına giyilen değişik biçimlerde bir giysi. 3. Giysinin alt kenarı. 4. Çadır, kanepe, masa, yatak örtülerinin yere sarkan bölümü. 5. Çocuk kundağı. 6. Kadınların önlerine bağladıkları örtü. 7. Kazak ya da yün yeleğin alt kısmındaki genellikle lastik örgüden parça.

FES: Osmanlılarda kullanılan fes ile 1826'da denizciler sayesinde tanışıldı. Tunus'tan ordu için sipariş edilen fes, yıllar geçtikçe artan taleple çeşitlendi. 1828'den sonra resmi başlık olarak kabul edildi. Nerede ve nasıl giyileceği, hatta püskülünün şekli ve rengi Nizamnamelerle düzenlendi.

FERACE: Bol kollu, bol yakalı, bazen kol kenarlarında samur kürk olan bir giysi. Daha çok devlet memurları tarafından kullanılmıştır. İlmiye sınıfının, özellikle resmi günlerde giydikleri sırma işlemeli üstlüğe de 'ferace' denilmektedir.

FIRFIR: Giysi, perde ya da örtülerin kenarlarına dikilen kırmalı, büzgülü, düz ya da verev keislmiş kumaş band.

FİSTAN: Kadın giysisine verilen ad. İskoçya, Arnavutluk ve Yunanistan da erkeklerin giydikleri kısa, pilili eteklik olarak da kullanılmaktadır.

FİSTAN: 1. Kadın giysisi. 2. İskoçya, Arnavutluk ve Yunanistan'da erkeklerin giydikleri kısa, pilili etek.

FİYONK: Kurdele ya da bir şerit kumaşın kelebek biçiminde bağlanmış durumu.

FÖTR: 1.Şapka, çanta, terlik vb. Eşyaların yapımında kullanılan ince ve yumuşak keçe. En değerli fötr, kunduz, kılından yapılır. Tavşan ve deve kılından kuzu yününden de yapılır. 2. Keçeden yapılmış kenarlıklı yuvarlak erkek şapkası.

GİLET-CUİRASSE: 19. yüzyılda erkek yeleğini andıran, bazen ayrı olarak bazen de ceketle birlikte giyilen giysi.

GODE: 1. Kumaşın alt kısmını üstünden daha geniş keserek sağlanan kumaş kıvrımı. 2. Giysinin alt kısmında pilisiz sallanan boncuk.

HARE: Dalgalı çizgileri olan bir ipek kumaş.

HARMANİYE: Harmani de denir. Bedeni saran, uzun, kolsuz giysi, pelerin.

HATAYİ: 1. Osmanlı ipekli kumaş türlerinden biridir. 2. Ortadan kesilmiş nar çiçeği görünüşlü Osmanlı halı motifidir.

HIRKA: Osmanlı giyim kültüründe çok rastalanan bir giysi. Aslı, dervişlerin giydikleri bir üstlüktür. Half tarafından giyildiği zaman da "cübbenin altına veya gecelik entarisinin üstüne giyilen, düze veya bele kadar olan giysi" olarak tarif edilir. Özelliği, kollarının geniş, boyun kısmının yakasız ve önünün yukarıdan aşağıya bir sıra ilik ve düğme ile kapanmasıdır.

HOTOZ: Eskiden kadınların saçlarını topladıktan sonra süs amaçlı üzerine taktıkları değişik renk ve biçimdeki küçük başlık.

JÜPON: Kaınların etek altına giydiği bir iç eteklik. Etekten biraz kısa ve beli kemerlidir. Yapımında daha çok iç çamaşırı kumaşı kullanılır.

KADİFE: Yüzeyi havlı, parlak ve yumuşak kumaş. Bu kumaşlar iki grup iplikle dokunmaktadır . Birincisi dimi örgüsüyle zemini oluşturup, ikincisi de atkı bağlantılı, kesilmiş ve tüylendirilmiştir, kumaşın yüzeyini oluşturur.

KARPUZ KOL: Kadın giysilerinde, omuz ve kol oyuğundan ve de kol ağzından büzülerek kabartılmış, kısa kol.

KALPAK: Koni biçiminde, alınlıksız, deri kürk ya da kumaştan yapılan başlık türü. Genellikle Türkler, koyun yaptıkları kalpağı değişik dönemlerde kullanmışlardır. Varlıklı kişiler ise çevresi açık renkli kürkle kaplanan siyah astragan kalpak kullanmışlardır.

KAPANİÇE: Geniş, devrik yakalı bir kürk. Eski dönemlerde devletin ileri gelenleri giyerlerdi.

KEMHA: 1. Bir çeşit ipekli kumaş; havsız kadife. 2. Altın ve gümüş tellerle işli, ipekli, kaftanlık kumaş. 3. Çizgili yerli dokuma.

KUŞAK: Beli sıkmak, giysilerin kaymasını önlemek ve bazı eşyaları koymak gibi amaçlarla kadın ve erkeklerin kullandığı, bele sarılan dar enli uzun kumaş.

KURDELE: Giysileri süslemek ya da bir şeyi bağlamak için kullanılan kumaş şerit.

KUTNU: Çözgüsü ipek, atkısı pamuktan dokunan parlak geleneksel bir kumaş türü. Renk renk yollu olup, önceleri kadın giysisi sonraları döşemelik olarak kullanılmıştır.

KREP DÖŞİN: 19. Ve 20. yüzyıl kıyafetlerinde görülen, genellikle bluz ve iç giyimde kullanılan saf ipekten yapılan bir kumaş türü.

KORSE: 19. yüzyıl da ortaya çıkan bir terimdir. 1. Önde kancalarla tutturulan ve arkadan dantelle bağlanan vücudu sıkıca saran iç giyim üniti. 2. 19. ve 20. yüzyıllarda ağır etekleri desteklemek amacıyla kullanılan iç giyim üniti. 3. Karın kısmını belli etmemek, bel kısmını ince göstermek gibi güzellik ya da sağlık amacıyla kullanılan , balinalı, lastikli, vücudu saran iç giysisidir.

KOTON: Pamuktan yapılmış olan kumaş v.b.

KRİNOLİN: 1840 yılından itibaren kenarları at yelesiyle süslenmiş kadınların giydiği iç eteğe verilen isimdir. 1850'lerde balina kemiğinden ve pamuklu kumaşlardan yapılmış iç etek, 1860'larda kadınların eteklerinin dolgun görünümünü desteklemek için kullanılan kafes şeklindeki, iç içe geçen halkalardan oluşan bir iç giyim ünitidir.

LİBA: 1. Pamuklu kadın giysisi. 2. Arkası ve önü sırma ile işlenmiş kısa kollu gelin giysisi. 3. Yelek. 4. Köy kadınlarının kıyafetleri üstüne giydikleri bir manto. 5. Cepken. 6. Pamuklu, geniş kollu kadın ceketi ya da kısa hırka'dır.

MAŞLAH: Altı ve üstü eşit kesilen, kol kısmında iki delik olan ve entârinin üzerine giyilen, uzun, ince, yakasız bir cübbe. Dönemin kadınları bu giysiyi sayfiye mantosu gibi ya da sabahlık olarak kullanırdı.

MANTİN: 1. Canfese benzer bir ipekli kumaş türü. 2. İpekli giysi. 3. Çiçekli atlastan hazırlanmış gelin giysisi.

MANTO: Giysilerin üzerine giyilen değişik biçim ve uzunlukta olabilen kadın dış giysisi, kadın paltosu.

MAROKEN: 1. Yüzeyi keçi derisine benzeyecek biçimde özel olarak aprelenmiş ipek ya da pamuklu kumaş. 2. Çözgüsünde normal bükümlü iplik, atkısında ise kalın krep ipliği kullanılmış dalgalı desenli ağır bir kumaş.

MODA: 1. Değişilik gereksinimiyle biçim, renk, biçem, süslenme ve kullanım açısından toplum yaşamına giren geçici yenilik. Topluma ya da toplumun geniş bir kesimine yaygın ortak tutum, kullanım ve anlatım özellikleri bütünü.

MOTİF: Tekstil ürünleri üzerindeki bezeme ve desenleri oluşturan parçaların her biri ya da bir ögesi.

MUARE: Sulandırılmış efektler kullanılarak dokunan bir kumaş cinsidir. Orijinal hali ipekten yapılmış olmasına rağmen günümüzde asetattan olanlarına rastlanmak mümkündür. Genellikle abiye kıyafetlerde kullanılmaktadır.

MÜNAKKAŞ: 1. İşlemeli, nakışlı. 2. Renkli dokuma motifleriyle bezeli kumaş.

USKÛFE: İpekli kadın giysisi.

ÜÇETEK: Anadolu'nun kırsal kesimlerinde kullanılan, etek kısmı üç parçadan oluşan yırtmaçlı bir kadın giysisi.

PANTOLON: Belden başlayan, iki bacağı ayrı ayrı saran paçaları ayak bileklerine kadar inen bir giysi.

PİLE: İpek kozası.

PİLİ: Giysilere bolluk vermek için ya da süs olarak ütü ya da katlaması.

PELERİN: Omuzlardan aşağıya doğru sarkıp, omuzları ve vücudu kapatabilen boyundan bağlanan, geniş, kolsuz ve çoğunlukla kapüşonlu bir giysi.

PELİSSE: 19. Yüzyılda ipek ya da kadifeden yapılan, bileklere kadar uzanan bir manto stili.

PENS: Giysilerin kimi yerlerinde giysiyi vücuda oturtmak ya da daraltmak amacıyla dikişle yapılan küçük büzgü ya da dikilmiş üçgen katlama.

PRENSES KOL: 19. Yüzyılda kostümlerde görülen, üst kısmı kabarık, dirsekten alt tarafı daralarak oluşan kol biçimi.

REDİNGOT: Daha çok siyah ya da gri şayak kumaştan, etekleri uzun, arkadan yırtmaçlı, beli dar, kesik yakalı, çift sıra düğmeli bir erkek ceketi. 17. yüzyılın sonuna doğru İngiliz centilmenlerinin ata binerken giydikleri bu giysi daha sonra kıta Avrupası'na yayıldı. Ülkemizde 1909'dan sonra İstanbul'in yerine giyilmeye başlanan Redingot Cumhuriyet'in ilk yıllarında moda oldu, bir ara da resmi tören giysisi olarak kullanıldı.

ROKOKO DÖNEMİ: 18. yüzyılın başında Fransa'da çok geçerli olan, kavisli çizgileri bol, gösterişli bir bezeme üslûbu.

SATEN: Yumuşak ve sık dokunmuş, yüzeyi parlak kumaş cinsidir. İpek naylon ve rayon kullanılarak üretilmektedir.

SERPUŞ: Başlık.

SOF: 1. İnce bükülmüş tiftik ipliğinden, ince, parlak, kırışmayan, serin tutan sertçe bir kumaş. 2. Ham ipekten üretilmiş astarlık kumaş.

SORGUÇ: Kavuğa takılan tuğ, tüy ve ya çelenge 'sorguç'denir. Padişah sorguçları arasında paha biçilemeyen zümrütlü olanları vardı. Savaşta yararlılık gösterenlere padişah tarafından kıymetli taşlı bir sorguç gönderilmesi, Osmanlı protokolünde büyük onurlardan biriydi.

ŞAL: 1. Kaşmir şalı, Kâşani şalı da denir. Sıklıkla Hindistan ve İran'da, genellikle çubuklu dokunan, özel motifli değerli yünlü bir kumaş. Horasan şalı gibi düz, çizgisiz,

serpme çiçekli olanları da vardır. Bursa'da 18. yüzyılın sonlarından başlayarak, Sivas'ın Gürün İlçesi'nde 19. yüzyılın sonlarına kadar şal dokunmaya başlanmıştır. 2. Kadınların omuz kısımlarını örtmek için kullandıkları geniş atkı. 3. Kuşak. 4. Dokuma önlük. 5. Çarşaf. 6. Kadınların kullandığı başörtüsü. 7. Yün atkı. 8. Çul.

ŞALVAR: Genellikle ağı bol, sarkık olan ve üst kısmından bel kısmına bir uçkurla bağlanan üst donu. Kaynaklara göre çıkış yeri İran olarak bilinen şalvarın, paçalı, paçasız, açık apışlı ve yarı açık apışlı olmak üzere değişik türleri vardır. Kadınlar tarafından çeşitli boy ve biçimlerde kullanılan şalvarların, işdonu, donentari, dottiri, holta, kuyruklu, çatalbacak gibi yöresel isimleri vardır.

ŞAKŞIR: Pantolon.

ŞAYAK: 1. Dimi örgüden yapılmış kalın, kaba dokunuşlu, lacivert ve siyah gibi koyu renklere boyalı, dayanıklı giysilik yünlü kumaş.

ŞOSON: Kumaş ya da ince deriden hazırlanmış, çoğunlukla düz topluklu, ayağı bütünüyle saran ayakkabı.

TAFTA: İpekle kullanılarak dokunan, sert yapısı olan bir kumaş türü.

TELLİ: Bir ipekli kumaş.

ÜÇETEK: Anadolu'nun kırsal kesimlerinde kullanılan, etek kısmı üç parçadan oluşan yırtmaçlı kadın giysisi.

VATKA: 1. İki hafif kumaş arasına yerleştirilip dikilmiş yün, pamuk, fibran gibi tekstil liflerinden oluşan ince tabaka. Ceket palto gibi kimi giyim eşyalarında dolgu telası olarak kullanılır. 2. Eni 1 m, kalınlığı 2.5 cm kadar olan pamuk elyafı katmanıdır.

VUALETLİ SİLİNDİR ŞAPKA:

YAŞMAK: 1. Eskiden kadınların sokakta ferace ile birlikte giyerek baş ve yüz kısımlarını örttükleri kolalı, ince tülbent örtü. Baştan çeneye ve ya çeneden başa doğru bağlanan iki parçadan oluşurdu. Sarkan kısımları ya feracenin üzerinden omuzlara sarkıtılır ya da feracenin altında saklanırdı. Kullanan kadınların gözleri, kısmen de kaşları görünürdü. Bu örtünme şekline "yaşmak tutunmak" denirdi. 2. Başörtüsü.

YELDİRME: Eskiden kadınların başörtüsüyle birlikte giydiği mantoya benzeyen geniş etekli, üstlük.